

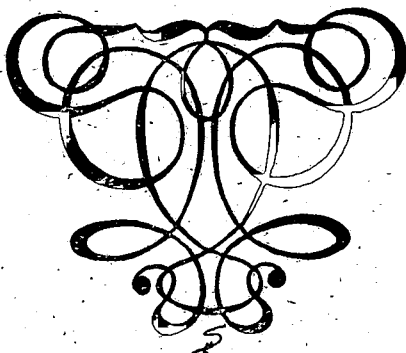
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

Martin P:n Nilsson, Dyrtyd och dyrtydsorganisation i forntiden. — Sigfrid Wallengren, Förstakammarreformen. — Översikter och meddelanden: I. Politik: Wilson, Förenta staternas diktator. Den engelska valreformen 1918 — allmän rösträtt, striden om de proportionella valen. Dansk parlamentarism bedömd av en tysk. Nyare svensk statsrättslig litteratur. Av *Knut Tynell*. — II. Statistik och ekonomi: Folkräkningarna och yrkesstatistiken. Av *Sven Wicksell*. — Litteraturgranskningar: Nyström, J. F., De nordiska ländernas statskunskap, anm. av *J. E. Nilsson*. Gustav Cassel, Theoretische Sozialökonomie, anm. av *Emil Sommarin*.

ÅRG. 22

MAJ 1919

HÄFT. 2

LUND · · STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION · · LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar 3 kronor

PRENUMERATIONSANMÄLAN.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT övergår från och med år 1919 till annan ledning än den nuvarande. Den Fahlbeckska stiftelsen, grundad genom den hittillsvarande utgivarens storartade gåva vid Lunds Universitets 250-års-jubileum, kommer att i överensstämmelse med gåvbrevet övertaga och fortsätta Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik och ekonomi under denna samma titel, med tillägget Ny följd.

Tidskriftens syfte och allmänna uppställning blir densamma som förut. Den kommer sålunda att innehålla dels vetenskapliga uppsatser i politik — ordet taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning kortfattade översikter och meddelanden, avseende att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande, främst för allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk statsvetenskaplig litteratur.

Tidskriften ämnar under den nya ledningen allt framgent göra till sina den föregående prenumerationsanmälanens ord, att den, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, vill söka uppnå största möjliga objektivitet, ömväxling och gedigenhet i innehållet. Den vill framträda som ett institut för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom dess ovan angivna ram.

Tidskriftens redaktion kommer att under överinseende och medverkan av Fahlbeckska stiftelsens kollegium närmast handhavas av underföcknad WALLENGREN såsom kollegiets redaktionssekreterare och tidskriftens ansvarige utgivare. För redaktionen av »översikter och meddelanden» komma bibliotekskonsulenten KNUT TYNELL och docenten SVEN WICKSELL att medverka.

Tidskriften utkommer som hittills i 5 häften om året, omfattande tillsammans minst 20 ark. Prenumerationspriset, som från och med 1918 till följd av den våldsamma stegringen av trycknings- och papperskostnader måste höjas från förutvarande 6 kr. pr år till *kr. 7: 50 pr år*, kommer att för år 1919 bibehållas vid detta belopp. Eösa häften säljas i mån av tillgång till ett pris av c:a 65 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos »Redaktionen av Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i december 1918.

Sigfrid Wallengren.

Professor i statskunskap och statistik.

Robert Malmgren.

Professor i stats-, förvaltnings-, kyrko- och folkrätt.

Arthur Stille.

Professor i historia.

Martin P:n Nilsson.

Professor i klassisk fornkunskap och antikens historia.

DYRTID OCH DYRTIDSORGANISATION I FORNTIDEN.

AV

PROFESSOR MARTIN P:N NILSSON.

(Forts.)

III. Det romerska kejsarriket.

1. Den ekonomiska katastrofen och dess omedelbara följder.

De dyrtidsföreteelser, som hittills framställts, ha hållit sig inom stadstatens och stadens trånga ram med undantag av de litet bekanta förhållandena i Athen under dess korta stormaktsperiod. Själva Rom var blott en stad, även om den hade makt att ordna sin försörjning så, att den levde på de erövrade provinsernas bekostnad. Detta Roms privilegium varade längre än något annat arv från världserövringen och försvann först med rikets politiska sammanstörtande. Eljest nivellerades riket allt mer; Rom blev ej mer än huvudstaden i det rike, som lydde under den romerske kejsaren.

Detta rike var icke ett rike i vår mening, det var en värld. Det var icke ett folkens förbund, men det var en förening av så godt som alla den tidens kulturfolk under en styrelse. Det var ett fredsrrike. Dess politik tog sedan dess förste kejsare avstånd från nya erövringar, dess här var blott det nödvändiga gränsvärnet mot barbarerna. Det romerska riket måste försörja sig självt. Blott *en* kulturstat, Persien, var dess granne och den hade litet att ge av varor. Redan väglängd och transportsvårigheter hindrade annan import från avlägsnare länder än lyxvaror, t. ex. elfenben från Afrika, kryddor från Arabien, siden från Kina. I folkushållningen spelade de ingen annan roll än att avtappa rikets guldförråd. Det romerska riket var således självförsörjande och

kosmopolitiskt. Det omfattade länder med så olika naturtillgångar som t. ex. Spanien och Egypten, England och Syrien. I det kan man få en försmak av de problem, som världsrepubliken kommer att ställa.

I det tredje århundradet, den s. k. militärdespotismens tid, träffades riket av en dyrtidskatastrof av den mest förödande och omfattande art. Förebuden kunna skönjas redan förut och verkningarna räcka hela antiken ut. Mycket mera än alla folkvandringar äro dessa den verkliga orsaken till kulturens och rikets sammanstörtande. Den verkliga skiljelinjen mellan nytt och gammalt går i det tredje århundradet och ej i folkvandringstiden, där historieböckerna sätta gränsen mellan antiken och medeltiden. Det gamla upplöses, fröna till det nya utsås, ehuru det dröjer, innan de hinna utveckla sig. De gamla formerna leva till en del och till en tid kvar som tomma skal med annat innehåll och bedraga genom skenet den ytlige iakttagaren. Att skildra det romerska rikets dyrtidsproblem är detsamma som att skriva dess inre historia. Jag måste därför inskränka mig till en skizz med framhållande av aktuella jämförelser och reservera alla icke absolut nödvändiga detaljer för en framställning, som ej är bunden av en tidskrifts uppsats trånga gränser.

Det uppenbara yttre tecknet är ett genom statsåtgärder åvägbragt katastrofartat fall av penningvärdet. Augustus hade bragt det romerska myntväsendet i mönstergill ordning. Under kejsardömets två första århundraden blevo mynten dels något lättare dels uppblandades de med en obetydlig procent koppar, men det finns intet tecken till att samtiden märkt detta. Tvärtom torde det ha haft välgörande verkan som kompensation mot värdemetallernas växande pris, som huvudsakligen förorsakades av guldexport till Orienten för lyxvaror. Myntväsendets katastrof går parallellt med krigen liksom nu. Den började under Marcus Aurelius' stora krig mot parther och germaner, då silvermyntens kopparhalt stegrades till 30%. Septimius Severus, militärkejsaren, som bemäktigade sig tronen under hårda strider, höjde den till 60%. Statens falskmynteri blev naturligtvis icke obemärkt utan framkallade lika hastigt som sedelpressens ökade verksamhet en motsvarande prisstegring. Man kan mäta den t. ex. på ämbets-

männens uppflyttning i högre rang och löneklass¹ och på den stegrade solden, som verkligen inte, som det tanklöst upprepas, uteslutande berodde på kejsarens brottsliga eftergivenhet för soldaternas anspråk utan till stor del på samma hårda nödvändighet, som nu överallt tvingar staten till löneförhöjningar. Så får den i någon mån lappa ihop, vad den själv slagit i kras.

Under Maximinus Thrax (235—8) är guldets försvunnet ur den allmänna rörelsen. Därefter saknade man liksom nu, då guldets inspärrens i bankernas kassavalv, ett fullvärdigt mynt som måttstock för att bedöma den kurserande penningens försämrade värde. Silvermyntets katastrof blev komplett under den värsta röran under Gallienus, då riket var fullt av uppror, Gallien och Orienten under Palmyra gjorde sig självständiga, germanerna i stora skaror strömmade över gränserna och perserna slog de romerska härarna och tillfångatog hans fader och medkejsare Valerianus. Under de femton år han regerade (253—268) steg kopparhalten från 60 till 95%. Mynten bestodo av i syra vitkokad koppar. Med antikens tekniska metoder var det ej möjligt att nedsätta silverhalten ytterligare. För bekvämlighetens skull inneslötos 3,125 dubbel-denarer (= 25,000 sestertier) på myntet i en förseglad påse (*folles*), som gick ur hand i hand utan att öppnas; i första hälften av 4 årh. räknade man ofta i *folles*. Man skulle tro, att bottnen därmed var nådd, helst som fienderna nedslogos och riket reorganiserades av Diocletianus och Konstantin. Den förre försökte och den senare lyckades bringa fullödig mynt i rörelse. Men nej! Det kom en tid sedan midten av det 4 årh., då det ej lönade sig att räkna denarerna utom i tusenden, talenter och myriader (6,000 resp. 10,000), 30 liter korn kostade 15,000 denarer, $\frac{1}{2}$ liter vin 18,000, en hjälparbetare hade 60 talenter (360,000 denarer) i månaden. Det är siffror som duga! Men vi äro också på den väg, som leder till att vi få röra oss med tusenlappar, om vi skola köpa ett bröd eller ett par liter potatis.

Den ekonomiska katastrofen blev så mycket värre, därför att samtidigt varubrist inträdde; därom tala högt de åtgärder, som längre fram skola framställas, jämte den omständigheten, att trots

¹ HIRSCHFELD, Die kais. Verwaltungsbeamten² sid. 435.

det starka guldutflödet — sedan Diocletianus även till germanska legosoldater, jmf. guldfynden i Sverige! — varorna stego i jämförelse med metallvärdet. På Augustus' tid kostade en hektoliter brödsäd kr. 6,²⁵, under Diocletianus kr. 9,¹⁰ beräknat i guldvärde i vårt mynt. Exportförbud begynna att utfärdas i början av det andra århundradet. På Alexander Severus' tid var det förbjudet att exportera järn, spannmål och salt till barbarerna¹. Som motiv angives, att dessa varor ej skulle komma rikets fiender till gagn; man kan förstå det, när vapenexport förbjödes², men i fråga om järn, spannmål och salt berodde förbudet säkert därpå, att riket intet hade att avvara. Vin hade förut varit en ej oviktig exportartikel till germanerna, och man kunde ej skylla den varan för att bidra till fiendernas krigsberedskap. Marcianus förbjöd år 455 export såväl av vin som av olja och säser³. År 420 inskräpades de gamla förbuden⁴. Export av guld förbjöds först år 374⁵. Så länge man ville upprätthålla någon utrikeshandel, var det omöjligt, då utlänningarna naturligtvis ej togo det underhålliga myntet. Äldre förbud att riva ned ett hus i en stad och sälja materialet, som under bättre tider tydligen fallit i glömska, framdrogos av Alexander Severus⁶. Det är en typisk dyrtidsåtgärd, ty i dyrtid stagnerar byggnadsverksamheten, och om ett hus nedrives, går den däri nedlagda arbetsprodukten absolut förlorad.

Orsaken till kraschen ligger naturligtvis ej blott i statens urvattning av kapitalet för att finansiera krig och reorganisation — även denna kan köpas för dyrt —, utan sammanhängande också med andra förhållanden, som ej så starkt springa i ögonen, t. ex. bristen på ett självmedvetet och i produktionens tjänst arbetande handelsstånd, den allt mer omkring sig gripande statsdriften — socialiseringen av inkomsterna kan man säga —, som redan börjat tidigt, varigenom det mobila kapitalets representanter, riddarna,

¹ Digesta XXXIX, 4, 11 från juristen PAULUS; jmf. PROCOPIUS, Bell. Pers. I 19, 24 f.

² Cod. Just. IV, 41, 2.

³ Anf. st. § 1.

⁴ Cod. Theod. VII, 16, 3.

⁵ Cod. Just. IV, 63, 2.

⁶ Anf. st. VIII, 10, 2.

övergingo till statens ämbetsmän. Man hade uppnått det mål, som framställes som eftersträvansvärdt för oss, att göra våra bolags- och bankdirektörer till statsdriftens tjänstemän. Djupast låg den andliga slappheten, som på det materiella området yttrade sig i brist på företagsamhet, brist på uppfinningar. Man har sagt, att romarna blivit besegrade, därför att de ej uppfunnit krutet. Det ligger ett uns av sanning i paradoxen. Men varför skulle man också göra uppfinningar, när det ej lönade sig, tekniken var föraktad, om den också ej stod lågt, arbetet kunde utföras av slavar och av fria, som snart bundos lika hårdt som slavarerna?

Följderna av den ekonomiska katastrofen blevo en omläggning av stats- och folkhushållning, vars grunddrag skola skildras. Dock må först ett par omedelbara följder och de palliativ man tillgrep mot dyrtiden omnämnas.

Icke blott den enskildes sparade kapital smälte liksom nu ihop som snö för vårsolen — om bara sommären följt! —, utan antiken kände i kanske ännu större utsträckning än vår tid fondering av kapital för statsliga och kommunala, allmännyttiga och bildande ändamål. Tag t. ex. donationerna till städerna, varpå inskrifterna giva så talrika och vackra exempel, eller kassan för civilförsörjning av uttjänta militärer eller de kolossala stiftelser, som avsågo att avlyfta föräldrarnas försörjningsplikt av barnen och lägga den på staten. Vad blev det kvar av dem, sedan penningvärdet sjunkit med 95%? Beträffande den sistnämnda fonden kunna vi konstatera, att den försvunnit i början av 4 årh.

Dyrtiden medför en ännu djupare fara för kulturen. De elementära levnadsbehoven, i synnerhet födan, måste i främsta rummet tillfredsställas. Kulturutgifterna råka först och kraftigast ut för indragning. Framför allt gäller det den breda bas, som uppbär den högre bildningen och det högre andliga livet, den bildade medelklassen. Dess möjlighet att existera som bildad slås undan den. Om medelståndets betydelse i romarriket vittna kejsarna, som från och med Vespasianus framgingo ur dess led. I det andra århundradet rekryterades senaten och de styrande ur medelståndet, i det tredje genom hären ur barbarerna i riket. Det påstås, att man redan 218 hade en konsul, som ej kunde läsa. En lovtalare till kejsar Maximianus förutsätter, att han aldrig hört talas om Hannibal

och Scipio; i midten av fjärde århundradet får man en kejsare eller åtminstone tronpretendent, som var analfabet, Vetrano. Att civil och militär förvaltning skiljas åt, beror ej på någon riktig insikt och princip utan på militärens okunnighet, som gjorde den oduglig till civilförvaltningens göromål.

Exemplen äro visserligen förnämligast hämtade från militären, om vilken det gällde: ju renare barbar desto bättre, men vi kunna också följa bildningens nedgång på skolväsendets förfall åtminstone i en provins, om vilken gynnsamma omständigheter ge oss så mycket rikare underrättelser än andra, Egypten¹. Det kommer ej an på spetsarna. Stora män, kunna leva i en ond tid, men det gäller också på det andliga livets område, att generaler ej ensamma vinna slagen. Den äldre kejsartiden hade sörgt för en god gymnasialbildning. Antonius Pius graderade t. ex. städerna i tre klasser skilda bl. a. med avseende på det antal lärare, som skulle anställas. De avlönades av staden eller av avkastningen av fonder och donationer. Vilken verkan den ekonomiska katastrofen hade på skolan, kan man förstå, när fonderna försvunno och städerna kommo i misär. I Egypten var den högre bildningen reserverad för grekerna, som ledde det kommunala livet och gjorde militärtjänst. Elementär undervisning och gymnasier voro spridda över hela landet. Gymnasieungdom (efeber) omnämnes sista gången 324 och skolans ledare, gymnasiarcherna försvinna samtidigt. Urkunderna från senare tider vittna om barbariseringen. Man kan tvivla, om uteslutningen av de infödda var rättvis eller nyttig, men utjämningen genom gymnasiernas bortfallande var otvivelaktigt skadlig. En annan egenomlig verkan har nyligen påpekats och bevisats genom studium av inskrifterna². Under nöden från det tredje århundradets midt till Diocletianus försvinna minnesmärkena från den hedniska kulturen. Det kostade ej så litet pengar att upprätthålla den med offer och andra ceremonier. Staten lade beslag på de för kulturen avsedda medlen t. ex. på det ärevärdiga arvalkollegiets kassa. Kristendomen vann på affären; just samma tid såg dess avgörande stora uppsving.

¹ MITTEIS-WILCKEN, Grundzüge der Papyruskunde I: 1, 138.

² Av J. GEFFCKEN i Neue Jahrbücher für das klassische Altertum XLI 1918, 99 f.

Det är inte blott tidens oro och härens barbarisering som förorsakat kulturkatastrofen, utan vida mer är det medelståndets krossande genom den ekonomiska misären som bär skulden. Den har tagit bildningen och kulturmiljön med sig i fallet. Man behöver ej vara född i den atmosfären för att genomsyras av den; det kan ske, om man drages in i dess krets. Men den kan ej heller nyskapas av varje generation, den är ett arv av en långvarig tradition, ett verk av tidernas uppfostran. En främling kan ryckas med av den som en trög soldat i ledet, men bli främlingarna för många, bestämma de takten liksom de tröga soldaterna i ledet, om de äro för många. Medelståndet var i antiken redan under dess högsta kulturutveckling ej talrikt. Det söndermaldes mellan dyrtidens kvarnstenar. Det gick då som nu, att medelståndet, som bildar den nödvändiga breda miljön för kulturarvet, råkade värst ut för dyrtiden. De lägre skikten hade icke så mycket att förlora, och spetsarna i samhället redde sig som alltid och till och med höjde sig ännu mera, men spetsarna voro ej män med gamla kulturtraditioner utan folk, som stigit upp ur de dunkla djupen. Det finns ännu ingen revolution eller dyrtid, på vilken icke allt är att tjäna och tjänats: makt och penningar. Men den som inte tjänar är kulturen. Vi ha fått se början till samma företeelse, vars bittra slut kejsartiden fick uppleva. Kulturen är inte bara ett tomt och vackert ord, som tar sig bra ut att föra på läpparna. Den är grundvalen för hela livet. Man kan t. ex. jämföra Antoninernas och Merovingernas tid för att se, vad det vill säga. Även den materiella kulturen ned i de minsta småsaker, den fattigastes levnadsförhållanden dragas med i fallet. Bolsjevismen är intet annat än det akuta genomförandet med våld av den process, som staten med högfinansens tillhjälp börjat genom utvattningen och förstöringen av sparkapitalet. Om den icke hejdats, kan den icke leda till något annat än en ny medeltid.

När dyrtiden blev allt för pressande, grep man då som nu till de kända palliativen för att motarbeta en rörelse, vars grund man ej ville eller kanske ej kunde undanrödja. Liksom nu ville man ej se, att stegringen av alla priser berodde på försämringen av penningens värde utan sköt skulden på jobberi, undanhållande och lagring av varorna och konstlad uppskrivning av priserna. En

som tänkte så var rikets store reorganisator, kejsar Diocletianus (284—305). Han hade verkligen orsak. Han hade åter bragt fred och ordning. Han hade åter släppt ut fullödigt mynt i rörelsen. Om trots detta priserna fortfarande voro högt uppskruvade, så måste det bero på något annat, människornas onda vilja, jobberi och profithunger. Han betänkte inte, att hans reformer voro förfelade och till och med hindrade det förfallna myntväsendet att vinna stadga, då han med nervös hast kullkastade varje nyss införd reform med en ny. Så grep han till det gamla medlet, som de grekiska agoranomerna användt, maximipriser. Det äldsta exempel jag känner härstammar för övrigt från Babylonien.

Det nya i Diocletianus' förordning om maximipris var blott utsträckningen. Hans tariff gällde i princip hela riket, i tillämpningen möjligen blott hans egen riksdal, den östra. Fragment av förordningen äro funna i nitton städer från Egypten till Grekland och Mindre Asien, men alla i öster. Efter en inledning, i vilken kejsaren i starka och agitatoriska ordalag — det romerska imperiets förste enväldshärskare skriver samma trasgranna och salvelsefulla språk som en bolsjevikproklamation — klagar över människornas profithunger, som ej mildras av känsla för barmhärtighet eller ens skördarnas överflöd, följer prislistan, som upptager alla varuslag, icke blott livsmedel och förnödenhetsartiklar utan även lyxvaror och dessutom, konsekventare än våra maximitariffer, som blott äro styckverk, även arbetslönerna. Ty det är självklart, att om priset på en vara skall fixeras, även priset på det arbete, som behövs för att frambringa den, måste fixeras. Att så ej skett eller kunnat ske, har nyligen vållat välbekanta svårigheter t. ex. i fråga om betodlingen. Diocletianus tog till lagens hela stränghet för att stävja vad han trodde vara profithunger och genomdriva sin maximitariff. Med straffrättens brutalisering, som blivit en följd av den sjunkande bildningen, stipulerades dödsstraff ej blott för köpare och säljare, om de överskredo maximipriserna, utan även för dem som hade varor men höllo dem inne. Om resultatet ha vi en underrättelse hos en män, som inte precis kan anses för ett sanningsvittne, Lactantius i hans skrift om förföljarnas död, men vad han säger i detta fall, är så enkelt och självklart, att det ej kan betvivlas: mycket blod utgöts för futtiga saker, fruktan vållade, att ingenting

stod att köpa och dyrtiden blev mycket värre, tills lagen efter mångas undergång genom omständigheternas tvång upphävdes. Icke ens det romerska rikets enväldshärskare kunde trots frikostig tillämpning av dödsstraffet bryta de ekonomiska lagarna.

Varubristen gjorde sig liksom nu kännbarast påmind som livsmedelsbrist och träffade framför allt städerna. Den kastar sin slägg skugga framför sig redan i det andra århundradet, som prisas som antikens lyckligaste tid men då, om man ser närmare efter, redan tydliga tecken till avmattning och krafternas hopsjunkande visa sig. Livsmedelsfrågan blev en huvudfråga för städerna och spelade en mycket stor roll i deras förvaltning¹. Så länge en fläkt av den gamla lokalpatriotismen överlevde den ekonomiska misären, litade man vid dyrtid och nöd i stor utsträckning till privat hjälpsamhet av de bättre situerade. Den är bekant genom inskrifter från alla delar av riket, även Italien. Emellertid mötte försöken att förse landsorts- och provinsstäderna med livsmedel den svårigheten, att regeringen monopoliserat de förnämsta sädesproducerande provinserna för Roms räkning och förbjudit export till annat håll. När städerna förlorade sin forna självständighet och allt mer kommo i beroende av centralregeringen i Rom, medförde denna monopolisering av spannmålsmarknaden också plikten att komma städerna till hjälp i deras livsmedelssvårigheter. Undantag från exportförbuden medgavos emellanåt för någon nödlidande stad, t. ex. av kejsar Hadrianus för Tralles och Efesos, två betydande handels- och industristäder i Mindre Asien. Framför allt krävde den talrika arbetarbefolkningen i österns industri- och handelscentra omsorg om livsmedelsförsörjningen, främst brödsäd. Vår kunskap är här mycket fragmentarisk, men vi få höra, att brödsäd utdelades i Antiochia, därför att utdelningen upphävdes till straff för oroligheter år 387 e. Kr. I Alexandria fördes listor över dem, som voro berättigade att delta i utdelningen. Det säges att antalet berättigade i åldrarna 14—80 efter Gallienus uppgick till samma antal som åldrarna 40—70 före hans tid², en förfärande illustration till nöden och nedgången under dessa svarta år.

Tidens tendens var att kasta all omsorg och därmed all makt

¹ W. LIEBENAM, Römische Städteverwaltung 109 ff.

² EUSEBIUS, Hist. ecclesiastica VII 21.

på staten. Från den gamla stadssjälvtändighetens tid kvarstod dock en strävan hos städerna att på ett eller annat sätt lösa sin livsmedelsfråga, ehuru dessa försök allt mera lades under statens övervakning och ingrepp. En av de många förpliktelser, som ålåg de förmögnare borgarna, var att sörja för uppköp av brödsäd och olivolja. Ett sätt att säkerställa livsmedelstillgången, som även förekommit i vår tid, är att uppgöra kontrakt med odlarna. Den stad, som ägde stora jordområden, vilket ej var ovanligt, befann sig i en gynnsam belägenhet. Redan c:a 170 f. Kr. arrenderade Thisbe i Böotien ut sin jord till en viss Gnæus mot vissa kvantiteter spannmål och olja¹. Staten hjälpte till genom att förordna deklara- och försäljningsplikt. Hadrianus förordning om oljehandeln i Athen² är berömd. Den producerade mängden skall deklarerars, en tredjedel (i visst fall en åttondedel) skall torgföras i Athen, till export medgiven olja skall deklarerars både av producent och av köpare vid äventyr av varans konfiskering. Som man ser, en fullt modern dyrtidsanordning. Vid samma tid tillförsäkras fiskarna i Eleusis frihet från torgavgifter, om de försälja sin fångst på stadens torg, återförsäljarna få en skrapa för sina oblyga anspråk och återförsäljarna i andra hand hotas med straff³. Det är åtgärder, som överensstämmer med och direkt härstamma från den förut (sid. 13) omtalade regleringen av torghandeln i Grekland.

Återigen är organisationen i Egypten bäst känd; den var säkert också bäst utvecklad i det gamla ämbetsmannalandet⁴. Redan under ptolemeernas tid bestod i Alexandria en folkhushållningskommission (*eutheniarchai*), som hade att sörja för att livsmedel tillfördes i rätt tid och tillräcklig mängd. I romersk tid, åtminstone sedan det andra århundradet fanns en dylik i varje provinshuvudstad, som övervakade och reglerade tillförseln av slaktdjur, ägg, frukt, spannmål, förmalningen av säden och brödbakningen. Kommissionen var kommunal men sorterade under strategen, vars ämbete ej hade någon som helst militär innebörd utan ungefär motsvarade landshövdingeämbetet hos oss. De kommunala myndigheterna sveko

¹ DITTENBERGER, Syll. inscr. græc. 2 300 med Mommsens förklaring.

² Inscriptiones græcæ III nr 38.

³ Jahreshefte des österreich. archäol. Instituts XII 1909; 146 ff.

⁴ MITTEIS-WILCKEN, Grundzüge der Papyruskunde I: 1, 363 ff.

som överallt med den ekonomiska misären och bildningens nedgång. Strategen avslutade t. ex. leveranskontrakten med producenterna. Ett par exempel må anföras, det förra från 187, det senare från 327 e. Kr. En svinuppfödare deklarerar 165 svin och förbinder sig att efter anfordran leverera dem på torget i staden Psenbellichis. En ägghandlande förbinder sig att varje dag utan avbrott försälja sina ägg på stadens torg och att icke sälja under hand eller hemma hos sig. Den s. k. smyghandeln med livsmedel skall förebyggas liksom nu och all handel ske under torgpolisens kontroll. Städernas strävan att förse sig med livsmedel genom kontraherade förbindelser, då den fria handeln svek, var allmänt utbredd och har satt sina spår i lagstiftningen. På ett ställe heter det, att jordegarna brukade överlåta en viss del av skörden åt staden för ett billigare pris, på ett annat, att vissa städer hade det privilegiet, att jordegarna inom deras område varje år skulle leverera en viss kvantitet spannmål i förhållande till den odlade jordens areal¹. Det skulle vara mycket intressant att känna, hur dessa förpliktelser uppstått. De kunna ha ålagts jordegarna i lagstiftningsväg, men de kunna också vara en rest av ett gammalt arrende av stadsjord, som övergått till eganderätt. Den verkliga hjälpen kom genom avfolkningen. I Rom hände det att man körde ut främlingarna — evakuerade staden, heter det nu för tiden —, då man befarade livsmedelsbrist². Eljes var städernas avfolkning en följd av kapitalhushållningens upphörande. Städerna övergingo till boningsorter för jordegare och arbetare i kringliggande landsbygd, somliga sönderfölo i landtegendomar. De medeltida tillstånden inaugurerades.

2. Reorganisationen.

Liksom nu inträdde nödtiden i den romerska världen under en katastrofartad försämring av penningen och ökning av penningmängden, framkallad av statens behov att finansiera först kriget och därefter reorganisationen. Ej heller nu kan man vara säker, att penningens försämring skall hejdas, därför att kriget slutat. Re-

¹ Digesta VII 1, 27, 3 och I, 4, 18, 25.

² AMMIANUS MARCELLINUS XIV 6, 19.

organisationen kostar också mycket pengar. Den kan bli för dyr. Det har den blivit i det romerska riket. Liksom nu medförde dyrtiden samma förhärjande följder, och liksom nu försökte man bota det onda med palliativ i stället för att avskära dess rot, man stadgade maximipris, som aldrig kunna genomföras, leveransplikt och fördelning av livsmedlen, som aldrig ger tillräckligt för alla. Det enda som fattas är kort- och ransoneringssystemet. Betingelserna saknades i den antika världens organisation. Dess betydelse skall ej heller överskattas, det är blott ett medel att fördela bristen jämnt, så att de ekonomiskt svagare ej få lida större brist än de ekonomiskt bättre situerade, som kunna draga större del av varorna till sig.

Den enda verkliga hjälpen mot dyrtiden är att skaffa fler varor, fler livsmedel. Import var utesluten liksom under kriget men av andra orsaker. Det romerska riket måste försörja sig självt; det fanns intet land som exporterade till det något annat än lyxvaror. Således återstod liksom nu blott ett medel, att öka produktionen. Under tvekan och motsträvighet har man nu av nödens tvång drivits in på denna väg; ett närmare övervägande torde visa, att också många viktiga åtgärder under kejsartiden få betraktas ur denna synpunkt, ehuru den bortskymmes av den fiskaliska karaktär, som åtgärderna hava. Ty liksom nu växte statens anspråk oerhört under dyrtiden. Båda arbeta varandra i hand. Dyrtiden framkallar stegrade statsanspråk och statens anspråk framkalla dyrtiden. I främsta rummet gällde det således att tillfredsställa statens stegrade anspråk, d. v. s. ökade skatter, och detta i varje åtgärd skarpt framträdande syfte har bortskymt situationens innebörd av ett dyrtidsproblem.

Staten sörjde själv genom penningens försämring för att penningsskatterna blevo otillräckliga. Ju mer staten lade under sig den ekonomiska verksamheten, desto mindre penningar tillflöto de enskilda och desto mindre kunde staten avtappa för sina behov. Kapitalhushållningens nedgång medförde städernas nedgång. Alla möjligheter utnyttjades dock till det yttersta. Karakteristiskt är, att gåvor, som frivilligt erbjudits kejsaren vid ett regeringsjubileum, en seger eller till det nya årets början, övergingo till skatter. Behövde kejsaren pengar, behövde han bara vinna en seger eller officiellt förkunna, att han vunnit en. Indrivandet av penningsskatterna borttog den lilla rest av självstyrelse, som kunde finnas. Ett utskott

av stadens råd, dess tio förnämsta medlemmar (*decem primi*) gjordes till skatteindrivare ansvariga för skatternas riktiga ingång. Så var staten säker på att få sin rätt och fick dessutom indrivningen gratis.

I ett lagsamhälle är staten den enda part, som ej behöver rätta mun efter matsäcken utan helt enkelt tar för sig, vad den anser sig behöva. Staten bestämmer först sina utgifter; inkomsterna äro en cura posterior, medan den enskilde först har sina inkomster givna och får rätta sina utgifter efter dem. Jag kan inte hjälpa, att förhållandet erinrar om en familj, där hustrun ej vet, vad det vill säga att förtjäna pengar, blott att få vad hon anser nödvändigt; hon kan inte förstå, att man kan vara tvungen att inskränka icke blott sin lyx utan också sina behov. Ty för alla utom staten sätta tillgångarna en gräns för behoven. Sina behov är vad staten minst inskränker i dyrtid, de växa av sig själva. Men visserligen finns det en gräns även för staten, densamma som i den gamla bondhistorien om slättbon, som köpte bräder i Göinge och fick ta så många han kunde på ett lass. Han lassade på bräda efter bräda och sade till sin gamla märr för var bräda: orkar du dra den, så orkar du dra den med. Märren stupade.

Sedan romarstaten slaktat hönan, som värpte guldäggen, fick den leva på naturalia. Jämte penningsskatterna trädde naturaskatterna som den ojämförligt viktigare delen i statshushållningen. Redan under Alexander Severus (222—235) erhöles soldaterna sin sold huvudsakligen in natura, penningar nästan blott som gåvor vid särskilda tillfällen. För varje soldats årliga behov uppställdes ett normalmått av vete eller bröd, fläsk, fårkött, salt, vin, olja, ättika i fasta rationer, ryttaren erhöles också foder för sin häst. Den som befordrades till underbefäl, erhöles dubbla rationer, officerarna flera allt efter rang, varvid man också tog hänsyn till deras behov av tjänare och lastdjur. Vad man ej själv använde, fick man sälja. Förmodligen Diocletianus utsträckte naturaavlöningen till alla ämbetsmän; utom livsmedel erhöles de annat vad de behövde, från ämbetsdräkten ända till silverservisen, som den höge ämbetsmannen behövde för sin taffel, slavar och konkubiner. Somliga av dessa saker överlätos med full eganderätt, andra åtföljde ämbetet och måste återlämnas vid dess frånträdande. Endast de högste ämbetsmännen erhöles också avlöning i penningar.

Arbetskatterna ha emellertid en vida allvarligare innebörd än så. De framställa ett problem, som dyrtiden i längden ej kan kringgå men som vår tids dyrtidsorganisatörer aktat sig att bränna fingrarna på. Dyrtiden kan endast avhjälpas genom ökad varutillgång. Produktionen inom landet måste ökas. Ty importeras varorna, måste de betalas med andra produkter. Men för ökad produktion behövs ökat arbete ej i fråga om timmar, utan i fråga om effekten. Närmast tänker man på livsmedlen och menar, alltså måste bönderna förmås att arbeta mera. Men för industriarbetaren gäller detsamma som för ett varuimporterande land. Vill han ej proportionellt öka sin arbetseffekt, måste han betala en större kvotdel av sin arbetsinkomst för livsmedlen, d. v. s. finna sig i stegrade livsmedelspriser. Stegringen av arbetseffekten har emellertid en bestämd, ej allt för avlägsen gräns. Därför är det också av yttersta vikt i dyrtid, att arbetet ransoneras i den meningen, att det inriktas på det i första hand nödvändiga och nyttiga, att det göres så effektivt som möjligt. Ansatser till arbetets ransonering ha förekommit under kristiden t. ex. i Schweiz för jordbruksarbete; hos oss föll den lilla ansats, som den civila värnplikten innebar, under applåder från motsatta läger. Svenska folket fick betala det med bränslekommissionens borthuggna miljoner. Arbetets ransonering har verkligen genomförts endast i de krigförande länderna under krigets obehagliga tryck främst för det absolut nödvändiga, ammunitions- och krigsredskapstillverkning. Trots nödvändigheten veta vi, under vilka svårigheter detta problem måst lösas, och väsentligen har det lösts på det sättet, att kvinnorna dragits från hem och barn och kastats ut på arbetsmarknaden. När kristidens historia skall skrivas, blir detta ett av de intressantaste kapitlen.

Den romerska kejsartiden har ställt och löst problemet på sitt sätt, men även här gäller det, att man måste söka den verkliga innebörden bakom de fiskaliska formerna. Klarast ligga förhållandena beträffande yrkesföreningarna, vilka överflöda under kejsartiden. Deras medlemmar kunde självfallet genom kontrakt åtaga sig vissa prestationer mot staten. Vissa yrken voro viktigare för staten än andra, t. ex. skepparna, som transporterade brödsäden till Rom. Redan Claudius förlänade dem vissa privilegier, som ersatte högre betalning. I det andra århundradet blevo yrkes-

föreningarna rättssubjekt, juridiska personer. Staten tog nu ej de enskilda medlemmarna utan föreningen som sådan i sin tjänst; nominella medlemmar utskildes och ingen fick tillhöra mer än en yrkesförening. Så uppstodo de slutna yrkesföreningarna, som övertogo en viss last mot befrielse från andra. Den följande utvecklingen sammanhänger, som Rodbertus anmärkt, med naturaskatternas uppkomst och faller i det dunkla tredje århundradet. De båda kontraherande parterna, föreningarna och staten, stodo ej på samma plan. I vår tid gör staten sin suveränitet gällande blott över kapital och produkter, i antiken gjorde den det även över arbetet. Liksom den nu påbjuder skatter och beslag, så påbjöd den då arbetsprestationer. Handtaget bjöd förhållandet till yrkesföreningarna; man hade blott att stegra de dem åliggande arbetsprestationerna. I början av det fjärde århundradet stod det på den punkten, att yrkesföreningarnas alla medlemmar arbetade för staten. Tvånget hade trädt i stället för det frivilliga kontraktsförhållandet, och detta beror på att staten stegrat sina anspråk utöver värdet av det lämnade vederlaget. Förhållandena äro bäst kända i Rom, där skeppare, spannmålmätare, bagare, slaktare på statens uppdrag försågo staden med livsmedel, murare och timermän arbetade på dess offentliga byggnader. Underrättelserna från provinsstäderna äro få. Yrkesföreningarna utförde där under uppsikt av stadens råd arbete åt staden. Arbetsplikten vilade icke blott på personen utan även på hans förmögenhet. Den som förvärvade ett dylikt, man skulle kunna säga smittat förmögenhetsobjekt, ådrog sig också den därmed förbundna arbetskyldigheten.

Direkt statsdrift förekom i stor utsträckning. Bergverken hade samt och synnerligen på ett eller annat sätt kommit i kronans ego. I början utarrenderades de under tilltagande skärpa i kontrollen, tills staten i det tredje århundradet övertog driften. Vi känna genom inskrifter förhållandena i Illyrien, vars gruvor stodo under en kejsarlig ämbetsman, som sorterade under finansministern. Det knep med att få arbetare trots det vanliga straffet till gruvarbete, till slut tvingade man traktens befolkning att arbeta i gruvorna. Den tilltagande metallbristen, som lade ett svårt hinder i vägen för den materiella kulturen, berodde ej minst på den

bristande produktionsförmågan hos de av staten drivna bergverken. De berömda marmorbrotten tillhörde likaledes kronan och drevos av staten. Slutligen blev resultatet så dåligt, att staten i slutet av det 4 och början av det 5 årh. uppmuntrade privatmän att upptaga och driva marmorbrott. Det var för sent. Man hade varken tid eller kraft till några praktbyggnader. Och behövdes några kolonner till en basilika, var det enklast att taga dem från en gammal byggnad.

En rad av andra statsfabriker hade sin utgångspunkt i arméns behov. I det tredje århundradet tvingade nöden legionerna att förse sig med arbetare, som tillverkade deras behov av vapen, då de ej kunde erhålla dem på vanligt sätt. Ur denna början utvecklade sig med tiden en ståtlig rad av vapenfabriker. Tjänsten, som snart skildes från hären, kallades för militärtjänst, ehuru arbetarna voro civila. De hade liksom övriga statsarbetare vissa privilegier, men voro liksom de bundna vid sitt yrke, som de ej fingo lämna, och till yttermera visso erhöles de ett brännmärke på armen. De kejsrerliga textilfabriker, som påträffas i stort antal i 4 och 5 årh., ha möjligen samma ursprung, men arbetade även för andra ändamål än de militära. Staten skulle ju bekläda även övriga ämbetsmän. Även deras arbetare voro naturligtvis bundna vid sitt yrke. Materialet måste landtbrukarna lämna mot av provinsguvernören fastställda priser.

Å andra sidan sammanhänger statens affärsverksamhet med monopolen. Ett monopol avser att bereda staten abnorma inkomster genom förbud för det privata initiativet att framställa en viss vara, i vinsten ingår också det på produkten nedlagda arbetet. Monopol nämnas för första gången av Aristoteles¹, på hans tid tillgrepo staterna dem i penningnöd liksom nu; penningnöden är nu blott kronisk. Monopolens förlovade land var Egypten, där de tåliga fellacherna funno sig i att ptolemeerna gjorde snart sagt alla konsumtionsartiklar till monopol. Systemet var så fint utarbetat in i alla detaljer, att t. ex. organisationen av oljemonopolet tryggt kan rekommenderas till studium åt vårt tobaksmonopol. Arbetarna voro fria, men bundna vid yrket och orten. Den senare kejsartiden efterapade mönsterlandet, ehuru de brokiga för-

¹ ARISTOTELES, Politik I, 4, 6.

hållandena och den mindre tåliga, ev. mindre laglydiga befolkningen i de övriga delarna aldrig lät systemet få samma fullkomning. Monopolen hade också förlorat sin spets, sedan industrien på grund av den ekonomiska nedgången ej längre lönade sig. Staten inrättade sina fabriker ej för vinstens skull utan på grund av bittert nödtvång. Finansmonopol inriktas gärna på lyxvaror och njutningsmedel, för vilka folk inte ser på slantarna. En lyxvara, som i antiken var mycket uppskattad och begärdes av de klasser, som hade råd att betala, var purpurfärgade kläder. Tillverkningen var ett inkomstbringande monopol, som sysselsatte många armar. I västern nämnas nio fabriker, antalet måste ha varit betydligt större i östern, där industrien sedan gammalt hade sitt huvudsäte. Andra varor, som voro belagda med monopol, voro t. ex. salt, mönja, palestinensisk balsam. I riket var det tydligen inte möjligt att utsträcka monopolen till de egentliga konsumtionsartiklarna.

Statsdriften grep allt mer och mer omkring sig. Det fanns tre omständigheter som befordrade den. Mera yttre voro kronans besittning av vissa naturtillgångar (gruvor och stenbrott) och nödvändigheten att förse armé och ämbetsmän med vapen och kläder. Den djupaste orsaken var den allmänna tendensen till statsingripande, låt oss säga socialisering, på alla områden, som, vad näringarna beträffar, pådrevs för att upphjälpa den sjunkande produktionen. Exemplet är icke uppmuntrande. För att fabriker och gruvor skulle kunna hållas i gång måste arbetskrafter anskaffas genom tvång. Det minsta antalet arbetare utgjorde de till straffarbete dömda, som framför allt sysselsattes i gruvorna men även i textilfabrikerna — under förföljelserna mot de kristna fingo dessa leverera arbetarematerial. Huvudmassan av arbetarna bestod i industri, handverk och delvis i transportväsendet av fria män, som voro bundna vid yrket för sig och sina efterkommande, ty eljes skulle arbetarstammen ej ha kunnat rekryteras. Statsdriften har således ledt till att staten underbetalade arbetet, ty detta är givetvis orsaken till att folk undvek eller rymde ifrån arbetet. Saken står således så, att privatdriften på grund av den ekonomiska katastrofen ej längre kunde vidmakthållas, därför att den ej betalade sig. Staten ersatte den försvunna företagarevinsten med det sociala tvånget;

det tvångsvisa uttagandet av arbete är i grunden ej annat än en skatt, som är pålagd arbetarna i vissa yrken, vilket klarast framträder beträffande transportarbetarna. Men för att skatteobjekten ej skulle försvinna genom avgång med döden, måste även arbetarnas efterkommande bindas vid yrket. Statsdriften förde till ståndsbundenhet; hade den fått fortgå, skulle samhället ha uppdelats i kaster. Dess bättre slog medeltidens barbari hela det konstfulla systemet i kras, men vad som var kvar av kultur, följde med på kuppen.

Samma företeelse möter i den grundläggande produktionen, livsmedelsproduktionen, landtbruket, men förhållandena ligga här betydligt mera komplicerade och kräva en särskild redogörelse.

Livsmedelsproduktionen är fortfarande den grundläggande, vilket man varit benägen att förbjse eller åtminstone att uppskatta för litet på grund av vår tids industriella uppsving; den var det i ännu högre grad i antiken, då industrien var mycket mindre utvecklad och dessutom arbetade med mänsklig kraft, som krävde mat, i stället för med maskiner, som kräva kol. Den senaste kristiden borde emellertid ha lärt var och en, som vill se, livsmedelsproduktionens grundläggande vikt. Det är ett bekant faktum, att ju längre ned man kommer på inkomstskalan, desto större del av budgeten uppta utgifterna för födan; under den allmänna prisstegringens tryck ha alla samhällsklasser fått göra samma erfarenhet. Alla andra utgifter, till och med för kläder och bostad, kunna inskränkas mycket mer än utgifterna för födan. Ty under ett visst minimum, som bortsett från rena fantasipriser även under goda tider ej kan allt för mycket överskridas, kan människan ej längre existera. När livsmedlen inkräkt på budgeten, få i första rummet kulturutgifterna maka åt sig, som vi nu också fått erfara. Dessutom är priset för det andliga arbetet, om det ej direkt står i teknikens och affärernas tjänst, det sista som höjes, om det höjes. Måttet av kultur, både andlig och materiell, beror därför på det utrymme i den enskildes budget, som livsmedelskostnaderna medgiva. Den oerhörda stegringen av den allmänna kulturen under 1800-talet beror i högsta grad på livsmedlens billighet, och denna beror i sin ordning dels på tillkomsten av nya, billiga produktionsländer och transportmedlens utveckling, som gjort det möjligt att billigt importera dessa livsmedel, dels på landtbrukets enastående,

sällan i hela sin vidd uppskattade utveckling i de gamla länderna under det gångna århundradet. Den som aktat på förhållandena, torde även före kriget ha märkt början till ett omslag, till livsmedelsprisernas relativa stegring; kriget har gjort frågan akut.

Det vore att önska, att man klart ville genomtänka konsekvenserna av det ostridiga förhållandet, att alla övriga behov kunna inskränkas i långt högre grad än födan. Det har funnits en tid, då bönderna själva tillverkade största delen av de få behov de hade utöver födan, främst kläder, hus, redskap och husgeråd. Den tiden ligger ej så långt tillbaka, men det synes ändå vara fullständigt glömt, att ett land kan bestå utan industriarbetare men icke utan bönder.

Det finns nu en principiellt motsatt uppfattning, som med iver omfattas av många och spelar en mycket stor roll, ehuru den sällan är klart genomtänkt till sina följder. Varför skall man hänga fast vid jorden? Det kommer ju ej an på marken utan på människorna, och *ubi bene, ibi patria*. Människorna måste rätta sig efter de naturliga produktionsbetingelserna, taga en produkt, där den kan framställas billigast, och ej envisas att framställa den under ogynnsamma betingelser, som fördyra den, även om detta skulle medföra omflyttningar mellan folken och yrkena, utvandring och igenläggning av jord och företag. Det är en kosmopolitisk åskådning, och det var den som innerst gjorde tullstriden icke blott till en ekonomisk utan också till en politisk fråga och satte den som skiljelinje i idéer och åskådning. Tullstriden har blivit avblåst under trycket av den ekonomiska konkurrensen mellan de ekonomiska enheter, som de moderna staterna bilda, främst stormakterna, som äro stormakter icke blott politiskt utan också ekonomiskt, vilket folk i allmänhet allt för litet tänker på. Kriget, som avbrutit världssamfärdseln, har tvingat folken att i huvudsak finna sin bergning inom sitt eget område. Till och med England har låtit motorplogarna gå över kricketplaner och jaktmarker. Men den kosmopolitiska åskådningen i ekonomiska ting står kvar, snarast stärkt genom tidens erfarenheter. Är den då riktig? Teoretiskt måste dess konsekvens erkännas, men praktiken bekräftar här som ofta icke den teoretiska deduktionen. Även om man bortser från calamiteter som krig och tror, att de kunna avskrivas i framtiden,

även om man tror, att den ekonomiska enhet, som den politiska staten utgör, i framtiden kan avhållas från att till sin fördel inverka på den fria, av produktionsmöjligheterna betingade fördelningen av produktionscentra, så kvarstår dock det faktum, att omflyttningen mellan folk och yrken ej kan försiggå med den snabbhet, som ändringen av de naturliga produktionsbetingelserna kräver. Vad förändringen av yrke beträffar, har den blivit i hög grad försvårad av den moderna tekniken och arbetarerörelsens ledande principer. Människorna äro i stort sett mycket mera bundna vid det land, där de äro födda och ha sitt arbete, än de vilja medgiva, även om många enskilda bryta banden. Detta faktum förbiser den ekonomiska kosmopolitismen; det bildar dess verkliga och effektiva begränsning.

Det romerska riket var ej en stat som de moderna, det var kosmopolitiskt. De folk, som bodde utanför dess gränser, betydde ekonomiskt och kulturellt mycket litet för det. Den brokiga samlingen av folk och länder inom det romerska riket stod sins emellan i det fria utbyte och hade det tillfälle till omsättning, som ett 'folkens förbund' är avsett att giva. Dess problem ha därför en räckvidd utöver den omedelbart aktuella.

Vad som i den romerska kejsartiden närmast ter sig som en skattefråga, är i grunden ett dyrtidsproblem. Det framträder i det stegrade realpriset på grundstocken i födan, i de ständiga strävandena att bringa oodlad jord under plogen. Förut (sid. 90) har nämnts, att efter naturskatternas införande rådherrarna i städerna tvingades att bruka ödehemman därigenom, att de ålades att betala skatt för dem. Det förekom emellertid ofta, att större gods ej ingingo i stadsorganisationen, det gällde framför allt alla kronodomäner. Här använde staten det medlet att tillägga angränsande godsegare ett ödehemman. D. v. s. han ålades att betala skatt för det och måste således också odla det. Systemet avsåg icke i första hand att säkerställa skatternas riktiga inflytande; då hade man främst inriktat sig på skatterestantierna, som voro många och långa men behandlades jämförelsevis liberalt. Det avsåg odlingstvång, vartill skattefordringarna blott voro ett medel. Ödehemmanen hade tilltagit i oroväckande grad. Redan kejsar Pertinax tillät 193 vem som ville att ta öde jord i Italien i besittning. Då

ingen ville, grep man till tvånget. Vi ha här en åtgärd, som direkt avsåg att stegra produktionen. Det var just vad som behövdes. Men med den kunde man ej vända sig till de fattiga bönderna, som ingenting hade att förlora och ingenting att betala en extra skatt med. Man måste rikta sig mot dem, som hade något att förlora, godsegarna, och ökade därigenom deras makt över jorden.

Från äldre tider var kejsaren rikets störste jordegare; genom konfiskationer och på annat sätt kommo oerhörda egovidder i hans hand. Nero lät t. ex. avrätta sex storgodsegare från provinsen Afrika och konfiskera deras egendom, som utgjorde sjättedelen av provinsens odlade jord. Allra mest omfattande voro de konfiskationer, med vilka Septimius Severus drabbade sina motståndare. Under den äldre kejsartiden uppmuntrade kejsaren på allt sätt upptagandet av nya småbruk på sin jord. Den som upptog jord till odling, erhöll under ett par år befrielse från och därefter ytterligare några år nedsättning i skatter och arrende; han fick för sig och sina efterkommande tryggad besittningsrätt till jorden. Det är, om man så vill kalla det, en antik egnahemsrörelse i stor stil. Emellertid kunde staten icke direkt träda i förhållande till alla de många småbrukarna. Domänen arrenderades ut till en storarrendator, som behöll huvudgården och parcellerade ut delar till småbrukarna. Sedan med kejsarfredens inträdande slavbrist uppstått, måste godsegarna anskaffa fria arbetskrafter. I stor utsträckning bestodo dessa av småarrendatorer, en sorts torpare, som intogo en ekonomiskt mycket osjälvständig ställning till godsegaren; han försåg dem med inventarier, och penningbristen ledde till att han snart upptog arrendet in natura.

Förhållandena voro icke sunda. De gävo mer än nog anledning till förtryck och utpressning mot småbrukarna. Den ekonomiska misären i det 3 årh. förvärrade tillståndet, och när riket skulle reorganiseras, kom staten med sina nya skattekrav, naturaskatterna, som i sista hand drabbade dem, som med egna händer arbetade i jorden, bönderna. Frågan var, hur man effektivt skulle kunna taga ut dem. Hur stor den svårigheten var, har först kristiden lärt oss att förstå. Vi ha fått bevittna, hur småbrukarnas produktion allt mer försvinner i den egna konsumtionen. När de ej få köpa kaffe, dricka de mjölk eller rågkaffe i stället, när mar-

garinet försvunnit, äta de sitt eget smör. Allra kraftigast framträder detta, där maximipriserna tagits till för lågt. Minskningen av svinstammen är ej alltför stor, ändå stod före maximiprisens upphävande intet fläsk att uppdriva, därför att landbrukarna producerade fläsk blott för egen räkning och deras hushåll säkert åto mer än dubbelt så mycket fläsk som förr. Man har sagt, att vi hade fått svälta ihjäl, om ej de större egendomarna funnits. Satsen innebär en god portion sanning. En större egendom måste producera för att försälja överskottet i en helt annan skala än småbrukaren. En större egendom är utsatt för kontroll över var dess produkter ta vägen, på ett helt annat sätt än småbrukaren. Ty vem kan kontrollera, hur det går till, där bonden själv med tillhjälp av hustru och barn sköter hemmanet? Ännu är det dock så, att våra producenter få ordentligt betalt för sina varor och därför komma de fram. Det finns vissa undantag t. ex. fläsk, och de komma ej heller fram. Systemet är nämligen ej fullständigt genomfört; landbrukaren har ännu en viss frihet att välja produktionsart och avstå från den som ej lönar sig. Det ligger i varje system en strävan att avrunda sig och täppa till alla luckor eller, som det heter, stävja missbruken. Systemets representanter, kommissionerna, se skälen, varför systemet existerar, motsträvigheten mot systemet betrakta de därför som kejsar Diocletianus bedömde motståndet mot sina maximipriser. De förstå ej eller vilja ej förstå, att det är de naturliga produktionsbetingelserna som ta ut sin rätt, där de ännu få tillfälle att giva sig luft. Naturen återvänder bakvägen, om man kör ut den med käppen stora vägen. Men de äro så fångna i sitt system, att de ej se, att det ej går i längden att regera människorna mot de naturliga betingelserna. Vi blevo räddade från den animala leveransplikten å $2\frac{1}{2}$ hekto kött i veckan. Där sprang det allt för tydligt i ögonen, att åtgärden var dikterad blott för att avrunda systemet och ej för att gagna konsumenterna. Vi kunna tänka oss, vart produktionen skulle taga vägen, om systemet fullständigt genomfördes och alla luckor tilltäpptes. Då få vi en föreställning om svårigheterna i att upptaga en skatt in natura.

Och dock få våra producenter ännu ordentligt betalt. Men om konsumenternas fordringar på billigare livsmedel, som man

så hjärtans väl kan förstå, skulle leda till en sänkning av prisen, så att de närmade sig eller understego den gräns, där produktionen lönar sig, och leveransskyldigheten därmed övergå till en skatt (jmf. sid. 91), skulle svårigheterna mångdubblas. I främsta rummet skulle den sämre jorden — och det är i vårt land rätt mycken — läggas igen. De som ropat på billigare livsmedel, ha också förstått denna konsekvens och haft botemedlet i beredskap — odlingsplikt. Man får hoppas, att de ej veta vad de säga. Ty det bär rakt ut i romarrikets arbetsskatt och ståndsbindenhet. Odlingensplikten förutsätter ett legalt tvång att odla jorden, där egaren på grund av de naturliga betingelserna ej vill, d. v. s. därför att han ej får tillräckligt betalt. Den skulle väl vila på jordens innehavare, och egaren kunde bli fri från den genom att sälja jorden. Till en tid skulle den kunna kompenseras genom jordvärdets och jordräntans nedskrivning. Man må blott besinna, vilka konsekvenser en kraftig utveckling i denna riktning skulle medföra. Slutet på visan skulle bli, att ingen ville köpa en viss jord. Vad hade då inträffat? Egaren kunde ej göra sig kvitt jorden, odlingsplikten ålåg således honom. Han var bunden vid torvan, livegen, visserligen under staten, men det är ej mycket bättre att vara statens helot än livegen under en enskild. Nu återvända vi till den romerska kejsartiden och skola se, att detta icke är hjärnspöken.

I den situation, som ovan skildrats, inträdde staten med sina krav på naturaskatter; då penningskatterna ej förslogo för reorganisationens genomförande och försvaret mot barbarerna. Om staten för uppkrävandet av penningskatterna sökte ansvariga mellanhänder i rådsherrarna, så behövdes de ännu mer vid uppkrävandet av naturaskatterna; man behövde, vad man även nu behöver och dock hårdt saknar, någon som hade intim kännedom om böndernas produktion och intresse av att ta ut den anpart, på vilken staten gjorde anspråk. Såsom förhållandena lågo i kejsarriket, funnos också dylika personer att tillgå, godsegarna och på kronojorden domänarrendatorerna. Åt dem anförtroddes upptagandet av naturaskatterna, eller rättare sagt, de gjordes ansvariga för att skatterna inflöto från all skattlagd jord. De fingo således betala skatt för jord, som ej brukades inom deras område, och angrän-

sande ödehemman tillades dem tvångsvis. Härigenom blevo de icke längre blott privata jordegare och arrendatorer utan också i viss mån statens ämbetsmän, som därigenom erhöilo en statslig befogenhet över sina arrendatorer och småbrukare. De ekonomiska banden hade förut varit hårda nog, nu kommo de legala till. Ödesdigert var, att bönderna kommo under administrativ rättsskipning och att denna låg i händerna på de statsorgan, som närmast hade med bönderna att göra, d. v. s. återigen godsegare och domänarrendatorer. Administrativ rättsskipning eftersträvas självfallet av varje affärsdrivande och förvaltande verk; hos oss har tendensen dess bättre blivit hållen nere, ända till dess våra kommissioner tagit sig före att på administrativ väg beröva människor deras bröd och livsmedel. En sådan rättslig undantagsställning binder den enskildes frihet mer än allt annat. Sedan godsegare och domänarrendatorer i lika mån blivit statens tjänare och böndernas herrar, utjämnades skillnaden i deras ställning. Kronogodsen blevo i tidens längd jämnställda med de privata, övergingo till privategendom, kejsardömets sista tid är storgodsegarnas tid, som förebådar medeltiden.

Antagandet av småarrendatorer på godsen var framtvingat av behovet av fria arbetskrafter, samma behov som en gång skapat de snart försvunna torplägenheterna och nu återvänder i det kraftiga inriktandet av egnahemsrörelsen på lägenheter, som äro för små att föda brukaren och hans familj. Det förekom att småarrendatorerna på kronodomänerna voro skyldiga att utgöra visst arbete för godsets gemensamma bästa, t. ex. underhåll av dess byggnader, av bevattningsanläggningar o. s. v., till och med ett bestämt mindre antal dagsverken och körslor för huvudgårdens skötsel. Arbetet på godset, vare sig frivilligt eller kontrakterat, ställde småbrukaren i ett ännu större faktiskt beroende, gav rika tillfällen till utsvettning, särskilt då bonden genom den administrativa rättsskipningen var i arbetsgivarens våld, och övergick allt mer till hoveriskyldighet. Förhållandet skall emellertid betraktas icke blott från denna sida, vilket ligger våra erfarenheter närmast, utan också som ett led i det system av arbetsskatter, genom vilket staten sökte framtvinga den nödvändiga produktionen. Det är sant, att jordegarnas makt och inflytande växte allt mera; detta var, som det brukar gå, en icke avsedd biprodukt av ett system,

som införts för helt andra syften, en följd av den mellanhandsställning som staten för skatteupptagningens och kontrollens skull tilldelat dem. Men deras läge var ej så glänsande och avundsvärdt, som man härav skulle vilja tro. Ansvar för naturaskatterna vilade tungt på dem, skattskyldigheten för oodlad jord och tvångsvis tillagda ödehemman hotade att ruinera dem. Tvånget och trycket fortplantades och föll i sista hand på bönderna. Men de hade ett medel, som jordegaren ej kunde tillgripa; om de ej precis strejkade i vår mening, så kunde de rymma. Och de gjorde det också i stor omfattning. Där stod jordegaren med sin jord och skattskyldighet för den men utan armar att bruka den och åstadkomma de produkter, som skulle erläggas i skatt. Jordegaren fann med skäl detta orimligt. Staten ställde vissa skattekrav på honom och just dessa skattekrav drev bort de arbetskrafter, som han behövde

för att uppfylla dem. Naturligtvis ropade han på staten, att den skulle hjälpa honom, och staten kunde i all rimlighets namn och för sin egen skull ej underlåta att lyssna till ropet. Den odlingsplikt, som den ålagt godsegaren men som denne ej kunde uppfylla med egna händer, måste med naturnödvändighet läggas på dem, som arbetade på jorden, på småbönderna, och för att de skulle fullgöra sin odlingsplikt, fanns det intet annat medel än att hindra dem att springa bort. Bonden förbjöds att lämna sin boningsplats och sin jordlapp, han blev visserligen fortfarande personligen fri men var bunden vid sitt yrke och sin torva. Han blev livegen.

Detta är den konsekvens, till vilken det antika dyrtidssystemet med obönhörlig följdriktighet ledt och som antiken lämnat i arv åt medeltiden. Det skall blott erinras därom, att bondens ståndsbundenhet icke är någon isolerad företeelse utan blott ett utslag av den tendens, som var genomgående för hela samhället. Liksom bonden bindes arbetaren vid sitt yrke, jordegaren och rådsherrn vid sitt. Tjänsten i hären, t. o. m. advokat- och ämbetsmannaståndet bli ärftliga. Detta var konsekvensen av arbetets ransonering, därför att ransoneringens uppgift var att för samhällets räkning taga ut så mycket arbete som möjligt, d. v. s. mer än individen ville prestera. För att ej lida brist på arbetskrafter måste staten därför över lag binda dem och deras efterkommande vid yrket.

Den schematiserande nationalekonomiska teorien (Rodbertus) har framställt antiken som den minst utvecklade, den slutna hushållningens, oikoshushållningens tid. Denna uppfattning har mött enstämig gensaga av alla, som närmare känna antiken. Sant är att i antiken hemman och gods i rätt stor utsträckning framställt icke blott råprodukter utan även förädlad och bearbetad dem för eget behov, liksom det för övrigt skedde på landet in i våra fäders tid, men kapitalhushållningen var under romarrikets blomstrings-tid lika dominerande som nu, om också icke lika utvecklad och kolossal¹. Det inflytande, som penningvärdets fall utövar på kapitalhushållningen, är komplicerat, och i vår tid överskåda vi ännu icke konsekvenserna. Vi se framför allt, hur sparkapitalet decimerats och överflyttats till det arbetande kapitalet, som gjort oerhörda vinster, som likvisst äro större nominellt än reellt. Men under dyrtidens tryck yppa sig också andra tendenser. Självhushåll är ett splitter nytt ord men redan ett av språkets populäraste och mest åtrådda. Vem ville icke bilda ett självhushåll, om han kunde? Självhushållet är intet annat än utlösningen av en liten enhet från det allmänna produktions- och konsumtionsförbundet. Självhushållet konsumerar av sin egen produktion och går icke som förr omvägen att avyttra sin produktion och köpa sin konsumtion. Tills vidare gäller det blott livsmedel, dock tenderar det att sträcka sig vidare. Bristen på textilvaror har t. ex. fört till en betydlig^{*} stegring i fåraveln för att täcka det egna behovet. Tills vidare har penningvärdets fall medfört, att bönderna fått sina skulder nedskrivna till tredjedelen och ha mycket godt om pengar, men vi ha ännu blott sett två å tre år därav; när penningens sjunkande pågått en längre tid, måste liksom i kejsartiden penningens värdelöshet leda till penningbrist trots de nominellt väldiga summorna. Inträffar denna situation, blir självhushållens roll ännu större. Landtbrukarna måste återvända till att liksom för hundra år sedan bygga, slöjda redskap, spinna och väva själva med påföljande nedgång i jordens kultur och i industrien. Penningcirkulationen upphör på grund av penningens värdelöshet, den slutna hushållningen

¹ Om godsens, på vilka det först kommer an, se H. GUMMERUS, Der römische Gutsbetrieb, Klio, Beiheft V.

återvänder. Man återvänder till det primitiva tillstånd, där ett land består av bönder utan industriarbetare.

Det är vad som inträffat under den senare kejsartiden. Karakteristiskt är, att de gamla stadsområdena, som gemensamt styrdes av stadens råd, uppdelades i gods, där egaren var godsets herre och ensam ansvarig. Det åskådligaste uttrycket för penninghushållningens upphörande är införandet av naturskatterna, och dessa medverkade i sin ordning till stärkandet av naturhushållningen. Riket upplöstes i självhushållande enheter, gods, och staten drevs allt mer att själv framställa de förädlade produkter, som den ej kunde undvara. Självhushållningen för staten och den enskilde är komplementet till penningcirkulationens upphörande. De ekonomiska intressena spinna ett nät av mycket tätare och segare maskor för ett rikets sammanhållning än någon annan rikssammanhållande kraft, i all synnerhet där den nationella enheten saknas och riket är kosmopolitiskt som det romerska kejsarriket. Penninghushållningens upphörande frätte sönder nätets trådar, riket sönderföll ekonomiskt i självtilräckliga och självförsörjande atomer. Ekonomiskt sett var riket upplöst, innan det upplöstes politiskt, och detta ekonomiska sönderfallande var förutsättningen för rikets politiska upplösning och mycket mer dess verkliga orsak än folkvandringarna, vilka visst inte voro sådana gräshoppsvärmar, som den traditionella historieframställningen låter förmoda. Hade romarriket inte varit sönderfrätt i sitt inre, hade det ej fallit för den yttre stormen. Medeltidens tillstånd ha i själva verket uppstått under antiken, germanerna ha blott givit den egendomliga feodala färgen och organisationen åt dem.

Sedan rikets ekonomiska enhet sönderfallit, sammanhölls det blott politiskt av de statsliga organ, som trädte i stället för de ekonomiska krafterna, d. v. s. av kejsarmakten, hären och ämbetsmannakåren. Statsförvaltningens sammanhållande kraft får ej underskattas men ej heller överskattas. I ett ekonomiskt sönderfallet rike är den rent yttre, verkar genom tvång och vana. Givetvis måste under dylika förhållanden statsorganens makt stärkas. Det inträdde av sig självt, därigenom att staten övertog allt mer av det, som förut tillhört självstyrelsen och det privata initiativet. Vilken oerhörd ämbetsmannaapparat behövdes t. ex. icke för upptagningen,

skötseln och övervakandet av naturaprestationerna. Rikets reorganisation framdrog den senare kejsartidens ämbetsmannastat, en imponerande byggnad men en förlamande börda i sig och försvårad genom den hejdlösa korruptionen. Under vilket ok det romerska rikets folk stod, kunna vi föreställa oss, om vi göra det tankeexperimentet att låta vår kristidsbyråkrati bestå under vår, våra barns och barnbarns tid o. s. v. och allt mer avrunda och genomföra sitt system och stärka sina befogenheter.

Det har ropats starkt på att ersätta våra gamla ämbetsverks slentrian med mer affärsmässig gång och behandling av ärendena. Vi ha under kristiden gjort ett dylikt försök i stort, och man må överväga om erfarenheterna mana att fortsätta på den vägen. Med de affärsmässiga metoderna följa icke blott helt andra avlöningar än vanliga ämbetsmän måste hålla till godo med, utan också en helt annan befogenhet och affärsmässiga synpunkter. Och den affärsmässiga synpunkten par préférence är den störst möjliga vinsten även av den innehavda platsen. Ännu råder i den punkten en god portion gammal slentrian, men vem kan borga för hur länge den skall motstå kristidens tryck och den sociala omvälvningen? Det hade funnits en tid, då Polybios förehöll grekerna romarna som mönster. I Grekland förvaltades statens penningar under sju insegel och borgensförbindelser och försnillades ändå, i Rom förvaltades de största summor utan lås, snart sagt utan kontroll och förvaltades ändå ärligt. Det var länge sedan, på Scipionernas tid. Sedan dess hade det gammalromerska ämbetsmannaståndet förlorat varje verklig betydelse för förvaltningen. En ny personal med andra traditioner och en annan moral hade övertagit förvaltningen, först rekryterad av de privat affärsanställda, kejsarhusets slavar och frigivna, sedan huvudsakligen ur det forna kapitalistståndet, riddarna. Hederskänslan, som hos de gammalromerska ämbetsmännen varit den verkliga garantien mot ämbetets missbruk — man skall dock erkänna, att den gjort bankrutt under klickherraväldet i senaten under republikens sista tid — ersattes av materiella garantier, som man tycks ha hämtat från den hellenistiska världen, främst den egyptiska ämbetsmannastaten. Det har nämnts, att godsegarna voro ansvariga för skatterna från sina underlydande. Ansvarigheten sträckte sig än vidare. Provinsgu-

vernörerna voro i sin tur ansvariga för godsegarna. Det utbildades ett system, där ämbetsmännen nedifrån och upp ömsesidigt stodo i borgen för varandra. Det är klart, att denna gemensamma ansvarighet måste driva ämbetsmännen till en kraftig sammanhållning för tillvaratagandet av sina intressen. De gemensamma materiella intressena åstadkommo en sammanslutning av helt annan intensitet, än vårt splittrade ämbetsmannastånd kan prestera. Det uppstod en kastanda riktad på ståndets materiella fördelar av samma art som den, som t. ex. utmärkt pretoriangardet. I den ligger det mest kvävande i den romerska byråkratien, det som drev den att allt mer stärka och utvidga sin ställning. Kejsarna voro vanmäktiga mot byråkratien, som ibland tillsatte kejsare. Byråkratien blev en makt, som fungerade oberoende av den, från vilken makten rättsligen utgick, kejsaren.

Det understa ledet i byråkratien voro godsegarna, som intogo en mellanställning och till hälften voro privatpersoner. De voro hårdt pressade men visste att revanchera sig. Ty ur dem utgick ämbetsmannakåren, även dess spetsar. De högre ämbetsmännen tjänstgjorde blott några få år, voro högt betalda och visste även på annat sätt att taga sju för tu igen för de förluster, som de möjligen lidit på skattesystemet. Den gräshoppsvärm av subalterner och advokater, som översvämmade riket och gjorde sitt bästa att sko sig på folkets bekostnad, måste här förbigås. Då godsegarna på grund av sin ställning tvingades att vara statens ämbetsmän, var det en naturlig följd, att deras och ämbetsmannaståndets intressen sammansmälte. Så fick det sociala tvångets system sin kröning. En organisation är ej ett självändamål, ehuru det tycks ligga i varje organisations natur att betrakta sig som sådan — vi ha sett starka tendenser hos våra kristidskommissioner, som till slut ville ransonera för ransoneringens egen skull, där ingenting fanns att ransonera. Får den sin vilja fram, blir följden ett tvång, som berövar människorna all frihet och förvildar deras moral. Som reaktion mot kristidsförordningarna har en kristids'moral' av bekant art uppstått, som ej kan undanröjas utom genom restriktionernas undanröjande. Det var på samma sätt i det romerska riket. På allt sätt sökte man undandraga staten sina tillgångar och visade med stolthet ärren efter de piskslag, som ej lyckats

förmå till deras uppgivande. Korruptionen i de högre klasserna härflöt ur samma förgiftade källa. Friheten är människans livsluft andligt och politiskt, socialt och ekonomiskt. Får hon icke något armbågsrum, förtvinar hon, den produktiva kraften förlamas andligt som materiellt. Man kan organisera och centralisera för mycket. Till viss grad är det bättre att ej antasta friheten och låta det gå på sin hals än utstaka och föreskriva alla vägar; ty då finner man inga nya vägar. Det var en lättnad och välsignelse för mänskligheten, när systemet slogs i kras genom rikets politiska sönderfallande. Priset var högt, återvändande till primitiva kultur-, hushållnings- och statsformer, dock icke för högt för en sen framtid, så sen, att den glömt romarrikets inre problem och anser sig vara höjd över dem.

(Denna uppsats är nedskrivnen i December 1918.)

FÖRSTAKAMMARREFORMEN

AV

PROFESSOR SIGFRID WALLENGREN.

De moderna staterna förete, trots sina nationella särigheter, så stora överensstämmelser i de sociala förutsättningarna för sin författningspolitik, att de stora konstitutionella kriserna i de senaste tiderna uppvisa från stat till stat påfallande likheter i avseende på processens förlopp och resultat. Vår egen förstakammarreforms historia, isynnerhet i dess senaste, ännu akuta skede, bär vittnesbörd om denna anmärknings sanning. De motsatta positionerna anknyta i stort sett till enahanda idékretsar som de, kring vilka striden stått i andra länder. Givetvis bör dock uppmärksammas den helt naturliga förskjutning, som läget hos oss i jämförelse med tidigare reformer i andra land måst undergå till följd av den demokratiska statsuppfattningens av tidsomständigheterna oerhört stegrade segerkraft. Därjämte må erinras om att uniformiteten i idéernas stridsställningar uppenbarligen endast är relativ; den statsrättsliga miljöns originella drag färgar från sig hos oss lika väl som annorstädes.

Att här i jämförelsens tecken ingå på en uttömmande framställning och analys av alla de olikartade linjer, utefter vilka man sökt lösa förstakammarproblemet i vårt land, förbjuder utrymmet. Vi skola endast vidröra de huvudformer, som under de senaste för frågan avgörande riksdagarna från skilda håll förts fram såsom de rätta prototyperna. Därefter skola vi likaledes i all översiktighet skärskåda den lösning, om vilken man omsider enats

och vars formella slutbehandling i dessa dagar tagit sin begynnelse. Först må dock de stora dragen av förstakammarfrågans parlamentariska behandling återkallas i minnet.

1. Historik.

Förstakammarfrågan utvecklar sig som en naturlig konsekvens ur rösträttsfrågan till andra kammaren. Denna senare inträdde med skiftet mellan 1800- och 1900-talen i ett avgörande skede. Den anvisning på den allmänna rösträtten, som med riksdagskrivelsen av år 1902 blev given, inlöses första gången av regeringen genom rösträttspropositionen 1904, vilken avsåg införande av allmän rösträtt och proportionella val till andra kammaren och vilken, sedan frågan sagda år förfallit, följande år ånyo förelades riksdagen. Såväl negativt — i kritiken av regeringsförslaget och dess inverkan på kamrarnas inbördes maktförhållande — som positivt — genom motioner avseende båda representationsavdelningarnas sammansättning ävensom det gemensamma voteringsinstitutets beskärande — anmäler sig nu vid bägge de nämnda årens riksdagar förstakammarproblemet. Med året 1906 och än mera 1907 utforma sig omsider de definitiva positionerna. Högerens aktionsprogram har nu från »enkelproportionalismen» utvecklats till »dubbelproportionalism» och därigenom tagit med även *första* kammarens omorganisation; ytterligare markeras denna utvidgning genom den reducering av första kammarens censuskaraktär, som i nödvändigt samband härmed föreslås, d. ä. fyrkskalans omläggning och omsider även välbarhetscensus' sänkande och arvodslöshetens upphörande. Det liberala aktionsprogrammet åter utmynnar i samma »allmänna» rösträtt till andra kammaren, som avses i högerens program (d. ä. med dubbelt utskyldsstreck, inbegripande skatterna såväl till stat som kommun, ehuru endast treårigt), men med bibehållande av det majoritära valsättet i enmansvalkretsar. Första kammaren däremot lämnas oförändrad — oavsett den fristående liberala motionen 1907 om kommunal rösträttsreform efter liknande riktpunkter som det i författningsprogrammet infogade högerförslaget. Socialdemokraterna ansluta sig till liberalerna 1906, men framgå 1907 efter en radikalare linje, syftande till

konsekvent demokratisering på den allmänna valrättens basis av såväl den första som den andra kammaren, ävensom grundlagsfästandet av den förras endast suspensiva lagveto.

Bakom de praktiskt politiska motsatserna ligga givetvis skiljaktiga teoretiska ståndpunkter gentemot tvåkamarproblemet. Det har sitt stora intresse att studera dessa teorier och utvecklingen av aktionsprogrammen i anslutning till eller stundom — som offer åt politiska nödvändigheter — i strid med teorierna. Förf. har på annat ställe sökt giva en teckning därav¹. I korthet fattat var ju högerns program 1906—07: bevarandet av kamrarnas likställdhet och såsom nödvändig förutsättning därför första kammarens demokratisering till en viss grad. Liberalerna hävdade i strid därmed andra kammarens första-rangs-ställning och ville icke någon förändring av första kammaren. Den skulle kvarstå på sin minoritetsrepresentativa basis, men därmed också komma att se sitt lagveto i realiteten förändrat till blott suspensivt. Tankegången företter en påfallande likhet med den engelska liberalismens uppfattning av tvåkammersystemet, sådan som den samtidigt hävdades av Campbell-Bannerman och Asquith.

Resultatet av det konstituerande arbetet å 1907 års riksdag blev som bekant en författningsrevision, vilken förverkligade det dubbelproportionalistiska demokratiseringsprogrammet. 1909 antages den definitivt och träder i kraft från och med den 1 januari 1910. Men tiden rider fort i våra dagar och i all synnerhet i de yttersta av dem. Ett decennium har icke förflutit, förrän den genomförda representationsreformen befinner sig på gungande mark. Nya projekt korsa varandra från höger och från vänster och brytningen utmynnar i en omvälvning, som dels redan är genomförd, dels befinner sig i vardande.

Året 1916 kan sägas beteckna begynnelsen av det nya skede, vari förstakammarfrågan således har inlupit. Då slår nämligen den officiella liberala politiken in på en annan väg än den som vandrades 1906—07, ehuru visserligen denna nya väg redan då hade förebådats². Övergången företages genom den vid sagda

¹ Förstakammarfrågan inför svenska riksdagen efter 1866. Lund 1916.

² I själva den liberala huvudmotionen 1907 i rösträttsfrågan.

riksdag framburna liberala partimotionen om upphävandet av den kommunala röstskalan och därmed införandet av *lika* kommunal rösträtt — icke »allmän», eftersom skattskyldighet till kommunen fortfarande skulle utgöra grunden för rösträtt i densamma. En dylik utvidgning av första kammarens valrättsgrund innebär ju kammarens radikala demokratisering. Därmed har partiet alldeles övergivit det gamla »engelska» aktionsprogrammet från 1906—07 med dess utpräglade karaktärsskillnad mellan kamrarna och beträddt den linje, som leder till förverkligandet av en sådan första kammare, som i eminent grad kan sägas fylla De Geers krav, att den skall utgå ur »hela folket». Det nya liberala aktionsprogrammet för första kammarens sammansättning kommer nära det, som sedan länge varit socialdemokraternas, utan att dock, såsom bibehållande skatteplikten som kommunalrösträttens basis, därmed fullständigt sammanfalla. Socialdemokraterna hade, såsom tidigare antydt, redan vid 1907 års riksdag motionsvis fört fram kravet på en första kammare uppbyggd ej allenast på en lika, utan även på en allmän urvalrätt. Skillnaden är icke större än att båda programmen kunna sammanföras under *en* rubrik: den radikala lösningen av problemet om första kammarens sammansättning. I jämförelse med den 1907—09 genomförda representationsreformen å ena sidan, det liberala motförslaget från samma tid å andra sidan, ligger den i yttre avseende vida mera i linje med den förra än med det senare, så till vida som den avser en fortsättning av den första kammarens demokratisering, som med 1909 års författningsrevision begyntes. Å andra sidan utgår den från en grundåskådning, som är densamma som den, vilken uppbar 1906—07 års liberala politik.

Tillkomsten av den liberal-socialistiska blockregeringen i oktober 1917 medförde en framryckning av de konstitutionella frågorna i främsta planet. Statsministerns yttrande till statsrådsprotokollet den 19 oktober 1917 tillkännagiver också regeringens avsikt att snarast möjligt föreslå Kungl. Maj:t att inför riksdagen framlägga förslag till en radikal demokratisering ej blott av den politiska utan även, och detta väl i första rummet, av den kommunala rösträtten, d. ä. jämväl av första kammaren. Å *den lagtima riksdagen 1918*

framlägges också proposition åsyftande åtskilliga reformer av kommunalrösträtten och särskilt fyrskalans upphävande.

Fyra motförslag mot regeringspropositionen å 1918 års lagtima riksdag äro anmärkningsvärda. Herr Vennerström m. fl. föreslår första kammarens avskaffande. Frih. Adelswärd motionerar om första kammarens organiserande såsom ett rent demokratiskt »de äldres råd» förmedelst indirekta val ad hoc och valrättsålderns höjande till 30 år. Herr Clason vill uppföra överhuset på pluralvalrättslig grund efter belgiskt mönster, och herr K. Hildebrand önskar införande av en intresserepresentativ (klassvald) första kammare. Vi återkomma (i de följande kapitlen) till de sistnämnda trenne uppslagen, sedan vi här först fört historiken fram till dess slut.

Utgången av riksdagsbehandlingen av den kungliga propositionen vid 1918 års lagtima riksdag om den lika kommunala rösträtten blev den, att andra kammaren antog konstitutionsutskottets tillstyrkande hemställan med 122 röster mot 50, medan första kammaren däremot med 70 röster mot 28 biträdde en reservation av hr Clason m. fl., vilken utmynnade i yrkandet på avslag å propositionen och i stället avlåtande av en skrivelse till K. M:t med hemställan, att K. M:t ville föranstalta om en allsidig utredning av frågan om den kommunala förvaltningens lämpligaste organisation och därvid tillämpliga rösträttsnormer samt den i samband därmed stående frågan om första kammarens bildande, allt under former, som säkerställde den kommunala förvaltningens sunda utveckling och tryggade bibehållandet av ett verkligt tvåkammersystem.

Frågan hade alltså förfallit, men återkom som bekant på *den urtima riksdag*, som vid hösten samma år, 1918, sammanträdde. Regeringen förnyade här i skärpt form (det kommunala utskyldstreckets försvinnande och införande av rösträtt för hustru till röstberättigad man) den kungl. propositionen från lagtima riksdagen om lika men icke allmän kommunal rösträtt. Därtill fogade den emellertid ett program för radikala reformer rörande den politiska rösträtten till andra kammaren (ävensom rörande riksdagens utrikespolitiska medinflytande). Mot den form av demokratisk första kammare, som av propositionens antagande skulle bliva en

följd, uppställdes från högerhåll andra möjligheter. Sålunda återkommer bl. a. tanken på ett nytt tilläggsröstsystem för den kommunala rösträtten, men reducerat till fordran allenast på en ålderspremiering vid 35 år (hr Clasons och hr Ekmans motioner — jfr hr Råfs¹). Störst intresse erbjuda emellertid de båda likalydande motioner i första och andra kammaren, vilka signerats av partiets huvudledare (hrr Trygger och Lindman). De anvisa till lösning av förstakammarproblemet en sådan utväg, att kammaren frigjordes från landsting och stadsfullmäktige för att i stället väljas av särskilda elektorskollegier, utsedda av de kommunalt röstberättigade (treårigt utskyldsstreck bibehållet), som uppnått 34 års ålder. Det man här bevittnar, är en resignation inför de faktiska förhållandenas makt. Med detta aktionsprogram hade högern i sin praktiska politik flyttat över till de marker, där vänsterns konstitutionella idéer växa.

Det är allbekant, hurusom den urtima riksdagens mödor, särskilt inom författningsutskottet och dess ännu intimare specialdelegation, omsider utmynnade i en uppgörelse mellan partierna i den kommunala rösträttsfrågan, vilken vid riksdagen lagfästades. Men i överensstämmelse med den anvisning, regeringspropositionen givit, utsträcker sig uppgörelsen även till sådana författningsdelar, som äro reglerade genom grundlag och beträffande vilka man å den urtima riksdagen endast kunde förbinda sig att vid 1919 års lagtima riksdag bifalla reformer av uppgivet innehåll. De avsågo såväl rösträtten till andra kammaren — vilken skulle utvidgas genom fattigvårdsstreckets lindrande, utskyldsstreckets upphörande, kvinnorrösträttens införande och valrättsålderns sänkande till 23 år — som också stadgandena i riksdagsordningen beträffande första kammarens organisation. Överenskommelsen, i vad den såväl till sin kommunala som sin grundlagsstiftningsdel berörer första kammaren, skall behandlas i sista kapitlet av denna artikel. Vi skola dessförinnan i nästa kapitel taga i betraktande dels i allmänhet motsatsen mellan de å lagtima och urtima riksdagarna 1918 fram-

¹ Herr Clason yrkar rösträttens inträdande vid 24 års ålder. — Herr Råf föreslår kommunal rösträtt vid 25 år, men till landstinget vid 35, med en tilläggsröst i senare fallet för den, som varit boende inom kommunen under de sistförflutna två åren.

trädande huvudståndpunkterna, dels isynnerhet de tvänne på förstakammarvalrättens *olikhet* grundade bland dem. De återstående tvänne, vilka utgå från samma valrätts *likhet* och sålunda vilja konstituera en rent demokratisk första kammare, blir det tillfälle att ägna särskild uppmärksamhet vid studiet av innehållet i den nyss omnämnda kompromissen, vid vars tillkomst bägge göra sig gällande.

2. Fyra huvudlinjer — särskilt pluralvalrättens och klassvalets.

Frånsett den mot tvåkammerssystemet rent negativa ståndpunkten — förkroppsligad i hr Vennerströms motion vid lagtima riksdagen 1918 om enkammerssystemets införande — teckna sig på de båda riksdagarna sagda år *fyra* olika huvudanvisningar till problemets lösning.

Den ena, regeringens, åsyftade vidmakthållandet i demokratiserad form av vår hävdvunna förstakammartyp, den på det *kommunala* självstyrelselivet baserade första kammaren. Programmet är på en gång svenskt och utländskt, praktiserat i sina särskilda former uti vissa stater, diskuterat och allvarligen ifrågasatt till förverkligande annorstädes, särskilt i Danmark genom regeringspropositionen den 23 oktober 1912.

En annan lösning efter demokratiska principer var den, som föreslogs av hr Adelswärd vid 1918 års lagtima riksdag och som upptogs av högerledningen vid samma års urtima. Den vill göra första kammaren till *den högre ålderns kammare*. Det är samma idé, som den franska direktorialförfattningen av 1795 ville förverkliga genom sitt »*de gamles råd*», den europeiska kontinentens första på teoretisk väg konstruerade överhus. Men visserligen är vägen till målet en annan. Den nämnda författningen förlade åldersskillnaden mellan kamrarna till valbarheten, medan de ifrågavarande svenska förslagen vilja låta den första kammarens särkaraktär åvägabringas genom stadgandet av en högre valrättsålder för dess väljare i jämförelse med andra kammarens väljare. Herr Adelswärd, som redan 1907 motionerade i dylik riktning, vill genomföra denna förstakammartyp i dess renhet genom att lösa förstakammarvalen från den kommunala organisationen; enligt motio-

närens uppfattning har denna anordning icke visat sig motsvara det därmed förbundna syftet att giva första kammaren en över dagens politiska strider upphöjd karaktär. I stället vill han på sådant sätt bilda första kammaren, att den bleve utsedd genom särskilda elektorskollegier, i sin ordning länsvis och proportionellt valda av de medborgare, som uppnått trettio års ålder. Högeranvisningarna vid 1918 års urtima följa liknande linjer, dock med åldersgränsens ytterligare förhöjande. Även denna form för demokratisk förstakammarorganisation har spelat sin roll i det offentliga meningsutbytet i andra länder. I Danmark särskilt framstod det såsom det ena av de två alternativ, mellan vilka vänstern åren före 1915 års författningsrevision stod tvekande. Det andra alternativet var det kommunalvalda landstinget, men man stannade som bekant omsider vid »de äldres ting». — Det må tilläggas, att hr Adelsvärd i sin omnämnda motion vid 1918 års lagtima riksdag förband omvandlingen av första kammaren i den rena ålders typens riktning med ett förnyande av sitt redan vid riksdagen 1906 och 1907 väckta förslag om det gemensamma voteringsinstitutets tillämplighet under vissa förutsättningar även på lagfrågor.

Till bägge de nu berörda programmen för första kammarens reformerande återkomma vi, såsom redan i föregående kapitel anmärkts, vid överblicken av den slutliga lösningens huvudkonturer. Bägge hava det gemensamt, att de åsyfta en karaktärsskillnad mellan kamrarna av sådan art, att i alla fall den övre lika väl som den nedre skall kunna betecknas med termen »demokratisk». Inga till ekonomiska åtskillnader refererande normer medverka vid dualismens utgestaltande. Med bortseende från all klasskillnad söker man ur det enhetligt fattade folket självt utdestillera den nödiga motvikten — i klokhet och omsikt — mot dess egen impulsivitet.

Då det sid. 112 utsades, att samma grundåskådning uppbär de skilda liberala aktionsprogrammen 1906—07 och 1916—19, så avses därmed den för bägge gemensamma åstundan att göra den dualistiska folkrepresentationen sådan, att dess verksamhet alltid till sist, på den ena eller andra vägen, utmynnar i majoritetsviljans legalisering. Vid det förstnämnda programmet ligger garantien härför i första kammarens reducerade maktställning, vid det senare i dess demokratiska sammansättning.

Från en annan grundåskådning med avseende på tvåkammerssystemet utgå de återstående tvänne av de fyra positiva huvudprogrammen 1918 för förstakammarfrågans lösning. De framställdes såsom motioner vid den lagtima riksdagen samma år. Det ena hade till upphovsmän hr Clason m. fl. samt hrr Magnusson i Tumhult och Räf, det andra hr Karl Hildebrand. Det förra avsåg första kammarens uppbyggande på *pluralvalrättens* grund, det senare dess konstituerande efter intresserepresentationens (klassvalets) recept. Bägge grunda sig ytterst på det postulatet, att den övre kammaren skall organiseras till ett organ för särskilt de sociala minoriteternas synpunkter. De ekonomiska åtskillnaderna och därmed också klasskillnaderna bliva sålunda medbestämmande eller huvudbestämmande för tvåkammerssystemets anläggning. Till grund för första kammaren lägges icke den lika, utan den på skilda sätt organiserade olika rösträtten.

Som förhållandena nu utvecklats sig, knyter sig vid såväl den pluralvalrättsliga som den intresserepresentativa första kammaren »endast» ett akademiskt intresse. Men det vetenskapliga meningsutbytet är icke bundet vid den rent aktuella dagspolitiken allena.

Prof. CLASONS förslag¹ — tydligen av högern omfattat med rätt mycken sympati — går sålunda ut på att alltfortfarande såsom hittills låta landsting resp. stadsfullmäktige välja första kammarens ledamöter, men att omorganisera dessa valkorporationer därhän, att de själva utses enligt ett valrättssystem av *den belgiska pluralvalrättens* art. Den belgiska pluralvalrätten innebär en förstärkt rösträtt för vissa kategorier. Vad som skiljer den från *vår* graderade skala är att normerna för röstförstärkning äro något mera mångskiftande än vid denna, ävensom att gradantalet är mindre. Men visserligen intaga de *ekonomiska* synpunkterna även här en dominerande plats. De av Clason föreslagna reglerna skulle utmytna i en förstärkt rösträtt för ägare till jord av ett visst värde och för arrendatorer av jord till visst värde och på viss tid, vidare för dem, som nå upp till en viss inkomst- eller skattegräns, samt för dem, som i sin tjänst hava andra, för vilka de äro försäkrings-

¹ Motion i F.K. n:r 171. — Samma synpunkter framföras i hrr Magnussons o. Räfs motion i A.K. n:r 402.

pliktiga. Därmed äro de ekonomiska kriterierna på den högre politiska kvaliteten, som genom systemet skall bringas till valrättslig effekt, uttömda. Till dessa skulle så vidare sluta sig den högre ålderns och familjeförsörjarnes ävensom — en ytterst liten grupp — den högre bildningens och de medborgerliga förtroendeuppdragens kategori. Något maximum för kumuleringen av röster skulle givetvis fixeras¹.

Här kan icke givas plats åt en ingående kritisk granskning av pluralvalrättens motiver och innebörd. Jag skall därför icke, beträffande dess själva grundmotiv, närmare behandla sådana spörsmål som det om svårigheten över huvud att »mätta andliga och sedliga krafter genom torra siffror», att finna »ett objektivt kännetecken, på vilket framstående män vore att igenkänna» (JELLINEK²); eller om den — till följe nämnda svårighet — här i särskild grad framträdande godtyckligheten i klassifikationen av medborgarne i politiskt mer- eller mindervärdiga. Ej heller skall jag specialiter undersöka, i vad mån var och en av de uppställda yttre kriterierna håller streck, eller gradantalets förnuftsmässighet. Uppenbarligen kan i dessa frågor åtskilligt anmärkas både till kritik och försvar, förvisso dock med större tyngd till det förre.

Vad som däremot i detta sammanhang — när spörsmålet gäller den svenska första kammaren i det läge, vari frågan vid lagtida riksdagen 1918 befann sig — är av större intresse, är en hänvisning till det dilemma, den pluralvalrättsliga organisationen har att räkna med, och som består däri, att dess effektivitet antingen blir för liten för att betyda något mera avsevärdt för valresultatet, i vilket fall hela anordningen ter sig såsom skäligen omotiverad, eller också, såsom i själva verket och icke minst i prof. Clasons motion av 1918 åsyftas, blir så stark, att flerröstarna alldeles dominera över enröstarna, varvid pluralvalrätten framträder såsom allenast en omväg till uppnående av samma resultat, som den inskränkta rösträtten på direkt väg förverkligar.

¹ Jfr REUTERSKIÖLD, Förstakammarfrågan och kommunalrösträtten, Statsvet. Tidskr. 1917 s. 271 ff.: till den i övrigt korporativt sammansatta första kammaren skulle 60 ledamöter väljas av de på belgisk pluralvalrätt vilande landstingen och stadsfullmäktige.

² Das Pluralwahlrecht und seine Wirkungen (1905) s. 10 o. 15.

En ekonomiskt betonad pluralvalrätt blir därför i själva verket liktydig med en *census*-valrätt. Den giver valmakten åt de högre minoriteterna och reducerar de ekonomiskt anspråkslösares därhän, att slutresultatet blir — skematiskt sett — snarlikt det som skulle följa, om de vore uteslutna. Med ett starkt ord benämner JELLINEK densamma »ein unehrliches Wahlrecht»¹ och CHARLES BENOIST² kallar den för en »cens hypocrite». Hos en annan tysk kritiker heter det: »Man ger var och en en röst — alltså synes census vara avlägsnad. Man ger var och en, som betalar en bestämd direkt skatt, ännu en andra röst, och alltså är skattencensus åter där, om också i en förtäckt form». Nu är det ju otvivelaktigt, att det proportionella valsättet modifierar räckvidden av den anförda generella principinvändningen. Pluralvalrättens verkningar såsom censusvalrätt mildras genom densamma. Men kvar står dock, att även med denna tillsats pluralvalrätten förvandlar minoritet till majoritet och detta i den meningen, att det är de högre sociala mindretalen, som bliva i förhållande till sin styrka överrepresenterade. Vi betrakta här frågan uteslutande från det svenska förstakammarproblemets synpunkt och spørsmålet på denna punkt blir genom den givna argumenteringen reducerat därhän: skall den *censusbestämde* första kammarens typ bibehållas eller skall den icke? Någon som hälst väsensskillnad mellan den bestående första kammaren, grundad på den 40-gradiga skalan, och den av hr Clason m. fl. planerade finnes det icke. Någon avsevärdare ny utsikt över förstakammarfrågan utöver den, varvid vi äro hemmavanda, lämnar motionen icke³.

Vida större — liksom pluralvalet »akademiskt» — intresse för teoretikern erbjuder otvivelaktigt den andra av de båda »minoritetsrepresentativa» organisationsplaner, som uppställdes såsom motförslag mot den rent demokratiska, den lika och praktiskt taget allmänna rösträttens första kammare.

¹ A. a. s. 38.

² La crise de l'état moderne (1897) s. 104.

³ Det må tilläggas, att motionen även räknar med att ett visst antal platser i första kammaren reserveras åt »den högre bildningen, den högre tekniska och industriella sakkunskapen o. d.».

Tanken på en omläggning av första kammaren i *intressevalets* tecken har spelat en synnerligen betydande roll såväl i utländsk både litteratur och politik som i svenskt vetenskapligt meningsutbyte. I Danmark under den för förstakammarfrågan kritiska perioden 1912—1915 utgjorde den högerns huvudposition. Även i den svenska riksdagens debatter finner man idén i fråga förfäktas. D:r HILDEBRANDS förslag utgör emellertid den första detaljutformningen i en riksdagsmotions gestalt¹.

Motionen vill organisera intresserepresentationen i första kammaren genom ett valsystem byggt på en indelning av urväljarna i stora yrkesgrupper, d. ä. genom *klassval*. Jag kan här icke återgiva alla de intresseväckande enskildheter, som ingå i den grundligt genomförda planen, utan får nöja mig med att angiva dess huvudstomme. Den består i en klassindelning och en fördelning av förstakammarplatserna enligt följande skema:

klass 1: bildnings- och allmäntjänstklassen	25	platser
» 2: jordbrukareklassen	57	»
» 3: jordbruksarbetareklassen	8	»
» 4: borgareklassen (=företagarna inom industri, bergsbruk, handel och sambärfärdsel)	34	»
» 5: industri- och sambärfärdselarbetare- klassen	16	»

Summan härav blir 140, men därtill skulle så komma 10 ledamöter, utsedda genom kammaren själv efter proportionellt valsätt. Valbarheten skulle vara fri över hela riket, sålunda icke heller för varje klass bunden vid medlemskap av densamma; valsättet proportionellt.

Den idé, vars genomförande i första kammarens organisation på sådant sätt av d:r Hildebrand satts i fråga, har med påfallande förkärlek omhuldats av det svenska statsvetenskapliga författarskapets representanter, vare sig man nu avsett hela riksdagens eller blott den ena avdelningens sammansättning efter dess skema, och vare sig man tänkt sig densammans förverkligande i »korporations»-

¹ Motion n:r 403, även utgiven som broschyr under titeln *Klassval till första kammaren*. Sthlm 1918.

valets eller »klass»-valets form. Till dess fanvakt höra sålunda, förutom K. Hildebrand, Reuterskiöld, Kjellén, Liljeqvist, Rexius, Haralds, K. J. Ekman och flera därtill; även för Boëthius synes intresserepresentationen i viss form vara den ideellt riktiga lösningen av representationsproblemet¹. Med undantag av Fahlbeck och Hjärne, vilka uttryckligen ställt sig skeptiska eller avvisande, finnes det på den andra sidan icke så många kvar bland de statsvetenskapsmän, som över huvud behandlat representationsproblemet.

Härnedan skall jag inskränka mig till ett par korta allmänna anmärkningar, huvudsakligen i anslutning till d:r Hildebrands motion och de i densamma framlagda motivena.

Vid bedömandet av den ifrågavarande idéens bärkraft bör först och främst aktgivas på att själva utgångspunkten för de betraktelser, som leda till intresserepresentationen, kan hos den ene vara en helt annan än hos den andre. Idéen om en korporations- eller klassvald representation utgår antingen från ett representationsbegrepp, som är alldeles motsatt det moderna representationsbegreppet, eller också från en uppfattning, som tvärtom godtager detta senare men hävdar klassvalens förenlighet därmed.

Det förra är fallet, när till grund för strävandena i fråga ligger en sådan principiell uppfattning, som förnekar det rationella i den moderna idéen om representationen såsom statsorgan, d. ä. företrädande »hela folket», en idé, vilken vill förverkliga sig genom de *samfällda* valens institut. För en sådan åskådning är denna statsrättsliga konstruktion en meningslöshet, representationen företräder icke något så fiktivt som »hela folket», är icke ett »statsorgan», utan ett organ för de mot varandra stridande samhällsintressena, ett »samhällsorgan», eller åtminstone blott sekundärt det förra, men primärt det senare. Egentligen förer denna tankegång till kravet på hela representationens baserande på korporations- eller klassvalet eller vardera kammarens på endera av dessa grundvalar, och dess inskränkande allenast till första kammaren får karaktären av ett surrogat eller provisorium.

¹ FLÖDSTRÖMS förslag i broschyren *Under samhällets banér* (1907) s. 39 f. är icke intresserepresentativt, utan avser representation, vid sidan av de genom de kommunalt röstberättigade utsedda, av vissa »andliga» kulturinstitutioner.

Man finner emellertid också, såsom antyddes, sådana anhängare av den klass- eller korporationsvalda första kammaren, som icke utgå från ett dylikt förnekande av det moderna representationsbegreppet, utan tvärtom finna den idéen tillbörlig, att representationen skall företräda det enhetliga statsintresset. Så förklarar just d:r Hildebrand i sin här omhandlade motion, att »det är naturligtvis riktigt, att varje riksdagsman, han må nu vara vald på den allmänna rösträttens eller klassvalens grund, bör vara och även känna sig vara representant för staten och statsintressena». I stället motiveras här första kammarens utseende genom gruppval medelst en argumentation, som tar sikte på nödvändigheten av en från mångsidighetens och sakkunskapens synpunkt fullödlig folkrepresentation. Andra kammaren förklaras behöva en komplettering genom en första kammare, vilken inrymmer särskilda insikter på näringslivets, utrikesförhållandenas och den högre bildningens områden. För förverkligandet av en sådan första kammare ter sig för motionären ett system med klassval kunna vara välägnat.

Den principiella kritiken mot den klassvalda första kammaren får givetvis ett annat innehåll, allteftersom den riktar sig mot en motivering sådan som den först refererade och en sådan som den senast återgivna. I förra fallet har den att hävda överlägsenheten i det direktiv för folkrepresentantens verksamhet, som grundlagsbudet om »hela folkets» representation genom riksdagsmannen innebär, i jämförelse med det privata gruppintresset, ävensom i andra hand den visserligen, såsom erfarenheten giver vid handen, skäligen relativa möjligheten att följa detta direktiv; vidare också att visa hän på orimligheten i att med konungamaktens faktiska abdikerande från real makt reducera den begreppsmässiga kvaliteten av det i yttersta hand allbestämmande offentliga organ, ur vilket den faktiska regeringen framgår, till endast en tummelplats för de mot varandra kämpande intressena.

Gentemot den begrundning för klassvalet däremot, som icke förnekar den moderna representationsprincipen och som bl. a. i d:r Hildebrands motion, varom här närmast är fråga, kommer till synes, bliver uppgiften för den principiella kritiken en annan. Här har den att peka på den enligt dess mening oberättigade bagatellisering av klassvalens mot nämnda representationsprincip stridande

verkningar på andan uti representantmandatets utövande, för vilken en sådan tankegång som motionärens är benägen. Vad som av klassvalets kritici befaras, är att detsamma skulle verka i strid mot det grundlagens direktiv för representantmandatets utövande, som tager sig uttryck i den av författningen godtagna satsen, att vederbörande företräder »hela folket». Själva valsättet skulle komma att känneteckna representanten såsom ett bestämt enskilt klassintresses vårdare och helt naturligt bringa honom att i främsta rummet ställa sig till efterrättelse den anvisning, som statsordningen själv på detta sätt organisativt sanktionerade.

Mot detta resonemang räcker det ingalunda att, såsom d:r Hildebrand (under polemik mot min framställning vid ett annat tillfälle), invända, att kritiken »å ena sidan supponerar, att ett ideellt krav verkligen blir uppfyllt», under det den »å den andra föreställer sig, att det ideella momentet helt och hållet måste släppas». Klassvalskritiken behöver nämligen alldeles icke såsom språngbräda denna överspänning av i det förra fallet optimism, i det senare pessimism. Den förutsätter ingalunda blindhet för klassandans breda rum även i den samfällt valda kammarens politik, liksom icke heller avgjort förnekande av möjligheten att även i den klassvalda kammaren de allmänna synpunkterna kunna vinna gehör. Men den fulla insikten i förra avseendet innebär just ytterligare en maning till att avböja alla sådana institut, som icke blott icke synas ägnade att motverka, utan tvärtom att direkt understödja klasssynpunkterna vid statsorganet riksdagens legislativa verksamhet. Och i senare avseendet menar kritiken, i strid mot d:r Hildebrands och hans meningsfränders optimism, att, även om säkerligen jämväl i den klassvalda kammaren man skall finna många medlemmar med »en levande känsla av riksdagsmannauppsdragets riksrepresentativa sida» (broschyren s. 22), så kommer klassvalet i det hela att verka till en omkastning av presumtionen till förmån för de privata framför de offentliga synpunkterna. D:r Hildebrand har icke i sin motion förebragt något argument, som skulle kunna reducera de omhandlade farhågorna. Han finner kritiken »missriktad, emedan den lika väl kan vändas emot varje redan förefintlig modern riksdagskammare» och konkretiserar denna sats ytterligare genom att tillämpa den på Sverige. »Man

kan beklaga», säger han, »att så många viktiga riksdagsfrågor skärskådas ur klassynpunkt, men man bör erkänna faktum och jämföra de verkliga förhållandena inom andra kammaren med en klassvald första kammare. Om man så gör, kan man omöjligen få fram en sådan skillnad» som den, om vilken kritiken siar. D:r Hildebrand förgäter härvid, att det sista jämförelseledet icke föreligger i samma påtagliga gestalt som det första utan endast har formen av en förväntan, och att det just är i fråga om innehållet i denna förväntan, som klassvalens befrämjare å ena sidan, dess kritici å den andra intaga motsatta ståndpunkter. Ingenting är således utsagt till verkligt motbevis mot det förmenandet, att suggestionen till statligt sinne får anses vara starkare i en kammare, över vars dörr står uppmaningen att tänka på »hela folket», än i en kammare, där visserligen, såsom enligt d:r Hildebrands bestämda önskan, samma inskription har behållits, men målad i en färgton, som vida överglänses av det jämväl detsamma mottot: tänk på din klass! Även efter en motargumentation sådan som i den representativa klassvalsmotion; varmed vi syssla, kvarstå de stridiga antagandena rörande klassvalens inverkan på lagstiftningens anda, och vart och ett får söka ett aprioriskt stöd i den grad av rimlighet, som kan innebo i detsamma¹.

Äro nu de farhågor av ovannämnda innehåll, som kritiken hyser, välgrundade, så följer därav en viss konsekvens med av-

¹ I sin antikritik anför d:r Hildebrand jämväl: »Man bör för övrigt besinna, att en mängd spörsmål ligga vid sidan av all klassuppfattning och att vid dessa spörsmåls behandling ingen som helst skillnad mellan kamrarna ens bör kunna uppkonstrueras». Ja, sådana frågor förekomma givetvis; hur stor »mängden» frågor av samma art är, kan man emellertid spörja sig. I varje fall är d:r Hildebrands formulering av denna invändning försiktigare än prof. KJELLÉNS av en liknande. Mot min kritik av intresserepresentationen i mitt arbete »Valrättsproblem» (s. 100 ff.) anmärker Kj., att jag »synes förbise det enkla förhållandet, att yrkesrepresentanten skall deltaga i *alla* representativa ärenden och icke blott i dem, rent undantagsvis förekommande, som tillhöra hans speciella fack». Prof. Kj. synes här i sin ordning förbise det, enligt min uppfattning, likaledes ganska enkla förhållandet, att det just är dessa i citatet karaktäriserade fall, som farhågorna för en behandling efter klassynpunkter gälla. Vad man fruktar, är just riksangelägenheternas bedömande ur det enskilda gruppintressets synvinkel. Se KJELLÉN, Sakkunnig-utlåtande vid tillsätt. av professorsämbetet i statskunskap o. statistik vid universitetet i Lund, 1916, s. 16.

seende på den klassvalda övre kammarens konstitutionella ställning. En anledning till att i nyare tiden furstemakten tog loven av den ståndsindelade folkrepresentationen ligger förvisso däri, att den förra representerade statstanken, den senare framför allt ståndens separata privatintressen. En liknande motsats mellan en de samfälliga valens andra kammare, principiellt byggd på hela folkets representation, och en på basis av en i detta syfte företagen folkets gruppindelning konstruerad första kammare synes osvikligen komma att medföra en reducering av den senares jämnställdhet i makt med den förra. Vilket köpslående mellan enskilda gruppintressen enligt do ut des-principen kan icke — i den mån de verkliga någorlunda balansera varandra — förväntas komma att framträda såsom den klassvalda övre kammarens normala arbetsätt! Icke är det sannolikt, att dylika intressekompromisser kunna tillskrivas någon sådan politisk pondus, som kan uppväga andrakammaropinionen, folkmajoritetens opinion. Den »sakkunskapens» tyngd, som skulle utgöra kammarens styrkekälla, torde komma att väga lätt i förhållande till det minus i inflytande, som den betänkliga ursprungsprincipen på detta sätt drager med sig.

Nu kan emellertid invändas, att en sådan ordning av maktförhållandet mellan kamrarna ingalunda är något beklagligt, utan tvärtom. En övre kammare, i vilkens sammansättning förefinnas garantier för en allsidig intressebelysning av frågorna, men utan förmåga att på längden förhindra andra kammarens vilja att om-sider bliva förverkligad, kan tvärtom synas vara en nog så förtjänstfull lösning av förstakammarproblemet. Den, som så resonerar, bör emellertid samtidigt hava klart för sig, att här knappast kan vara tal om ett allenast *politiskt* suspensivt veto — framgående ur förhållandenas makt — utan om ett *rättsligen* uttryckligen fastslaget sådant, begränsande första kammarens rätt att säga nej till ett bestämt fixerat antal år. En sådan slutsats torde vara att draga framför allt ur de *praktiska* anmärkningarna mot den klassvalda övre kammaren, till vilka vi nu från den principiella huvudinvändningen övergå.

Dessa anmärkningar av praktisk art taga sikte på de obestriddiga tekniska svårigheter, som klassvalens organiserande innebära. Såsom en sådan svårighet framträder först och främst, i fråga om

korporationsvalen, själva anvisningen på de intresserepresentativa organ, som skola fungera såsom valorgan, och, när det gäller klassvalen, fixerandet av de klasser, i vilka folket lämpligen bör i och för valet uppdelas, samt vidare inordnandet på ett rationellt sätt av de många olika yrkesgemenskaperna i huvudgrupperna. Men om denna uppgift någorlunda lyckligt blivit löst, erbjuder sig för det andra ett vida svårare problem, nämligen fördelningen av representantmandaten mellan korporationerna eller klasserna. Enklast bleve givetvis att låta den numerära storleken hos intressegrupperna bliva avgörande för deras andel av mandaten. Men därmed hade man uppgivit huvudidéen i klassvalstanken, vilken i opposition mot den siffermässiga representationen urgerar en sådan fördelningsnorm, som i första hand tager hänsyn till gruppens samhällsliga betydelse, som sålunda hävdar vad som kallats en »organisk» representation. Av dylik art är också mandatfördelningen i d:r Hildebrands motion¹. Uppenbarligen komme striden om den fördelning av platserna, som skulle lagligen befästas, att bliva av en skäligen upphetsad beskaffenhet. Och man skall därvid också erinra sig, att samhällsutvecklingen icke står stilla, utan tvärtom utlöser sig i oupphörliga sociala förskjutningar. Lika svårt som det bleve att uppnå en momentant tillfredsställande lösning av fördelningsproblemet, lika besvärligt eller omöjligt bleve det att giva denna lösning en någorlunda varaktig karaktär. Striden bleve tämligen permanent.

Men här är nu platsen för en anknytning till vad som nyss nämndes om det blott suspensiva vetot. Det synes nämligen ytterligt otroligt, att man någonsin skulle kunna nå fram till en någorlunda tillfredsställande fördelning av mandaten efter »värde»-synpunkter, *därest* första kammaren skall behålla sitt absoluta veto. Enda förutsättningen torde vara, att dess veto förtunnas till suspensivt. Föremålen för den preliminära striden mellan klasserna — representantplatserna — blöve i senare fallet mindre betydelsefulla

¹ Det må här anmärkas, att med den föreslagna platsfördelningen i d:r H:s klassvalskammare majoriteten till allmänpolitisk läggning icke torde hava kommit att nämnvärdt avvika från majoriteten i den nuvarande censuskammaren. Man erinre sig, att i regel »fackföreningarnas representanter bli socialdemokrater, arbetsgivarnes högermän etc.» H. TINGSTEN i Fris. ungdomsförbundets småskrift n:r 2, 1918 (Förstakammarproblemet II) s. 11, jfr s. 18.

än i det förra: i förra fallet meddelaktighet i *definitivt* medbeslutande makt, i senare blott i rätten att *på en kortare tid* framskjuta förverkligandet av den i yttersta hand allbestämmande andra kammarens vilja. Utsikterna till fred eller stillestånd i delningsstriden bleve i senare fallet bättre. Endast med uppoffrandet av grundlagsstadgandet om kamrarnas lika behörighet och myndighet synes det vara möjligt att vinna fram till en korporations- eller klassvald första kammare.

Nu skall gärna medgivas, att i en sådan form idéen ifråga otvivelaktigt har kunnat synas diskutabel¹. Frågan är emellertid, om fördelarna med den intressevalda övre kammaren äro så stora — särskilt ifråga om sakkunskapens representation — att man för dem vill offra kamrarnas rättsliga jämställdhet. Fråga är, om en sådan urvattning av tvåkammerssystemets effektivitet verkligen icke av den, för vilken denna representationsform är något högeligen värdefullt, måste te sig såsom så betänkelig, att redan på grund av detta nödvändiga sammanhang idéen om den klassvalda övre kammaren måste avvisas. En första kammare, bildad efter synpunkter, som äro förenliga med ett bibehållande av dess rang av en verklig maktfaktor, synes då mera tilltalande. Den mekanisering av första kammarens politiska roll, som fixerandet av den tid, under vilken det går an att säga nej, innebär, synes lika litet, som den är till gagn för kammarens auktoritet, vara ägnad att befrämja växten av dess politiska ansvarskänsla och förmåga att bedöma politiska lägen. Ej heller torde dessa lägens egen natur i varje fall vara sådan, att det suspensiva vetots tvångströja medför för själva stridsfrågans rationella utveckling de gynnsammaste förutsättningarna.

Jag kan icke underlåta att tillfoga en allmän reflexion, vilken emellertid så till vida går utöver framställningens ram, som den alldeles icke påkallas av vad i d:r Hildebrands motion förekommer. Det har blivit en vana — som dock ingalunda vittnar om ett sådant monopol på djup uppfattning av de statliga problemen, på vilket vederbörande själva tyckas vilja göra anspråk — att med slagordet »atomism» avfärda kritiken av intesserepresentationen². Den,

¹ Jfr uppsatser i den socialdemokratiska tidskriften »Tiden».

² Jfr exempelvis d:r HARALDS i uppsatserna om Intesserepresentation i Finsk Tidskrift 1918 s. 298 ff.

som icke utan vidare tager till godo med denna senare, bevisar sig därigenom höra till anhängarna av de »lägre statsläror»¹, vilkas halt angives av nyssnämnda etikett. Vad som brister hos kritiken av klassvalen är det grundfelet, att den saknar förståelse för att folket ej blott är ett aggregat av likartade individer, utan en organism, där arbetsfördelningens lag är härskande och medför utkristalliseringen av ett gruppliv, som är själva livsnerven i samhället.

Det är kanske icke så bergsäkert, att denna bredside träffar målet. Så till vida består visserligen en skillnad mellan klassvalteoretikernas samhällsåskådning och kritikens, att den senare är obenägen att överdriva yrkeskorporationens politiska betydelse. I medeltiden var den enskilde så sammanvuxen med denna, att den förmedlade hans beröring med staten och i mycket var honom i statens ställe. Men i nutiden kan det ingalunda sägas vara så. Den enskilde har andra vägar till staten än yrkesgruppen, han står över huvud i en vida omedelbarare kontakt med staten nu än förr. Vad som emellertid huvudsakligen är att anföra till försvar mot nyssnämnda påstående är detta. En folkrepresentation skall organiseras på det sätt, att den verkligen förmår göra ett sådant bruk av sina befogenheter, att det bästa möjliga resultat kommer att föreligga. Därvid blir det nödvändigt att taga hänsyn ej blott till teorier, vilkas konsekvenser äro att utdraga på alla organisationsområden, utan framför allt till de reala sakförhållandena, sådana de ligga till just för det särskilda problems lösning, varom är fråga. Då det gäller representationsproblemet, får man därför låta organisationsprogrammen bliva resultatet av överväganden, som fästa avseende uteslutande vid representationens förmåga att fungera så godt som det med hänsyn till tidsomständigheterna är görligt. Resa sig då verkligen, ur synpunkten av representationens kvalitet såsom statsorgan och tvåkammerssystemets effektivitet, vägande skäl mot att göra vare sig den ena eller den andra kammaren intressevald, så får tanken falla.

Därmed är ingalunda sagt, att associationsväsendet och sak-

¹ Uttrycket, fällt i annat sammanhang, är KJELLÉNS i Svenska grundlagens anda s. 27.

kunskapen stå där såsom *quantités négligeables* för den statliga organisationen. Det vore ju att vara alldeles starrblind, ifall man förbisåge den utomordentliga nödvändigheten av dessa faktorer medverkan vid samhällsfrågornas lösning. Och det vore också alldeles obefogat att tillvita den moderna staten en sådan blindhet. Tvärtom, i en synnerligen utpräglad och medveten grad låter den sig angeläget vara att åt intresseförbanden bereda en rymlig plats i organisationen av sin verksamhet, såväl vid förvaltningen som vid lagstiftningen i dess betydelsefulla preliminära stadium¹. Otvivelaktigt äro vidare uppslag i dylik riktning värda allt beaktande.

Om sålunda staten på detta sätt med rätta visat sin förståelse för grupplivets betydelse — och givetvis icke har kunnat göra annat — så har den åtminstone tillsvidare avböjt de organiserade intressenas infogande i den intresseutjämnande riksdagens konstruktion. Därmed har den endast sagt ifrån, att de, som önska en klassvald riksdag eller första kammare, ha låtit sig av sin »organiska» uppfattning drivas för långt, i det de synas hava underskattat detta konsekvensmakeris vanskliga följder. För de i yttersta hand beslutande korporationernas del har staten funnit det ändamålsenligare att åt de *frä* intresse- och idéanslutningarna, d. ä. åt partierna, anvisa rollen av mellanlänkar mellan stat och individ. Den centrala folkrepresentationen behåller sin karaktär av politisk institution, av statsorgan och icke »samhälls»-organ².

¹ Se härom, ävensom ang. ytterligare organisationsplaner av denna innebörd, bl. a. mina arbeten Valrättsproblem s. 149 ff. och Första kammaren i nutida författningar, en översikt (Bil. t. K. Mats prop. nr 358 vid 1919 års lagt. riksd.) s. 27.

² När dr Haralds i en av sina ovan anförda artiklar i Finsk tidskrift tillskriver mig och andra »moderna liberaler» brist på logik och aktniing för samhällsfilosofiens lärdomar, så vill jag däremot anmärka, att skillnaden mellan min uppfattning och dr H:s näppeligen torde kunna reduceras till denna enkla formel allenast. Dr H. har i allt för överväldigande grad låtit sig gripas av tron på den »organiska» statsuppfattningens absoluta förmåga att ur sin »filosofi» härleda rationella statsinstitutioner. Ett postulat, som icke harmonierar därmed, ter sig därför för H. såsom endast utslag av tanklös dogmatism. Det får dock icke anses alldeles uteslutet, att även ett sådant kan vila på jämförelsevis vederhäftigt tänkande över huru statslivets yttre former bäst må anpassas efter deras ändamål att tjäna tidens behov. För min del skall jag emellertid gärna medgiva, att jag »skyggar» för dessa formers uppbyggande på basis av de dr H:s filosofiska deduktioner, vilka utgöra premisserna till hans intresse-representativa slutsatser.

3. Lösningen.

Kommunalvald och ålders-kammare.

Den kompromiss i förstakammarfrågan, som blev resultatet av förhandlingarna å 1918 års urtima riksdag och som, i de delar, vilka ej genom kommunalreformen å sagda urtima förverkligats, i den kungl. propositionen vid innevarande års lagtima n:r 358 föreslås till legalisering, bär följande huvuddrag.

Betydelsefullast är givetvis det totala raserandet av vad som omsider kommit att framstå såsom den svenska förstakammarorganisationens huvudkaraktistikon, nämligen den kommunala rösträttsskalan. Första kammaren är numera grundad på lika rösträtt på samma sätt som redan förut den andra. Men icke nog härmed. Den kommunala skattskyldighet, som allt fortfarande såsom betingelse för kommunal rösträtt fanns kvar i regeringsförslaget till urtima riksdagen och som där kännetecknades som ett väsentligt ytterligare plus till karaktärsskillnaden mellan kamrarna, ströks genom den åvägabragta överenskommelsen från raden av de kommunala valrättsvillkoren. Det torde dock vara tvivelaktigt, i vad mån denna förändring är att betrakta som en radikalisering av förstakammarreformen. Principiellt är den givetvis en sådan, då först därmed urvalrätten till kammaren blivit verkligt »allmän» i meningen av censusvalrättens negation. Med hänsyn till dess praktiska verkningar bör emellertid bemärkas, att genom densamma ej blott jordtorpare och andra kategorier utan jämväl hemmavarande söner och döttrar, ävensom åtskilliga gamla jordbrukare införas bland de till första kammarens valorganisation, landstingen, röstberättigade¹.

Införandet av den allmänna och lika kommunala rösträtten för man och kvinna kompletterades vidare genom mildrandet av de båda ekonomiska »streck», som hänföra sig till mottagen fattig-

¹ Med införandet av den »allmänna», till personer och icke vid inkomst eller egendom knutna kommunalrösträtten sammanhänger, att rösträtten numera kan utövas allenast i den kommun, inom vilken man är *mantalsskriven*. I den kungl. propositionen till urtima riksdagen hade detta föreslagits beträffande rösträtten vid val av landstingsman, men icke beträffande övrig kommunal rösträtt.

vård och oguldna utskylder. Bestämmelsen angående det förra formulerades så, att varken tillfälliga understöd, beroende på sjukdom, arbetslöshet eller andra olyckor eller sådant »varaktigt» understöd, som utgår i form av »öppen» fattigvård, skulle verka diskvalificerande. Det senare åter nedbragtes till ett rudiment av vad det en gång varit¹.

Genom denna omkonstruktion av själva den basis, på vilken den första kammaren vilar, har densamma i typologiskt avseende flyttat över till en annan huvudgrupp av senater än den, som den tidigare tillhört. Den har fullbordat övergången från de ekonomiskt bestämda senaternas kategori till de rent demokratiska senaternas. Sverige är som bekant ingalunda ensamt om företagandet under världskriget av denna förändring. Danmark har redan år 1915 avskaffat sin gamla senatsorganisation, grundad på de högst beskattades överrepresentation, och i dess ställe uppbyggt ett den lika demokratiska rösträttens »åldersting». Vidare hava Nederländerna vid 1917 års utgång likaledes förvandlat sin ekonomiskt bestämda senat till en sådan byggd på allmän och lika rösträtt. Danmark, Nederländerna och nu Sverige hava på så sätt anslutit sig till det exempel, som tidigare givits av Schweiz (1848), Frankrike (1875) och längre fram av Portugal (1911) och som jämväl praktiserats av de amerikanska staterna och den australiska unionen. Helt visst är Belgien på samma väg, och därmed skall om-sider utvecklingen gå därhän, att hela denna typ, som de ekonomiskt bestämda första kamrarna utgöra, försvinner i Europa. De båda alternativ, som då — för en tid? — oförmedlade stå emot varandra, bliva de arkaistiskt konstruerade »herrehusen» och de rent demokratiska senaterna. Inför denna allmänna utveckling framstår i grell dager utsiktslösheten i varje försök att för vårt land

¹ De ifrågavarande lagställena fastställa, att rösträtt icke må utövas av den, som »är av allmänna fattigvården omhändertagen för varaktig försörjning» (d. ä. intagen på anstalt eller utackorderad), resp. den, som »i avseende å påförda utskylder till kommunen, vilka förfallit till betalning under de tre sistförflutna kalenderåren, häftar för utskylder för flera än två av dessa år», d. ä. som icke betalt sin kommunalskatt för åtminstone ett av de tre senaste åren. För motiveringen se Betänkande med förslag till revision av fattigvårds- och utskyldsstrecken, avgivet den 14 nov. 1918 av särskilda kommitterade inom Kungl. Justitiedepartementet.

konstruera en livskraftig med den nedre någorlunda jämnställd första kammare på grundvalen av någon som helst, öppen eller förklädd, censusprincip.

Den kommunala röstskalans försvinnande utgör reformens kardinalpunkt. Den medför givetvis i eminent grad en reducering av den gamla karaktärs motsatsen mellan kamrarna. De modifierativa moment, som stå kvar i den nya demokratiska förstakammarorganisationen, bliva dessa: mindre ledamotsantal och större valkretsar, längre valperiod och successiv förnyelse, valbarhetscensus och högre valbarhetsålder, ävensom valbarhetens oberoende av bostadsband samt slutligen såsom en kardinalpunkt: indirekta val genom landstingen resp. de större städernas valorganisationer. Ur timåkompromissen här emellertid ytterligare skärpt trenne av dessa särkaraktistika och den för innevarande års lagtima riksdag framlagda kungl. propositionen vill effektuera överenskommelsen.

Följa vi ordningen i den nyss gjorda uppräknigen, så blir det för det första åtskillnaden mellan *valkretsarnas storlek*, å ena sidan vad beträffar första kammaren, å andra sidan den andra, som skall starkare betonas. Antalet representanter i första kammaren, som varje valkorporation får att utse, kommer sålunda att stegras. Den kommunala reformen 1918 tog första steget i denna riktning genom att utvidga valkretsarna för val till landstingen. Fortsättningen följer nu genom den vid årets riksdag i den kungl. propositionen föreslagna sammanslagningen i åtskilliga fall av tidigare var för sig självständiga förstakammarvalkretsar. Syftet är att bereda större möjligheter för en tillbörlig effekt av det proportionella valsättet. Ju flera som skola väljas, dess gynnsammare ligga utsikterna för att de olika meningsgrupperna skola bliva rättvisligen tillgodosedda. I vissa valkretsar är f. n. varje proportionalism utesluten, enär endast *en* förstakammarledamot där väljes; så är förhållandet med Gotlands län samt med städerna Norrköping, Hälsingborg och Gävle. Men även där blott två representanter (Malmö stad) eller tre à fyra skola väljas, ligga förutsättningarna icke särskilt väl till för den proportionella rättvisan. Enligt den nu föreslagna anordningen skola åtskilliga sammanslagningar av landstingsområden eller av landstingsområde med

en eller flera städer äga rum; därigenom uppnås en minimisiffra av i regel sex representanter för varje valkrets. Valkretsarnas hela antal, som f. n. är 31, nedbringas på så sätt till 19. Det bör i detta sammanhang erinras därom, att, oavsett de större chanserna för den proportionella rättvisan, redan de större valkretsarna i och för sig måste anses utgöra en faktor, som är ägnad att befrämja anläggandet av större vyer vid valet av kammarledamot — i all synnerhet när därmed förenas rätten att välja över hela riket. Ett ytterligare fortgående på samma väg genom att bedriva sammanslagningarna än vidare och sålunda minska antalet förstakammarvalkretsar under de proponerade nitton, synes väl kunna ifrågasättas.

Gå vi så vidare i studiet av de modifikativa momenten i vår förstakammarorganisation, så möta vi *den längre valperioden* och *den successiva förnyelsen*. Bägge skola bidra att göra första kammaren mera stabil än den andra; den sistnämnda genom att inom den förra garantera »en ständig kontinuitet» (De Geer 1863). Här möta vi den andra skärpningen av karaktärsskillnaden mellan kamrarna. Valperioden, som 1907 nedsattes från nio till sex år, skall nämligen förlängas till åtta år, vilket med införandet av fyraåriga valperioder för andra kammaren innebär det dubbla av den tid, för vilken denna utses. De nya valperioderna sammanfalla till fullo med de belgiska och danska. I Frankrike och Nederländerna är skillnaden ytterligare markerad genom fastställandet av nio resp. fyra år. I Portugal och Australien åter finner man liksom hos oss en fördubbling (sex år och tre år), i Förenta staterna t. o. m. en tredubbling (sex och två); i de nordamerikanska delstaterna äro förhållandena växlande och i Schweiz beror förstakammarledamöternas funktionstid av varje särskild kantons eget bestämmande. Det har anmärkts, att den längre valperioden kan i viss mån bliva ineffektiv till följd av ledamöternas rätt till förtidig avgång. Utan betydelse är väl icke detta förhållande, men rubbar dock icke den längre valperiodens avsevärda inverkan i det hela taget på första kammarens särkaraktär.

Vad åter beträffar den successiva förnyelsen av första kammaren i motsats till andra kammarens integrala omväljande vart

fjärde år, så hade den ju redan 1909 modifierats genom de enstaka kompletteringarnas ersättande med val varje år av ungefär en sjättedel av kammarens ledamöter. Genom den förestående reformen göres ingen förändring i denna förnyelseprincip. Den förlängda valperioden i förening med den nya valkretsindelningen måste emellertid medföra en omläggning av den gruppering, valkretsarna i och för successiviteten underkastas. Grupperna bliva numera givetvis åtta i stället för sex, och varje år förrättas inom en av dessa grupper val för nästföljande åttaårsperiod.

Vi komma härefter över till frågan om *valbarheten* till första kammaren under jämförelse med valbarheten till den andra. Kvinnornas valbarhet, såsom gällande även till andra kammaren, spelar för karaktärsskillnaden ingen roll. Det oberoende av bostadsband åter, som redan nu kännetecknar valbarheten till första kammaren, bibehålles alltfortfarande. Medan andrakammarvalkollegierna måste utse riksdagsmän, som tillhöra valkretsen, äga förstakammarkollegierna att se sig om över hela riket. Även denna sammansättningsregel syftar till att förläna de senare valen större mått än de förra. I De Geers motiver angives den därjämte vara ägnad att häva varje farhåga för att det skulle bli svårt att finna ett tillräckligt antal värdiga ledamöter på grund av de speciella valbarhetsvillkor, som riksdagsordningen uppställde. Dessa hänförde sig som bekant till viss förmögenhetsställning hos vederbörande och skärptes ytterligare genom tillfogandet av stadgandet om arvodeslöshet för medlemmar i första kammaren i motsats till vad som skulle gälla för andra kammaren. De nämnda stadgandena tillmättes både då och under förstakammarfrågans senare utvecklingshistoria en synnerligen framträdande betydelse för kammarens karaktär; den skulle därigenom komma att inrymma »ett i sann mening aristokratiskt element». Det var föreställningen härom, som vid riksdagen 1907 uppkallade ett så häftigt motstånd mot det s. k. Tällbergs-tillägget till regeringspropositionen, vilket avsåg att till den demokratisering av första kammaren, som fyrkskalans reduktion innebar, lägga ytterligare den, som skulle följa av en sänkning av valbarhetscensus till hälften och så därtill arvodeslöshetens upphävande. Reformen 1907—09 medförde emellertid in-

förande av arvode samt en fixering av valbarhetscensus till lägre belopp än tidigare (3,000 kr:s inkomst i st. f. 4,000, till 50,000 kr. taxerad fastighet i st. f. 80,000). Det är nu, 1918—1919, ett rätt påfallande drag i den ingångna författningsöverenskommelsen, att man icke vidrört denna återstående valbarhetscensus. För den kvinnliga valbarheten betyder den ett ofantligt minus. En avsevärd betydelse tillskrives densamma vidare på landsbygden¹. Även i städerna torde den för ögonblicket hava en effekt till inskränkande av kandidatkretsen på grund därav, att vederbörande skall icke blott vid valtillfället uppfylla, utan därjämte under tre år dessförinnan hava uppfyllt de fixerade ekonomiska betingelserna. Om-sider måste emellertid en inkomstcensus på tretusen kronor under nuvarande penningvärde, i den mån man därvid avser att träffa vad som enligt De Geer med valbarhetscensus skulle träffas, nämligen »den högre bildningen och mera omfattande erfarenheten», från censusteoriens egen synpunkt verka rätt underlig. Ännu mindre tillämplighet kommer numera den De Geers kommentar att äga, att de ekonomiska kvalifikationerna för valbarhet inskränkte valfriheten till kretsen av dem, som icke uteslutande representerade majoritetsintresset. Om både fastighets- och inkomstcensus gäller därjämte, att de illa harmoniera med den typ, vår första kammare numera tillhör.

Frågan beröres såsom sagt icke i urtima riksdagens överenskommelse och lika litet i årets verkställighetsproposition. Vid årets riksdag har den emellertid förts fram². Sannolikt kommer väl med tiden i konsekvensens namn även detta rudiment av vad som en gång varit att försvinna.

Frågan om valbarheten till första kammaren har emellertid, trots denna dess åsidosättande vid den ingångna författningsupp-görelsen, tidigare varit uppe till debatt under den senaste perioden i förstakammarfrågans historia. Man har bragt i åtanke möjligheten att uppställa »särskilda valbarhetskategorier, så definierade, att den kommunala och politiska insikten och erfarenheten, den fackliga

¹ Jfr motion i A. K. 1919 nr 355 av hr Molin.

² Den i not 1 omnämnda motionen föreslår valbarhetscensus' upphävande.

sakkunskapen och den högre bildningen bereddes en särskild gynnad ställning»¹. Fråga kan vara, om en sådan anordning, vilken tydligen icke kunde kännetecknas av för stor snävhet, vore att tillmäta någon avsevärdare praktisk betydelse. Liksom andra uppslag åsyftande att förhöja den demokratiska första kammarens politiska habitus, synes det dock alldeles icke utan vidare böra utslutas ur diskussionen, när fråga en gång kan bliva om valbarhetscensus' upphävande.

Och så äro vi till sist framme vid vad som varit och är vår förstakammarbyggnads grundmotiv: *den kommunala basis*, på vilken den vilar. Den väljes av de större kommunernas, länskommunernas och storstädernas representationer. Huvudsaken är icke det indirekta valet i och för sig — ett författningsinstitut, som under vissa förhållanden kan bliva verkningslöst — utan valet genom stadigvarande organ för offentlig verksamhet av ekonomisk och även i sin mån legislativ natur. De Geer karakteriserar landstingen såsom »länens naturliga och fullt berättigade aristokrati»² och understryker i motiverna dels den presumtion för ledamöternas duglighet, som redan deras inväljande får anses avgiva, dels den skolning i offentliga värv, som uppdragets fullgörande måste innebära. Deras synkrets borde bliva mera vidgad än den, »som kan påräknas, vare sig hos omedelbart väljande menigheter, eller hos elektorers utsedda endast för ett visst val».

Liknande synpunkter hava gjort sig gällande även i andra länder, där man uppbyggt eller varit betänkt på att uppbygga första kammaren på (det högre eller lägre) kommunallivets grund. Vid de innehållsrika förhandlingar, som föregingo tillkomsten av den i författningshistoriskt avseende så betydelsefulla belgiska författ-

¹ ADELSWÄRDS motion vid 1918 års lagtima riksdag, A.K. nr 416 s. 8 f. Herr MOLIN i motion i A.K. 1919 nr 355 ifrågasätter valbarhetskvalifikationerna »av högre valör» än de rent ekonomiska. Om »en varsam och ändamålsenlig reformering av valbarhetsvillkoren» i syfte att »åstadkomma en förstärkning av de intellektuella elementen i första kammaren» talar Sv. NYSSTRÖM i Fris. ungd. förb:s småskrifter nr 1, 1918 (Förstakammarproblemet I) s. 22.

² Några ord till försvar för det hvilande representationsförslaget (1865) s. 47.

ningen av 1831, liksom också i 1848—49 års grundlagsstiftande församling i Danmark, diskuterades tanken livligt. I Nederländerna realiserades den genom 1848 års författning — ett par decennier innan den genom 1866 års riksdagsordning hos oss förverkligades; i den nederländska författningen 1917 kvarstår alltjämt valet genom de på allmän och lika rösträtt grundade provinsstaterna såsom första kammarens huvudkaraktär. Omsider blev principen 1893 införd i partiell tillämpning vid den belgiska (ekonomiskt bestämda) senatens bildande. I alla dessa fall är fråga om den övre kammarens utseende genom de *högre* kommunernas representativa organ. Men det finns också en senat, som vilar framför allt på *primär*-kommunerna. Det är den franska (alltsedan 1875). Och på samma sätt ville det danska regeringsförslaget av 23 okt. 1912 organisera Danmarks första kammare. Senatsinstitutionens samband med den kommunala självstyrelsen är sålunda en idé, som spelat en icke obetydlig roll i problemets historia. Otivelaktigt har detta samband varit av stor betydelse för den övre kammarens hela konstitutionella ställning, i all synnerhet i Frankrike och i Sverige.

Den författningsrevision, som nu är å bane i vårt land, vill ingalunda rubba denna gamla grundval för första kammaren. Tvärtom konstaterar den kungl. propositionen för i år med tillfredsställelse, att de tilltänkta nya bestämmelserna, sådana de framgingo ur urtimakompromissen, »alltjämt bygga på de permanenta kommunala organen såsom förmedlare av valen till första kammaren».

Frånsett fyrkskalans upphävande — vilket ju utgör det grundfaktum, som medför själva övergången till den rent demokratiska förstakammartypen — modifierar emellertid den nya ordningen i två avseenden den kommunala grunden för första kammaren, sådan den hittills varit beskaffad. Dels nämligen genom en nyhet, som icke i och för sig vidrör själva principen, dels åter genom en tillsats, som däremot är av natur att utgöra ett avsteg från denna. Den senare förändringen står emellertid i nödvändigt orsakssammanhang med den förra.

Den först antydda reformen — och här träffa vi den tredje skärpningen av karaktärsskillnaden mellan kamrarna (jfr. ovar

s. 132) — legaliserades på urtima riksdagen 1918 och angår valrätts- och valbarhets-*aldern* till landstingen. Denna höjdes — av hänsyn till första kammaren — till 27 år¹, alltmedan den kommunala valrättsåldern i övrigt, liksom den politiska, sattes till 23 år. Syftet var givetvis att på denna väg förstärka första kammarens karaktär av förtänksamhet och besinningsfullhet². Det var ett steg i riktning av frih. Adelswärds förslag 1907 och 1918 och av högerförslagen vid sistnämnda års urtima, ävensom av den senatsorganisation, vilken — såsom tidigare nämnts — genom 1915 års nya grundlag förverkligades i Danmark, där dock valrätt och valbarhet till »landstinget» äro knutna vid en väsentligt högre ålder, nämligen 35 år; högerns aspirationer å urtima riksdagen gingo ju också vida längre än dit, där man omsider kom att stanna, nämligen just till 34 à 35 år (jfr ovan s. 114).

Det torde näppeligen på ett avgörande sätt kunna bestridas, att i själva den renodlade idéen om ett »de äldres råd» ligger någonting omedelbart tilltalande, n. b. när man därmed icke avser annat än den mogna mandomens råd. Första kammaren skall vara den folkliga erfarenhetens och besinningsfullhetens organ, och dessa egenskaper tilltaga i regel med åren. Det är en »allmänmänsklig» åtskillnad, som därmed konstitueras. Alldeles givet kunna invändningar resas mot ett generellt tillämpande vid riksdagens organisation av satsen om den högre ålderns politiska överlägsenhet över ungdomen. Men här gäller det ju ingalunda att betaga ungdomen dess roll av det politiska framåtskridandets ferment. Ett minus i detta avseende skulle däremot en t. ex. åldersgraderad valrätt till andra kammaren hava åstadkommit; mot en sådan vore en kritik av nämnda innebörd på sin plats³. Icke heller får åldersgränsen sättas högre än som är rimligt. Vad som med idéen om ett »de äldres råd» åsyftas, är att inom tvåkammarorganisationen åt den något högre, men ännu ungdomskraftiga åldern

¹ Landstingsförordningens 5 § 1 mom. lyder: »Rätt att delta i landstingsmannäval tillkommer envar i kommunens allmänna angelägenheter röstberättigad man eller kvinna, som senast under nästföregående kalenderår uppnått tjugusju års ålder».

² Den gällande högre *valbarhetsåldern* till första kammaren är redan ett inslag av denna art.

³ Jfr mitt arbete Valrättsproblem s. 226 f.

reservera den — såsom icke i första hand regeringsbestämmande — politiskt sekundära, »regulativa» delen av representationen. Även om vidare ett visst fog får tillskrivas själva realinnehållet i den anmärkningen, att ett åldersstreck kan förväntas medföra kraftigare verkningar till politisk uteslutning i ett samhällsskikt än i ett annat, torde en dylik invändning ingalunda kunna betraktas såsom principiellt fällande. Det är icke klassernas representation, som är det primära, framför allt icke när det gäller första kammaren; det är de allmänna, de samhällskloka synpunkterna, som där skola företrädas.

Den tillämpning av idéen om första kammaren såsom ett de äldres råd, vilken den nu delvis fullförda, delvis pågående författningsrevisionen vill praktisera, är ju emellertid icke av natur att med uteslutande av den andra huvudnormen, kommunalvalet, giva första kammaren dess *total*karaktär. Vad som införes är en *kombination* av bägge de möjligheter, som under den danska författningsrevisionen 1912—1915 framstodo såsom varandra uteslutande alternativ. Obestriddigen är denna kombination behäftad med formella svagheter.

Först och främst giver sig en sådan svaghet till känna därutinnan, att, om också den förhöjda åldern kan finna sin nog så plausibla motivering, när fråga är om första kammaren, blir detta näppeligen fallet, när man betraktar densamma såsom grundval för landstingsorganisationen i och för sig oavsett landstingens politiska funktion. Det kan knappast med tillräcklig bärkraft hävdas, att den uppgift, som tillkommer landstingen, är i jämförelse med stadsfullmäktiges — särskilt i större städer — funktioner så makt-påliggande, att den påkallar en förhöjning av valrättsåldern på fyra år (23 contra 27), i all synnerhet när man i samband därmed erinrar sig, att valbarheten till stadsfullmäktige inträder två år tidigare än valrätten till landstinget. Än mera påfallande blir sammanställningen med valrätten till andra kammaren, vilken ju likaledes är avsedd att infalla vid 23 års ålder. I det anmärkta förhållandet ligger uppenbarligen en inre motsägelse, som har svårt att hålla stånd mot de anfall, till vilka den inbjuder och som icke heller uteblivit. Frågan är, om hänvisningen till landstingens egen-skap av kreationsorgan för första kammaren på längden skall god-

tagas såsom tillfyllestgörande betäckning för inkonsekvensen i anordningen ur *kommunal* synpunkt betraktad.

Men kombinationen av de båda lösningarna av problemet om första kammarens för dess syfte lämpade sammansättning har vidare, enligt vad tidigare antydts, dragit med sig en annan disharmoni, vilken emellertid icke faller inom den kommunala organisationen utan, såsom ovan sid. 137 bemärktes, afficierar första kammarens egen stilrenhet. Denna andra modifikation av den kommunala grundvalen innebär nämligen en reducering av själva denna grundvals betydelse för första kammarens bildande och därmed en partiell rubbning av själva typen.

Utgår man från tjugosjuårsåldern såsom gräns för medinflytande på första kammarens sammansättning, framställer sig som en särskild svårighet frågan om valorganisationen i de städer, som icke deltaga i landsting. Man stod här inför tvänne alternativ, vilka båda innebära en inkonsekvens, om ock åt olika håll, men av vilka man måste välja ettdera. Antingen måste man fasthålla över hela linjen vid första kammarens kommunala grundval och sålunda alltfortfarande låta även stadsfullmäktige i Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg och Gävle samt i framtiden tillkommande andra städer fungera som kammarens väljare. Då det emellertid måste anses alldeles uteslutet att för dessa städers del etablera en högre kommunal valrättsålder än för övriga städer, skulle följden av en dylik anordning hava blivit, att en del av första kammarens ledamöter komme att såsom sina urväljare räkna icke 27- utan 23-åringarna. Det andra alternativet åter var att över hela linjen göra 27-årsåldern gällande som en grundval för första kammaren. I sådant fall bleve det emellertid nödvändigt att fråntaga de av 23-åringarna valda fullmäktige i de nämnda storstäderna deras kreativa funktion. Detta återigen betyder att första kammaren icke längre komme att undantagslöst bliva utsedd av dessa kommunala förtroendemän, vilka De Geer tillräknar såsom en förtjänst i deras egenskap av förstakammarväljare den omständigheten, att de »icke kunna antagas komma att utses med något huvudsakligt avseende å befattningen att stundom vara elektor till riksdagsmän». I valet mellan de båda alternativen

kom man att stanna vid det, som räddade 27-årsålderns integritet men partiellt offrade första kammarens kommunalstruktur.

I de städer, som icke deltaga i landsting, skola således särskilda ad hoc utsedda, över 27 år gamla elektorerna, valda av röstberättigade över 27 års ålder, träda i stadsfullmäktiges ställe såsom valkorporationer till första kammaren. I överensstämmelse med vad som redan nämnts, har ju emellertid omsorgen om valens proportionalitet medfört, att flertalet av de ifrågavarande städerna sammanförts med landstingsområde till en valkrets. Endast Stockholm och Göteborg skola genom de utsedda elektorerna välja egna ledamöter i första kammaren. För annan sådan stad sammankomma dess elektorerna med vederbörande landsting för att tillsammans med detta förrätta gemensamt val. Elektorerna väljas — till ett antal, som motsvarar normerna för landstingsmannaval — i samband med stadsfullmäktigevalen för en period av fyra kalenderår. Det anmärkes i den kungl. propositionen vid årets riksdag, att valet, då varje valkrets har att endast vart åttonde år företaga ordinarie val, måhända icke alltid förmår tilldraga sig det tillhöriga intresset; anslutningen till stadsfullmäktigevalen torde dock verka i någon mån neutraliserande på denna olägenhet.

De konstitutiva svagheter, som vidlåda den nya anordningen, peka hän på svårigheten att på ett fullt hållfast sätt till en enhet förena båda de organisationsalternativ, som det kommunalvalda och de äldres råd utgöra. Var och en av dessa båda möjligheter har sina förtjänster. Men det kan inträffa, att de faktiska, även organisativa, förutsättningarna göra det nödvändigt, att man bestämmer sig för den ena med uteslutande av den andra. Det kan härvid i förbigående erinras därom, att någon absolut, någon för alla land och alla tider gällande ideallösning existerar lika litet för förstakammarfrågans del som för något annat statligt problem. Skall man emellertid en gång i framtiden i vårt land välja mellan den kommunalvalda och den äldre första kammaren — var och en i sin renhet — torde till sist hänsynen till institutionens stabilitet böra giva utslaget till förmån för det förra alternativet. Det förhåller sig nog så, att den hävdvunna förtroligheten med idén om de kommunala korporationerna såsom valorgan ställer första kammaren på säkrare grund än om den placerades på åldersgrunden

allena. Denna bleve hos oss sannolikt bräckligare och komme lätteligen på glid — liksom den väl redan börjat komma i Danmark. Jag skulle emellertid vilja tillägga, att det ju kanske icke a priori behöver betraktas såsom alldeles uteslutet, att en rationellare sammanknytning av de båda alternativen kunde uttänkas, än den som i hastigheten 1918 kommit till, och att därmed åldersmomentet kunde på ett mera livskraftigt sätt inympas i det kommunalvalda överhuset. Därjämte synes också den erinringen vara på sin plats, att, ifall valrättsåldern en gång i framtiden kommer att göras lika till båda kamrarna och således bliva utan inflytande på dualismens särskilda natur, det för hela representationens duglighet blir än mera av nöden att icke sätta den för låg. Det schablonmässiga fasthållandet vid 21-års- eller rent av 20-årsåldern såsom den allena saliggörande valrättsåldern kan näppeligen finna något hållfast stöd i postulatet om folkrepresentationens egenskap att giva ett lödigt uttryck åt den politiska allmänningen.

Hela det ovanstående resonemanget är emellertid i närvarande stund av mera teoretiskt intresse. Ingen skall förneka, att förstakammardemokratiseringen är så kraftigt tilltagen, att inadvvertenserna i det nya skemat icke från praktisk synpunkt synas påkalla någon skyndsam korrigerung¹.

Om de nya bestämmelserna rörande första kammarens bildande yttrar justitieministern i anförandet till statsrådsprotokollet vid behandlingen av den stora författningspropositionen vid årets riksdag bl. a., att »de böra icke anses hava för framtiden avskurit möjligheten att taga under övervägande användningen av andra, med ett demokratiskt samhällsskick förenliga former för första kammarens bildande», och han exemplifierar satsen med ett påpekande därav, att »val av en mindre del av kammarens ledamöter genom kammaren själv eller genom riksdagen kunna komma i betraktande»². Det är *kooptations*-institutet, självkompletteringen,

¹ Belysande är emellertid meningsmotsatsen vid årets riksdag angående frågan, huruvida tjugosjuårsåldern vid såväl landstingsmänna- som elektorsval bör grundlagsfästas eller endast erhålla allmän lags natur.

² Prop. n:r 358 s. 61. — Jfr Prop. n:r 34 vid urtima riksdagen 1918 nederst s. 55.

eventuellt i form av även andra kammarens medverkan, som här anbefalles till eventuell åtanke.

Självkompletteringen tillämpades vid sammansättningen av den franska senaten 1875—84, i det att 75 av senatens 300 medlemmar utsågos av senaten själv. Institutet har vidare upptagits i den danska förstakammarorganisationen av år 1915. I den av justitieministern antydda utvidgade formen (*riksdagens* självkomplettering genom val av en övre kammare) har den fått plats i det förslag till det engelska överhusets reorganisation, som den för ändamålet tillsatta kommittéen med lord Bryce till ordförande utarbetat och förra året framlagt¹. I den svenska riksdagen har tanken likaledes kommit till synes. D:r K. Hildebrands motion vid lagtiman 1918 beredde plats åt densamma². Och i kamrarnas debatter 1918 har den från åtskilliga håll ivrigt förfäktats. Även i svensk politisk litteratur kan man återfinna samma idé³.

Utrymmet förbjuder en ingående behandling vid detta tillfälle av kooptationsinstitutet, dess grad av ändamålsenlighet och de olika former av dess organiserande, som äro tänkbara. Så mycket kan emellertid helt visst sägas, att en utbyggnad av reformen i denna riktning otvivelaktigt fullt skulle ligga i den huvudprincips fortsättningslinje, efter vilken vår första kammare är bildad. Förmenas de fåtaliga och därför stora valkretsarnas system vara ägnat att utmönstra kråkvinkelsynpunkterna vid valet, kan väl en dylik verkan i stegrad måtto tillskrivas systemets klimax: hela landet en valkrets⁴. Förmenas vidare valfunktionens överlämnande åt

¹ Tre fjärdedelar av överhusets medlemmar skulle väljas av underhuset fördelat i 13 »geografiska grupper», en fjärdedel av ett gemensamt utskott av båda husen.

² Se ovan s. 120.

³ Se t. ex. FLODSTRÖM, Under samhällets banér (1907) s. 40: 16 av första kammarens av Fl. föreslagna 120 ledamöter skulle utses genom proportionella val till halva antalet av första och till halva antalet av andra kammaren. T. BERG föreslår i Fris. ungdomsförbundets småskrift n:r 1, 1918 (Förstakammarproblemet I) första kammarens utseende genom en valkorporation bestående av hela riksdagen, sålunda första och andra kammaren tillsammans.

⁴ Här må ock erinras om frih. Adelswårds uppslag i hans tidigare omhandlade motion vid 1918 års lagtima riksdag: ett visst antal mandat kunde tillsättas av samtliga de olika länens elektorskollegier, verkande som en enhetlig valkorporation. »En sådan utväg skulle endast bli en ytter-

de högre kommunala organen på ett fördelaktigt sätt utöva inflytande på den övre kammarens politiska kvalitet, torde detta också kunna sägas om en anordning, som lyfter upp denna valfunktion till ytterligare ett högre självstyrelseplan.

Det bör i det hela alldeles givet fasthållas, att till allvarlig undersökning böra upptagas såväl detta som andra förslag till ytterligare »utbyggnader» på den nya demokratiska första kammaren i dess egen grundprincips anda. Förstakammarfrågan har visat sig vara hos oss som annorstädes ett av de svåraste bland de problem, som den konstitutionella rätten har att lösa. Det är visserligen, enligt mitt sätt att se saken, alldeles oriktigt att karaktärisera den nya första kammaren såsom blott en onyttig tvilling till den andra. Det strider bl. a. avgjort mot de analogislut, som man kan vara berättigad att draga från erfarenheten i Frankrike, Förenta staterna, Schweiz och Danmark. Men detta hindrar icke, att allt, som kan bidra till att åt tvåkammarriksdagens senat förläna en potentiell politisk förmåga och i övrigt är praktikabelt, har anspråk på att införlivas i organisationen.

Detaljerna i den ingångna författningskompromissen blekna inför det stora huvudfaktum: den fullständiga demokratiens genombrott. Vad som skett är sannolikt av en mera följdrik betydelse än någon tidigare politisk omvandling av senare datum än 1809. Det tåler godt att jämnställas med det årets statsvälning och överträffar till sin räckvidd både 1866 och 1909. Vi stå inför en alldeles ny epok av vårt offentliga liv.

Det faller icke inom ramen av denna uppsats att söka värdesätta demokratien i dess betydelse av den allmänna rösträttens makt över statsviljan. Här stå optimism mot skepsis. Jag vill i stället endast peka hän på det nödvändiga sambandet mellan statsinstitutionerna och det folkliga erkännandet av deras ändamålsenlighet. De förras reala betydelse vilar ytterst på det senares stöd. Där en klyfta dem emellan befäster sig, där händer det, att

ligare utveckling av det de större valkretsarnas system, som, efter vad erfarenheterna från främmande länder ge vid handen, utgör en av de allmänna tillämpade kvalitetsförstärkande instituten vid tillskapandet av en övre kammare.» Motionen s. 9.

mekanismen börjar gnissla och även de teoretiskt mest sinnrika former bliva verkningslösa. Men vidare: statens hela livskraft beror på — den naturligtvis, såsom allting, endast relativa — solidariteten mellan dess medborgare. Låt den statliga olusten i den ställe gro sig fast i folkdjupet, såsom den gör under trycket av inför allmänningen underkända statsinrättningar — och intet annat botemedel finnes till sist än att låta dessa efterträdas av andra, som stå i bättre överensstämmelse med folkets rättsuppfattning. En sådan reform får karaktären av en nödvändig hjälp. Den återgiver statsorganen deras effektivitet och den sänker statstankens rötter djupare och fastare; den främjar därmed de med staten försonade folklagrens känsla av gemensam förpliktelse i arbete och ansvar.

Det har uppenbarligen varit insikten i dessa ofrånkomliga sammanhang, som i vår egen författningskris till sist åvägabragt en hedersam uppgörelse mellan å ena sidan dem, som hållit före, att de folkliga kraven på vidtgående förändringar icke bottnat i reala samhällsbehov, och å andra sidan dem, som förmena, att den väldiga demokratiska svallvåg, som krigets påfrestelser drivit fram, uppburits av något helt annat än endast artificiella stämningar. Vad särskilt första kammaren beträffar, så hade läget blivit sådant, att dess radikala demokratisering var den enda vägen till tvåkammarsystemets bevarande. Endast en på rent demokratisk grund uppbyggd övre kammare kunde tänkas i framtiden vidmakthålla en verklig auktoritet. Den gamla ordningen hade förlorat förmågan att förläna effekt åt tvåkammartankens intentioner.

Det vore emellertid en obotlig naivitet att föreställa sig allting godt och väl i och med den fullgångna demokratiens seger i vårt politiska liv. Ingen någorlunda omdömesgill anhängare av det demokratiska statsskicket gör så heller. Icke bringar demokratien i och för sig något himmelrike på jorden. Folkets röst är sannerligen icke Guds röst — lika litet som fåtalets det är. Demokratiens nödvändiga komplement är därför en intensivt bedriven folkuppfostran, inriktande sig ej blott på det politiska förståndet utan också på den politiska moralen. Och därvid är det av maktpåliggande betydelse att inpränta i folkmedvetandet en hög uppfattning av den politiska — såväl som den kommunala — rösträttens natur. Demokratien

giver den enskilde medborgaren denna rösträtt icke till allenast ett maktmedel i tjänst hos hans eget eller hans samhällsgrupps intresse, utan som en skyldighet, den han har att utöva under det ansvars-kännande medvetandet, att han förrättar en funktion i hela folkets och dess framtids tjänst.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN.

I. Politik.

WILSON, FÖRENTA STATERNAS DIKTATOR. Presidentmakten i Förenta staterna har ju under en ganska lång period befunnit sig i en stigande kurva. Man kunde också på förhand antaga, att Wilsons presidentskap ej skulle innebära någon brytning gentemot denna utveckling. Dennes personliga ståndpunkt till frågan om ledningen i statslivet var redan före hans val till president väl bekant. Hans tidigare utpräglat parlamentariska sympatier hade i hans arbete Constitutional government av år 1908 ersatts av ett accepterande av den skedda maktförskjutningen. Liksom förut ansåg han emellertid, att statslivet alltjämt saknade den enhetliga ledning, som behövdes i varje stat, och förordade ett närmande av presidenten gentemot kongressen, vars arbete han borde leda efter de politiska principer, som han omfattade och som folket genom hans val auktoriserat. En närmare karakteristik av Wilsons teoretiska uppfattning är ej behöflig, då den för svensk publik är välbekant genom REXIUS' framställning av »Presidentmaktens renässans i Förenta staterna».

Wilson's praktiska politik har gått ut på ett förverkligande av de idéer han utstakat, och världskriget har blott ytterligare skärpt den föregående utvecklingen. Wilson har blivit diktator — det är den slutsats, vartill professorn vid Virginiauniversitetet LINDSAY ROGERS kommit i en uppsats, »Presidential dictatorship in the United States» i *The quarterly review* (N:o 458, jan. 1919, s. 127 ff.). Förf. konstaterar, att Förenta staternas författning åsyftat att skapa ett jämviktstillstånd. Wilson hade emellertid själv redan som professor framhållit, att en häftig kris lätt kunde medföra ödesdigra följder, antingen därigenom att systemet bröts sönder eller därigenom att handlingskraften slappades. Wilsons profetia vore nu nära sin fullbordan. Hans politik hade som nämnts redan före kriget representerat en ännu påtagligare tendens i riktning mot ett stärkande av presidentens ställning än hans företrädares. Han framlade korta budskap, som samlade sig kring en enda fråga. Om kongressen tvekade, hotade han med en vädjan till den allmänna opinionen och gjorde en och annan gång allvar därav. Samverkan mellan kabinettets medlemmar och kongressens

utskott förekom i rätt stor utsträckning, liksom konferenser mellan presidenten och medlemmar av kongressen.

Rogers övergår därefter till en granskning av krigsårens erfarenheter. Under denna tid har i Förenta staterna genomförts en lagstiftning, som är utan motstycke i landets historia såväl genom sin vikt och den snabbhet, varmed besluten genomförts, som genom frånvaron av partipolitiska synpunkter, men arbetsresultatet kan dock ej jämföras med t. ex. det engelska parlamentets. Behandlingen av vissa lagförslag har dragit ut på tiden oerhört utan att presidenten kunnat nämnvärdt åtgöra. En av orsakerna till den långsamhet, med vilken lagstiftningsarbetet trots allt fortskridit, är att söka i det tillstånd, vari lagförslagen befunnit sig vid deras framläggande. Ingen regering i Förenta staternas historia har utarbetat så många lagförslag som Wilsons, men vid utformandet av dessa har man ofta ej haft att tillgå verklig sakkunskap, en omständighet som sammanhänger med frånvaron av formellt initiativ för presidenten samt bristen på långvarig träning inom departementen i detta avseende. En ytterligare svårighet har legat däri att ministrarna ej haft tillträde till kongressen, varför denna ofta varit i saknad av nödiga upplysningar. Samarbetet med utskotten har ej kunnat ersätta denna brist. Wilsons personliga ingripande har medfört anmärkningsvärda framgångar, men det är dock ej hans inflytande över kongressen, som utgjort hans främsta styrka.

Presidentens betydande makt med avseende på de militära operationerna har givetvis under kriget avsevärdt bidragit att stärka hans allmänna position, men dessutom har han fått en mångfald nya förvaltande befogenheter på viktiga områden: med avseende på värnpliktsfrågor, prisregleringar, organisationen av transportväsendet o. s. v. Hans makt är kanske på dessa områden ej större än den som utövas av t. ex. det engelska kabinettet, men i motsats mot detta är han fullkomligt oansvarig, och hans ministrar kunna ej avlägsnas annat än genom laga dom. Förenta staterna lever, kan man säga, under en oansvarig exekutiv diktatur.

Rogers anser, att Wilson infriat det mesta av de högt ställda förväntningar man haft på honom, men att han dock ej i allo gjort detta. Wilson har ej velat delegera något av sin makt åt kraftfulla personligheter omkring sig, utan han vill själv slutgiltigt bestämma i alla viktigare ärenden, vilket ej alltid varit gynnsamt för snabbheten i avgörandena. Han är också mera otillgänglig än de flesta av sina företrädare och är otålig mot kritik. Det är därför ej så märkvärdigt, om man haft åtskilligt att anmärka om tidsutdräkt och ibland också försummelser på olika områden, framför allt skeppsbyggeriet, luftflottan och det grova artilleriet. Folket har ej heller haft möjlighet till en verklig kontroll över ärendenas skötsel genom kongressen, och denna har visat sig otålig och otillfredsställd.

Kongressen har också upprepade gånger begärt att få utöva en viss kontroll. I juli 1917 anhöll den att få tillsätta en kommitté för att undersöka utgifterna för krigsförvaltningen, men Wilson opponerade, emedan härigenom möjligheten för honom att leda kriget skulle försvåras. Ansvar kunde ej delas. Presidentens invändningar medförde också att planen förföll, och i maj 1918 utsträcktes hans makt i själva verket ytterligare genom den befogenhet han då fick att företaga administrativa omorganisationer, där det visade sig nödigt, och detta utan att kongressens kontrollbefogenheter samtidigt utsträcktes. Ej heller de förslag som framlagts om tillträde till parlamentets debatter för medlemmarna av kabinettet samt för vissa kommittéordförande ha förverkligats. Avsikten med dessa förslag var tydligen att åstadkomma en närmare samverkan mellan regering och kongress, liksom frågan om en kontroll över den exekutiva makten till en viss grad skulle vunnit sin lösning genom en dylik förändring.

I utrikespolitiken är presidentens ställning autokratisk. Redan den mexikanska politiken och förhållandet till Syd- och Mellanamerikas stater skötte Wilson på egen hand utan inblandning av kongressen. Senaten blev tillfrågad blott om det gällde formliga fördrag, och ej ens i sådana fall var Wilson alltför nogräknad. Också utrikespolitiken under kriget har han själv ledd. Om han önskat, hade Lusitania- eller Sussex-affären kunnat leda till krig. Han framlade sitt fredsförslag i december 1916 utan att ha rådgjort med någon annan än ett fåtal intima vänner, och underhandlingarna med de europeiska regeringarna omhänderhades av hans närmaste personlige vän överste House. Avbrytandet av de diplomatiska förbindelserna med Tyskland meddelades till kongressen, men utan att Wilson anhöll om dess gillande av detta steg. Krigsförklaringen beslöts däremot av kongressen på hans förslag. Men vid förhandlingarna med Tyskland före stilleståndet och tillsättandet av de amerikanska underhandlingarna tillfrågades ej senaten. Också »de 14 punkterna» representerade Wilsons egen politik. Lindsay Rogers' slutomdöme om den amerikanska utrikespolitiken blir, att den skötes fullkomligt lika odemokratiskt som den europeiska och att diplomatien är ungefär lika hemlig.

Wilson skrev själv 1908, att om presidenten riktigt uttolkar nationens tanke och energiskt arbetar för dennas förverkligande, så är han oemotståndlig. En president, som landet hyser förtroende till, kan ej blott leda det utan dana det efter sina egna synpunkter, och det är just detta som Wilson gjort. Han har fattat sin uppgift som den amerikanska demokratiens ledare så, att han ej vid beslutens fattande frågat sig, vad den allmänna opinionen för ögonblicket skulle önska av honom eller ens vad den skulle kunna antas önska, om den kände till alla fakta, utan han har följt sin egen personliga uppfattning, och han har därvid tagit hänsyn till opinionen blott så till vida att han sökt följa en kurs, som han kunde antaga till sist skulle vinna gillande. Den allmänna

opinionen har i själva verket gillat presidentens diktatur i Förenta staterna. Denna omständighet gör emellertid ej, att denna diktatur är mindre verklig, den är blott mindre oroande än den eljest skulle vara.

DEN ENGELSKA VALREFORMEN 1918. ALLMÄN RÖSTRÄTT, STRIDEN OM DE PROPORTIONELLA VALEN. Året 1918 betecknar som bekant en märkespunkt i engelsk statsrättslig utveckling genom den rösträttsutvidgning, som vidtagits, och som innebär ett accepterande av den allmänna rösträttens idé. Valmanskåren har genom denna reform fördubblats, i det att till de tidigare 8 miljonerna manliga väljare kommit ytterligare 2 miljoner män samt dessutom 6 miljoner kvinnor. Även formerna för reformförslagets framläggande äro märkliga. Det var en av underhusets talman tillsatt kommitté, i vilken han själv satt som ordförande, bestående av 5 lordar och 27 underhusledamöter, som utarbetade det ursprungliga förslaget, och regeringen tog av hänsyn till borgfreden ej ståndpunkt till detsamma på vanligt sätt utan inskränkte sig till att efter de av kommittén utstakade riktlinjerna utarbete ett lagförslag, som framlades för husen den 15 maj 1917. Efter en konflikt mellan husen om den proportionella valmetoden bragtes reformen i hamn den 6 febr. 1918. Efter P. VAUCHERS redogörelse i *Revue des sciences politiques* (T. XL: II, 15 oct. 1918, s. 161 ff.) skall här ges en kort antydning om reformens huvudsakliga innebörd.

Principiellt innebär den tydligen en fullkomlig omkastning. I stället för censusrösträtten har kommit allmän rösträtt för alla 21-åriga män, som 6 månader bott i valorten. En rest av den gamla principen står emellertid kvar i suppleringsbestämmelsen om rösträtt för den, som innehar en lokal för rörelse eller yrke med ett hyresvärde om minst 10 pund sterling samt för den, som tillhör ett college vid ett universitet. För dessa kategorier tillåtes alljämt rösträtt i 2 valkretsar, en bestämmelse, som emellertid ej spelar större praktisk roll, då alla val försiggå på samma dag. En ny diskvalifikationsgrund har tillkommit: värnpliktsvägran. Å andra sidan har valrättsåldern för dem, som deltagit i kriget (samt för handelsflottans personal och fiskare) nedsatts till 19 år. — Efter åtskilliga debatter antogs också rösträtt för 30-åriga kvinnor med stor majoritet.

Större meningsskiljaktigheter väckte frågan om de förändringar beträffande fördelningen av mandaten, som företogs på grund av de stora olikheterna mellan invånareantalet i olika valkretsar. Medeltalet invånare i varje valkrets bestämdes till 70,000, men ganska stora avvikelser ha fått kvarstå, bl. a. på grund av historiska förhållanden. Londons City med 17,300 inv. har sålunda t. ex. 2 representanter och Lloyd Georges valkrets, staden Carnavon, har skonats. Antalet medlemmar i underhuset ökades från 670 till 707. Ökningen faller dels på universiteten, som fått 6 nya repre-

sentanter, dels på städerna, som fått 36 nya (320 i st. f. 284), under det att landsbygdens representation minskats med 5 (372 i st. f. 377). Ökningen gäller så godt som uteslutande England (med frånräknande av universiteten 485 i st. f. 456), nästan icke alls Skottland (71 i st. f. 70) eller Wales (35 i st. f. 34), och Irlands representation är oförändrad (101), fastän den borde avsevärdt minskats, om enbart invånareantalet varit utslagsgivande (Irland får en representant för 43,000 inv.).

Valförfarandet sönderfaller liksom tidigare i nomineringen och omröstningen i de omstridda valkretsarna, skilda åt genom en vecka, men samtidigt i hela landet.

Den mest omstridda punkten i hela reformen var frågan om införandet av proportionella val. Under inflytande av proportionalismens terrängvinster i utlandet samt i vissa kolonier såsom Tasmanien och Sydafrika hade i England bildats en särskild förening för att arbeta för införandet av proportionalval med lord Courtney som ordförande. Lord Grey hörde också till reformens förespråkare, och en kunglig kommitté tillsattes för att undersöka frågan. Den sedermera av talmannen tillsatta kommittén föreslog också, att ungefär 100 av underhusets medlemmar, representanter för universiteten samt vissa städer, skulle väljas proportionellt. Den valmetod som förordades var Hare's metod med en mindre förändring, det s. k. »single transferable vote». Väljaren kunde rösta på flera, men skulle i kanten på röstsedeln medelst ett nummer angiva, i vilken ordning han önskade se dem valda. Till en början skulle vid sammanräkningen hänsyn blott tagas till första namnet. Om någon fick en röstmängd minst lika med valkvoten, förklarades han vald, och ett eventuellt överskott fördelades jämnt mellan dem, som stodo på andra plats o. s. v. (i st. f. att man vid den oförändrade Hare'ska metoden upphör att taga hänsyn till kandidaten nummer ett i samma ögonblick han uppnått valkvoten, ett förfarande som tydligen kan medföra att tillfälligheter spela avsevärd roll). Men ej nog härmed, utan ett till en viss grad analogt förfarande, det s. k. »alternative vote», föreslogs i alla enmansvalkretsar, så snart mer än två kandidater uppstälts. Även här skulle valmannen ange, i vilken ordning han önskade kandidaterna valda, en anordning, varigenom man skulle vinna, att man erhöll en representant, som verkligen representerade majoriteten. Kommittén var enhällig i fråga om proportionalvalen, men regeringen beslöt icke dess mindre att lämna parlamentsledamöterna full frihet i frågan. Lloyd George var personligen motståndare till nyheten. Partibanden voro helt lösta, blott med det undantag att samtliga irländska nationalisterna voro anhängare av reformen. Till förmån för denna anfördes i huvudsak rent praktiska motiv. Man såg häri ett värn mot en hotande revolutionär våg efter kriget. Landtmännen ville därigenom skydda sig mot en överflyglig från stadsintressenas sida. Partistriderna skulle bli mindre hätska, majoritetssomkastningarna ej så häftiga. Man kunde också hoppas att

här finna ett stöd för »det brittiska väldets konsolidering»: all erfarenhet hade visat, att extremt separatistiska rörelser gynnats av majoritetsvalen men mildrats genom proportionalvalen; den irländska separatismen förmenades aldrig ha kunnat vinna en sådan styrka under en proportionell valmetod. Motståndarna replikerade, att metoden vore invecklad. De stora valkretsarna skulle medföra ökade skyldigheter att delta i valarbete och möten såväl för kandidater som för valmän och skulle härigenom öka yrkespolitikernas inflytande. Man menade slutligen också, att genom proportionalvalen en arbetsduglig majoritet skulle omöjliggöras och parlamentet paralyseras.

Underhuset avsgodkände med stor majoritet upprepade gånger den föreslagna reformen. Däremot antogs egendomligt nog med en rösts majoritet alternative vote. Lorderna antogo å andra sidan proportionalvalen med 142 röster mot 42, med det tillägg, att även landtvalkretsar med minst 3 representanter skulle välja proportionellt. Genom ingripande av regeringen företogs en kompromiss, varigenom lagförslaget accepterades i den form det antagits av underhuset, men en ny kommitté tillsattes för att framlägga ett ändrat förslag om proportionalval beträffande ett hundratal mandat, lika många på land och i stad. Det förslag, som i april 1918 framlades av kommittén, avsgodkände dock av underhuset med 166 röster mot 110, varvid emellertid åtskilliga inflytelserika talare, bland dem Asquith, Addison och Hugh Cecil yttrat sig för reformförslaget, som nog ej kan betraktas som definitivt avfört från diskussionen.

DANSK PARLAMENTARISM BEDÖMD AV EN TYSK. Sista häftet av *Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im deutschen Reiche* (Jahrg. 43, 1919, h. 1, s. 67 ff.) innehåller en längre uppsats av professor A. H. HOLLMAN angående »Die neue Verfassung und die Entwicklung des Parlamentarismus in Dänemark». Efter en redogörelse för »den danska författningskampen och utvecklingen till parlamentarism» skildras den senaste radikala författningsreformens genomförande. Resultatet karakteriseras som folketingsparlamentarism i förbindelse med en övre kammare ägnad att utöva ett modererande inflytande, men utan möjlighet att förhindra en behövlig reformlagstiftning. Slutligen redogöres för de senaste valen. Förf. uttalar från tysk synpunkt sin tillfredsställelse med att det radikala partiet, som uppehållit en strängt neutral ståndpunkt, erhållit majoritet, men framhåller å andra sidan, att det aldrig existerat någon fara för Danmarks neutralitet. Intet danskt parti har varit motståndare till denna.

NYARE SVENSK STATSRÄTTSLIG LITTERATUR.

Till vårens val ha utsändts en del populära redogörelser för den nya rösträtten, OSCAR OLSSONS »Svenska folkets valhandbok med översikt av riksdagsordning och kommunalförvaltning» (Sthm

1919, 220 s., pris 2: 50, inb. 3: 50), nya upplagor av kommunal-lagarna av HAMMARSKJÖLD (7 uppl., Sthm 1919, pris inb. 12: 50), ALDÉN (4 uppl., Sthm 1919, pris inb. 2: 75) och BERNHARD ERIKSON (2 uppl., 158 s., Sthm 1919, pris 2: —, inb. 3: —) samt en liten broschyr »Inför vårvalen 1919. Råd och anvisningar till valförrättare och valmän utarbetade på föranstaltande av civildepartementet. Jämte lagen av den 25 febr. 1919 med vissa föreskrifter om val under våren 1919 av kommunal-, municipal- och stadsfullmäktige samt av landstingsmän samt formulär till valprotokoll» (Sthm 1919, 51 s., pris 0: 25).

I *Svenska stadsförbundets tidskrift* (1919, s. 6—18) har docenten NILS HERLITZ lämnat en instruktiv redogörelse för »Den kommunala rösträtten» samt för de i samband därmed beslutade garantierna. *Forum* innehåller dels (1919, s. 74—75) »Ett inlägg i frågan om en gemensam valdag för hela riket vid val till andra kammaren och landstingen» av landshövding WALTER MURRAY, som för landsbygdens räkning förordar valets utsträckande till flera dagar, möjligen en hel vecka, samt små valdistrikt, i gleset bebyggda trakter därjämte röstavgivning på olika platser i distriktet olika dagar, dels (1919, s. 49—51) en uppsats av K[NUT] P[ETERSSON], »Antiparlamentarism i grundlagarna», som med hänvisning till engelsk praxis och behovet av en stark regering påyrkar strykandet ur riksdagsordningen av förbudet mot statsrådets deltagande i utskottsarbetet.

Fil. d:r HJALMAR HARALDS har i *Finsk tidskrift* (1918, s. 359—385) fortsatt sin framställning av intresserepresentationen med en undersökning av »den tekniska möjligheten», som ger en antydan om olika utvägar att ordna en representation i enlighet med intresserepresentationens idéer. Först behandlas intresseval vid tvåkammerssystem, varvid de i Sverige förra året framlagda förslagen ventileras, därefter dess apterande vid enkammersystem, då förf. tänker sig en del av kammaren utsedd genom allmän rösträtt, en del genom val efter intressegrupper. I en efterskrift skisseras andra lösningar, som ligga i samma linje men mindre avvika från de nuvarande representationsformerna, dels rådgivande intresserepresentationer vid sidan av den allmänna rösträttens parlament, dels klassvis verkställda val, men med iakttagande av att antalet representanter för varje klass sättes i relation till antalet personer, som tillhöra klassen.

De nordiska interparlamentariska grupperna ha i slutet av år 1918 börjat utgiva periodiska meddelanden, som redigeras omväxlande i de tre nordiska länderna. De båda första häftena »Meddelelser fra de nordiske interparlamentariske Grupper» innehålla meddelanden från interparlamentariska byrån samt korta översikter över lagstiftningsarbetet i Danmark, Norge och Sverige.

Slutligen må omnämnas en kort uppsats i *Forum* (1919, s. 38—40 av K[NUT] P[ETERSSON] med titel »Aktuella engelska författningsspörsmål», innehållande en redogörelse för det innehållsrika kommittéförslag, som den år 1917 tillsatta »Machinery of

government committee» nyligen avgivit. Kommittén föreslår bl. a. ett fixerande av antalet medlemmar i kabinettet till 10 à 12, en reformering av departementsindelningen efter mera rationella grunder, inrättandet av sakkunniga »råd» vid sidan av departementen, en omläggning av utskottsväsendet efter amerikanskt eller franskt föredöme, inrättande av ett särskilt »utredningsdepartement» o. s. v.

K. T.

II. Statistik och ekonomi.

FOLKRÄKNINGARNA OCH YRKESSTATISTIKEN. Den 31 december 1920 stundar en ny folkräkning. I Sverge är ju en sådan icke något större evenemang. Allmänheten (som räknas) märker därav föga. Källorna för folkräkningen utgöras nämligen, som väl bekant, av församlingsboksutdrag, som av pastorsämbetena insändas till Statistiska Centralbyrån. Någon egentlig folkräkning äger sålunda alls ej rum. Metoden är billig och i flera avseenden förträfflig. Den stora och dyrbara apparat, som i de flesta andra länder måste organiseras för att genomföra en verklig personräkning inom loppet av några timmar, slipper man ifrån hos oss; på många punkter bli uppgifterna det oaktat lika pålitliga, på några till och med pålitligare än vid direkt räkning. I flera hänseenden är det också en fördel att man vinner kunskap om den rättsliga befolkningen, i stället för den ortsnärvarande eller bofasta befolkningen. På ett par punkter har vårt folkräkningssystem dock synnerligen kännbara svagheter. Framför allt framträder denna svaghet hos de statistiska uppgifterna rörande *familjeförhållanden* och rörande *yrkesförhållanden*.

Vad beträffar familjestatistiken så har denna ett avsevärdt vetenskapligt, men även ett stort politiskt intresse. Befolkningsläran blir aldrig annat än halvfärdig och befolkningspolitiken utan varje grundval, såvida en ordentlig familjestatistik ej finnes. Och i Sverge är det verkligen illa beställt härmed. Fundamentalfrågor sådana som den vilka yrken, vilka befolkningslager, uppvisa de barnrikaste familjerna är det för Sverges vidkommande icke möjligt att direkt besvara. Endast på indirekt väg har man kunnat i någon mån utföra ett studium härav, och då de indirekta vittnesbörden tala än i en riktning, än i en annan eller i varje fall äro rätt svårtydda, gå meningarna också i sär, så att man får bevittna huru en del forskare hålla före, att fruktsamheten inom äkten-skapet i första hand sammanhänger med vissa rasegenskaper, medan andra, bl. a. stödande sig på fakta beträffande andra oss närstående länder t. ex. Danmark, förmena, att det är de sociala och ekonomiska förhållandena som äro de bestämmande. — Familjestatistikens stora betydelse för den statistiska forsk-

ningen är det för övrigt ej nödvändigt att här närmare belysa, då den torde vara allmänt erkänd, varom vittnesbörd kan erhållas bland annat i referaten för det internationella statistiska institutets förhandlingar. Skulden till att Sverige är så ogynnsamt ställt på detta område ligger helt och hållet i vårt folkräkningssystem, vilket icke tillåter upptagande av data rörande annat än *hemmavarande* familjemedlemmar.

I lika mån som familjestatistiken, och framför allt i kombination därmed har yrkesstatistiken ett betydande vetenskapligt intresse, därtill ett politiskt (t. ex. i samband med valstatistiken), men också ett övermåttan stort praktiskt intresse. Att våra svenska folkräkningar lämna mycket övrigt att önska beträffande yrkesstatistiken är så allmänt erkänt, att det här knappt lönar sig att gå in därpå. Det trängande behovet av genomgripande reformer på detta område framgår av bl. a. av hrr Nilsson i Tånga och Osberg till såväl 1918 års som 1919 års riksdag ingivna motioner rörande en allsidig utredning, om på vilket sätt detta behov må kunna bäst tillgodoses, liksom det vitsordas av i anledning av dessa motioner från Statistiska Centralbyrån, Kommerskollegium och Socialstyrelsen inhämtade yttranden. Sålunda anför Kommerskollegium bl. a. följande: »Allmänt känt är, att saknaden av tillförlitliga uppgifter angående befolkningens yrkesfördelning är den kännbaraste brist som vidlåder Sverges statistik. Villigt erkännes, att den senaste folkräkningens yrkesredovisning utvisar avsevärda förbättringar vid jämförelse med föregående, men nekas kan icke, att densamma endast i mycket ofullkomlig grad förmår motsvara de krav, som böra ställas på modern yrkesstatistik. Och dock är en sådan ovedersägligen av den betydelse i såväl vetenskapligt och framför allt praktiskt administrativt hänseende, att ett kulturland icke utan allvarsam olägenhet kan undvara densamma.» I detta yttrande instämde andra kammarens femte tillfälliga utskott vid riksdagen 1918 och nämnde alternativt tvenne tillvägagångssätt, varigenom bristen kunde tänkas bli avhjälpt. Det ena av dessa går ut på att man, såsom av Centralbyrån föreslagits, bygger vidare på det nuvarande folkräkningssystemet och söker åstadkomma delvisa förbättringar rörande insamling och bearbetning av materialet. Det andra sättet, som förordades av motionärerna samt även av Kommerskollegium och Socialstyrelsen, består i anordnandet av en särskild yrkesräkning. På hemställan av utskottet beslöt andra kammaren att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en utredning i ärendet. Egendomligt nog avslogs emellertid motionen av första kammaren, vilket beslut ytterst torftigt motiverades, men, om man skall våga hasardera en förmodan, väl ytterst bottnade i en önskan från kammarens sida att icke föregripa Statistiska Centralbyråns egen utredning och framställning i ämnet. Då emellertid Centralbyrån redan förklarat sig för alternativet att bygga vidare inom ramen för det gamla systemet, och väl för övrigt, trots sina stora och erkända förtjänster om Sverges statistik, väl näppe-

ligen så som en kommitté av sakkunniga besitter den auktoritet, som fordras för att inom riksdagen vinna gehör för ett så dyrbart företag som en särskild yrkesräkning, så innebär första kammarens beslut ett ståndpunktstagande, som det är att hoppas att kammaren innevarande riksdag skall revidera, i det den ställer sig lika objektiv som andra kammaren.

I sakfrågan må det tillåtas oss att framhålla en del synpunkter, vilka, ehuru endast ett fåtal av många lätt anförda, likväl äro av den betydelse att de förtjäna särskilt omnämnas. Först vilja vi då som vår mening pointera, att det svenska sättet för utförande av folkräkningar har, förutom sin relativa prisbillighet, en hel del positiva fördelar med sig, som det icke är anledning prisgiva; det hör absolut icke slopas. För övrigt kan ifrågasättas om så mycket vore vunnet för yrkesstatistiken genom övergång till folkräkningar efter kontinentalt mönster. Vid en sådan räkning skola många andra data än yrkena upptagas, och då det finns en gräns för vad man kan upptaga i ett frågeformulär, bleve nödvändigt yrkesuppgifternas fullständighet lidande härpå, vilket också torde vara orsaken, varför även i länder där verkliga folkräkningar företagas dock vid sidan därav särskilda yrkesräkningar äga rum. Å andra sidan kan aldrig en verkligt god yrkesstatistik erhållas inom ramen för det hittills praktiserade systemet. Även om man kunde göra yrkesuppgifterna i församlingsböckerna tillförlitliga och up to date vid folkräkningsterminen, vartill vi tillsvidare ställa oss skeptiska, så bli dessa yrkesuppgifter dock icke vad man vill åt i yrkesstatistiken. En modern yrkesstatistik förutsätter nämligen rätt detaljerade uppgifter icke blott om huvudycket, dess karaktär och art, utan även om ställning i yrket (om självständig företagare; om anställd och i vilken egenskap m. m.), vidare om bisysselsättning m. m., allt sådana, som endast kunna vinnas genom *personliga* uppgifter från befolkningen, eventuellt kontrollerade genom uppgifter från arbetsgivarna. Härtill kommer vidare, att den egentliga yrkesstatistiken lämpligen bör grunda sig på den ortsnärvarande, ej på den rättsliga befolkningen. Då det gäller yrke och sysselsättning bör givetvis befolkningen räknas på arbetsplatserna, ej i hemförsamlingen, som ofta är belägen rent av i en annan landsända.

Slutligen kunde vid en särskild yrkesräkning familjestatistiska data även upptagas, och behöves man då ej inskränka sig till uppgifter angående hemmavarande familjemedlemmar, utan även t. ex. bestämma antalet i familjen över huvud födda barn, hemmavarande såväl som självförsörjande, levande såväl som döda. Man skulle alltså, genom anordnande av en särskild folkräkning, med huvuduppgift att bilda grundvalen för en tidsenlig yrkesstatistik, kunna komplettera den övliga folkräkningen på de punkter, där denna icke förmår ge behövliga upplysningar, särskilt då rörande familjeförhållandena.

Att en utredning av den art som av motionärerna begäres är högst önskvärd torde vara uppenbart. Särskilt bör den statistiska

vetenskapens representanter, vilka äro bland den administrativa statistikens förnämsta avnämare, vara angelägna om ett ord med i laget. Den omständigheten, att den svenska befolkningsstatistiken från deras sida röner förtjänt erkännande, hindrar icke att vid 1920 års folkräkning betydelsefulla reformer kunna vara önskvärda.

S. D. W.

LITTERATURGRANSKNINGAR.

NYSTRÖM, J. F.: *De nordiska ländernas statskunskap*. Tredje uppl. Stockholm 1918. 368 s.

Några månader före sin under fjoråret timade död utgav lektor J. F. Nyström en ny upplaga av sitt arbete »De nordiska ländernas statskunskap», liksom de föregående upplagorna på grundval av professor W. E. Svedelius' »Anteckningar för de akademiska examina i statskunskap». Med en viss rätt kunde han utesluta Svedelius' namn å titelbladet, enär få partier av »Anteckningarna» stå kvar oförändrade.

Emellertid framstår arbetet fortfarande i viss mån som representant för en äldre lärobokstyp både i fråga om förtjänster och brister. Med sin rikedom på väl avvägda uppgifter är boken i hög grad användbar vid de akademiska studierna, särskilt inom de juridiska fakulteterna, på samma gång den genom sin överskådlig- het förträffligt lämpar sig som uppslagsbok för den politiskt in- tresserade allmänheten. Å andra sidan skönjer man för litet av det pulserande liv, som råder inom alla dessa offentliga institu- tioner, vilkas struktur författaren ger oss. En handbok av helt annan typ möta vi i Rudolf Kjelléns förträffliga arbete »Sverige», som ingår i denne författares serie av politiska handböcker. Här är begreppet statskunskap annorlunda fattat och i följd därav stoff- urvalet ett annat. Har Nyström velat visa oss omkring i byggnader med många rum, av vilka de flesta nyligen undergått en mer eller mindre genomgripande restaurering, så har Kjellén fört oss ut i ett landskap med skiftande vegetation, där åldrande träd midt bland kraftigt växande ungskog vittna om vad som lutar mot fall och vad som hör framtiden till. Båda visa oss samhället, sådant det har varit och sådant det är, den senare låter oss dessutom ana fram- tidens samhälle.

Lätt torde man inse, att handböcker av den kjellénska typen ej så lätt förlora sin aktualitet som arbeten av det andra slaget. I betraktande av de genomgripande restaureringsarbeten, som nu äro å bane med avseende på de svenska och finska samhällsbyggnaderna löper Nyströms rent deskriptiva framställning fara att inom kort bli föråldrad, vilket ej hindrar, att flera partier i förra upp-

lagen av handboken redan under fjoråret voro starkt i behov av en omarbetning. Bland nyheterna må nämnas den omarbetade framställningen av den svenska centralförvaltningen samt redogörelser för vår nya värnpliktslag och den svenska riksstatens nya uppställning, varvid emellertid det moderna systemet med tilläggsbudget för löpande år förbigåtts, ehuru det tillämpades redan år 1917. Den danska författningsrevisionen av år 1915 har naturligtvis gjort, att redogörelsen för Danmarks nuvarande statsrätt fullständigt omarbetats. Däremot har författaren endast i förbigående berört det finska förslaget till regeringsform av 1917, vilket är att beklaga, då dess i många avseenden intressanta bestämmelser i huvudsak övergått till de senare förslagen.

Två tredjedelar av Nyströms arbete äro reserverade åt Sverige. På sina ställen äro uppgifterna något vilseledande, och förefintligheten av luckor är lätt att påvisa. Särskilt förbigås institutioner och förhållanden, som utvecklats vid sidan om den skrivna lagen. Ej ett ord nämnes om den viktiga »statsrådsberedningen», och när författaren, följande grundlagens ord, säger, att ämbetsmännen med vissa i § 35 R. F. nämnda undantag ej kunna avsättas utan laga rannsaking och dom och ej heller utan ansökan förflyttas, så torde det för den oinvigde vara av vikt att få veta något om den praxis, som vid sidan om grundlagen härutinnan utbildat sig. De tillfälliga utskotten, vilkas betydelse varit i stigande, avfärdas alltför knapphändigt. — Å sid. 18 förbigås de stadganden om kvinnas tillträde till statsjänst, som återfinnas i § 28 R. F., medan stadgandena rörande nationalitet och religion i samma § omtalas. — Helt allmänt säges å sid. 22, att den är skattskyldig till kommunen, som enligt riksdagens beslut erlägger beivllning till staten. Här förbises, att för landtkommunens vidkommande den kommunala skattskyldigheten för fastighet ej fullständigt sammanfaller med skyldigheten att för samma fastighet erlägga beivllning. — Det är ej de kommunalt röstberättigade, som upprätta förslag till rådmansbefattning i Stockholm, utan endast den manliga delen av dessa. — Kvinnor voro ej valbara till landsting före 1918 års riksdagsbeslut. Författaren tyckes vara av annan mening å sid. 28. — I kapitlet om statsskicket utveckling efter 1809 säges, att den år 1789 inrättade Rikets allmänna ärendens beredning hade att preliminärt behandla frågorna, innan de föredrogos i statsrådet. Det var dock endast vidlyftigare frågor, som i denna form förbereddes. — Sid. 182 talas om tillförordnad regering, för den händelse konungen går i fält eller till avlägsnare utrikes orter reser. Skall naturligtvis vara *inrikes* (samma feltryck finnes i föregående upplaga). — Olämpligt synes vara att tala om fyraårsperiod för exempelvis valet av tryckfrihetskommitté, när det förut sagts, att förslaget om utsträckning av valperioden för 2 kam. endast förklarats vilande men ej slutgilligt antagits.

Kvinnans tillträde till de flesta ämbetena i Norge borde ha berörts å sid. 277. — Framställningen å sid. 330 synes utgå ifrån, att den danske konungen fortfarande skulle kunna utfärda en pro-

visorisk finanslag utan att formellt bryta mot grundlagen. Efter 1915 års grundlagsändringar håller detta påstående ej streck, då den nya författningens § 48 uttryckligen betecknar provisoriska finanslagar såsom grundlagsstridiga, vilket särskilt framhålls av Sigfrid Wallengren i hans bekanta arbete om den danska författningsrevisionen. — I samband med redogörelsen för den danska rösträttens utvidgning borde ha framhållits, att valåldern succesivt sänkes under övergångstiden.

De här framställda anmärkningarna avse ej att förringa det föreliggande arbetets stora värde. Emellertid måste särskilt stränga krav ställas på en dylik handbok, ej minst därför, att dess uppgifter ofta okritiskt upptagas av författare till handledningar av mera populär art.

Med vemod erinrar man sig, att den politiske författare, vars namn läses å titelbladet och som genom sitt skriftställer i inlagt så stora förtjänster om det statsvetenskapliga studiet i vårt land, ej mer finns i livet. Han blir svår att ersätta, när en gång nya upplagor av hans välkända handböcker i statskunskap skola utgivast.

J. E. Nilsson.

GUSTAV CASSEL: *Theoretische Sozialökonomie* (Leipzig 1919). — XII + 582 sid. — M. 28: —; bunden 32: —.

Det har länge varit bekant, att professor Gustav Cassel i samverkan med professor L. Pohle i Leipzig förberedde utgivandet av en större lärobok i nationalekonomi på tyska språket. »Lehrbuch der allgemeinen Volkswirtschaftslehre» utgör den gemensamma titeln på detta arbete, vars första ekonomiskt-historiska och sociologiska band författas av Pohle. Andra bandet föreligger sedan en månad i bokhandeln under den här ovanföre angivna undertiteln.

I ett kort förord till sin nya lärobok utvecklar prof. Cassel sitt program som forskare och undervisare i teoretisk nationalekonomi. Detta program är lika modernt-radikalt i fråga om författarens ståndpunkt till den vetenskapliga doktrinen, som det i sina konsekvenser måste verka konservativt i fråga om hans ställning till de näringspolitiska, socialpolitiska och skattepolitiska frågor för dagen, för vilkas vetenskapliga behandling den teoretiska grundläggningen givetvis alltid blir avgörande.

Programmet går ut på, att läran om värdet bör helt utmönstras ur ekonomiläran och läran om priserna göras till det grundläggande. Eftersom priset mätes i penningheten, blir penningteorins uppgift då endast att visa, huru upprätthållandet av en viss kvantitativ begränsning eller »knapphet» vid ett folkhushålls förseende med betalningsmedel utgör förutsättningen för den allmänna prisnivåns oföränderlighet. Önskvärdheten av jämvikt mellan tillgången på pengar och tillgången på varor betraktar C. emellertid såsom »eine wesentlich ökonomisch-politische Frage, in der

grosse Interessen einander gegenüber stehen, und die die ökonomische Theorie nicht zu entscheiden hat» (s. 441).

Med förklaringen av prisenomenen och deras sammanhang samt förutsättningarna för och konsekvenserna av prispförändringarna upphöra de strängt vetenskapliga uppgifterna för den teoretiska forskningen. Vid deras lösning kräves ett visst abstrakt behandlingssätt. I första hand bortses från den föränderlighet som i själva verket utmärker det ekonomiska samhällslivet i praktiken och baseras teorien på den förenklade förutsättningen, att produktionen fortlöper oföränderligt till art och omfattning. Genom en dylik abstraktion underlättas förståelsen av de fundamentala betingelserna för det ekonomiska livet. Därefter blir det även lättare att förstå villkoren för en kvantitativt tilltagande folkushållning. Att taga ståndpunkt till »ob eine quantitative Vergrößerung der Wirtschaft und speziell der Produktion auch von einem tieferen ethischen oder ästhetischen Gesichtspunkt als wirklicher Fortschritt anerkannt werden kann, ist wohl an sich eine interessante und praktisch wichtige Frage, die aber nicht zu der Domäne der reinen theoretischen Ökonomie gehört» (s. 28).

Det ekonomiska framstegsarbetet kommer sålunda att gå ut på 1) att vidmakthålla nationalförmögenheten, 2) att öka den med någon procent årligen, 3) att tillgodose konsumtionen i en med konsumenternas antal växande omfattning.

»In der gleichförmig fortschreitende Wirtschaft ist die Leitung der Produktion im allgemeinen und speziell die Verteilung der Produktionskräfte auf die drei verschiedenen Hauptaufgaben der Produktion unveränderlich» (s. 32).

Vikten av att tillämpa ett abstrakt betraktelsesätt i den nationalekonomiska teorin är sedan länge allmänt erkänd. Den begränsning av den teoretiska samhällsekonomiens omfång och innehåll, som C. företräder, medför även vissa fördelar. Tvänne sådana framhåller C. redan i förordet. För det första underlättas därigenom överblicken över forskningsområdet och koncentreras uppmärksamheten på de viktiga problem, som falla inom det sålunda begränsade området. Denna fördel har tidigare betonats av flera moderna teoretiker, bl. a. av *Schumpeter* *Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie* (1908). — I fråga om de viktigaste teoretiska problemen gör sig denna fördel tyvärr gällande blott i den mån deras slutliga lösning är att finna inom det sålunda begränsade området. — För det andra innebär begränsningen på samma gång, att allting blir mycket förenklat, vilket C. med skäl väntar bereda många studerande glädje. De komma ifrån den tråkiga värdeleäran och de svåra begreppen gränsnytta, gränsproduktivitet m. m. Och i alla fall kunna de erhålla en nog så god kännedom av lagarna för vårt ekonomiska liv, om vilket det med en viss rätt kan sägas, att allting där har sitt pris.

Med värdeleäran skulle den vetenskapliga ekonomin emellertid uppge alla anspråk på att räknas till de moraliska vetenska-

perna. En sådan brytning med nationalekonomiens klassiska traditioner och bärande moderna riktningar förordades med mycken iver några år före kriget i Tyskland. »Der Kampf um das sittliche Werturteil in der Nationalökonomie» föranleddes då, liksom tidigare på 1880- och 1890-talen av det missnöje med de tyska »katedersocialisterna», som uppstått och utbredt sig bland landets ledande finans- och industrimän, vilka ansågo sina strävanden otillräckligt förstådda på akademiskt håll. Striden bidrog säkerligen till att hävda objektivitetens rätt och plikt i den tyska forskningen och undervisningen. Men den förde icke till målet för de strävanden och strävare, som gingo till storms mot den akademiska vetenskapen. Rikt doterade institut för vetenskapliga arbeten vid sidan av statsuniversitetet kommo till stånd. Men någon nationalekonomisk »skola» utan värdelära existerar ännu icke. »När man säger», skriver professor Wicksell¹, »att något nationalekonomiskt sett är nyttigt eller skadligt, grundar sig ett dylikt uttryckssätt i själva verket på ett etiskt eller filosofiskt postulat, nämligen en viss uppfattning om människors inbördes rätt». Vad som är sant om det ekonomiska livets företeelser och deras inbördes förhållanden kan icke fullt förstås utan hänsyn till, att de ekonomiska strävandenas motiv och syften gå utöver det rent kvantitativa förmerandet av livets goda. W. tillerkänner också värdeläran en universell och grundläggande betydelse i den teoretiska nationalekonomien. Problemställningen blir för honom långt mindre erkel än den ter sig för C. De egentliga svårigheterna börja efter W. i huvudsak, där C. drager nationalekonomiens gränser. Motsättningen mellan de båda svenska nationalekonomerna, vilken ofta tilldragit sig uppmärksamheten utom fackkretsar vid debatter om nationalekonomiska spörsmål, ligger på djupet. Att den rör det väsentliga i den teoretiska nationalekonomien, framgår av dessa erinringar, som förf. funnit påkallade i ett första omnämnande av C:s arbete. Utrymmet medger här icke ett närmare ingående på dess innehåll, vartill tillfälle torde lämnas i nästa häfte.

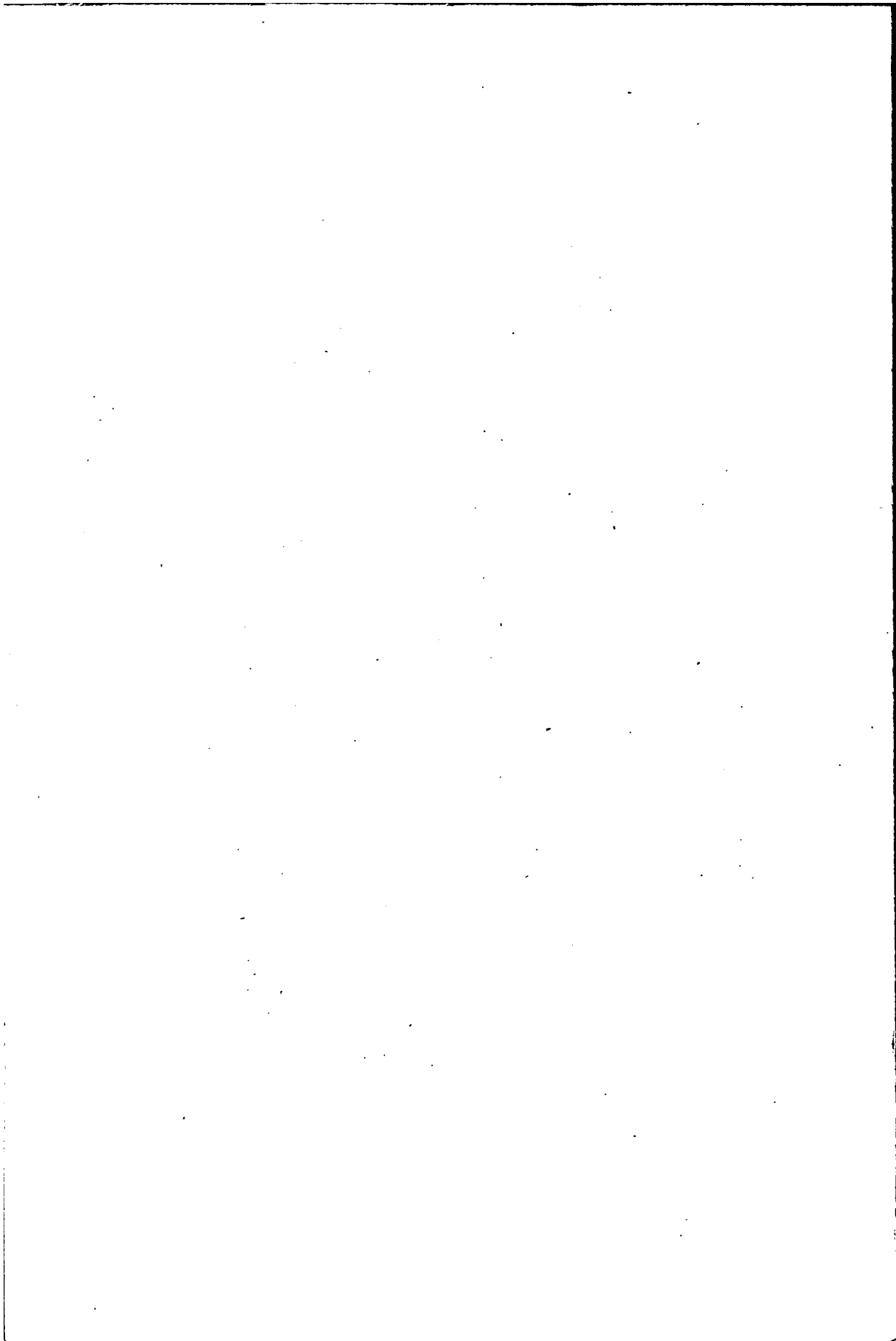
Efter en allmän översikt av ämnet, som utgör ett vackert prov på C:s mästerliga framställningskonst, behandlas i en andra avdelning läran om kapitalräntan, jordräntan och arbetslönen. Tredje avdelningen ägnas läran om penningar och kredit med ett kort tillägg om internationella betalningar. Fjärde avdelningen behandlar konjunkturväxlingarna.

¹ KNUT WICKSELL, *Vorlesungen über Nationalökonomie auf Grundlage des Marginalprinzipes* (Jena 1913), s. 3.

Emil Sommarin.

Vertical line on the left side of the page.

Horizontal line across the middle of the page.

Till. red. insända skrifter.

- Arkiv för patent-, mönster- och varumärkesskydd.* Organ för Svenska föreningen för industriellt rättsskydd. Utg. AXEL HASSELROT. Årg. 1. H. 1—2. Uppsala 1919.
- Finsk Kommunaltidskrift.* 1919. N:r 1—2. Hfors 1919.
- Försäkringsföreningens Tidskrift.* 1918. H. 7—9. 1919. H. 1. Sthlm 1919.
- Historisk Tidskrift,* utg. av Svenska Historiska Föreningen genom TORVALD HÖJER. Årg. 38. H. 4. Sthlm 1919.
- Industria.* Svenska Arbetsgivareföreningens Tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XV. N:r 4—9. Sthlm 1919.
- Kommersiella Meddelanden,* utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 6. N:r 3—9. Sthlm 1919.
- K. Socialstyrelsen.* Statens förlikningsmäns för medling i arbetstvister verksamhet år 1917. Sthlm 1919.
- Meddelanden från Handelskamraren i Geste.* 1918. H. 4. Geste 1919.
- Mercator.* Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. XIV. N:r 8—19. Hfors 1919.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift,* udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1919. H. 1—2. Kbhvn 1919.
- Nordisk Tidskrift* för vetenskap, konst och industri, utg. av Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1919. H. 2. Sthlm 1919.
- Skogen.* Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 6. H. 2—5. Sthlm 1919.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift.* Årg. 17. H. 2—5. Sthlm 1919.
- Social Tidskrift* utg. av Socialstyrelsen i Finland. Årg. 12. N:r 4. Hfors 1919.
- Sociala meddelanden,* utg. av K. Socialstyrelsen. 1919. N:r 1—3. Sthlm 1919.
- Statistisk månadsskrift,* utg. av Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. XIV. H. 1—3. Sthlm 1919.
- Statistisk Årsbok för Stockholms stad.* 1918. Sthlm 1918.
- Stockholms stads statistik.* II. Kommunalförvaltning år 1916. — III. Hälso- och sjukvård år 1917. — XII. Fabriker och hantverk år 1916. Sthlm 1918.
- Svensk Försäkrings Årsbok.* 1918. Meddelanden angående privata försäkringsväsendet i Sverige, utg. på uppdrag af Försäkringsföreningen af NATTE FLYGARE. Tredje årg. Sthlm 1919.
- Svensk Tidskrift.* Red. GÖSTA BAGGE. Årg. IX. H. 1—3. Sthlm 1919.
- Svenska Stadsförbundets Tidskrift.* Red. YNGVE LARSSON. Årg. 11. H. 1—2. Sthlm 1919.
- Sveriges officiella statistik.* Arbetartillgång, arbetstid och arbetslön inom Sveriges jordbruk år 1917. Av K. Socialstyrelsen. — Arbetsinställelser i Sverige år 1917. Av K. Socialstyrelsen. — Byggnadsverksamheten i rikets stadsamhällen åren 1916 och 1917 jämte översikt för åren 1908—1915. Av K. Socialstyrelsen. — Kollektivavtal i Sverige år 1917. Av K. Socialstyrelsen. — Sveriges monterade vattenkraft. Specialundersökning av Kommerskollegium. Sthlm 1919.
- Sveriges Riksbank 1918.* Årsbok utarbetad av Riksbankens statistiska avdelning. Årg. XI. Sthlm 1919.
- Tiden.* Tidskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sveriges socialdemokratiska arbetarparti. Red. GUSTAV MÖLLER. 1919. N:r 2. Sthlm 1919.
- Tidsskrift for Retsvidenskab,* udg. af Bestyrelsen for den Stangske Stiftelse i Christiania. Aarg. 32. H. 1. Kria 1919.
- HÖJER, ERNST, Undersökning av det större och mindre jordbrukets produktion. Akademisk avhandling. Sthlm 1919.
- HÖJER, OLOF, Le Scandinavisme dans le passé et dans le présent. Paris 1919.
- UDDÉN, HERMAN, Landsstaten enligt 1917 års organisation. Författningshandbok med sakregister. P. A. Norstedt & Söners Förlag. Sthlm 1919.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

Malmö

== Samtliga fonder 31/12 1919 ==

c:a 42,000,000 kr.,

däruv garantifondsforbindelser 10,200,000 kr.

**Brandforsakringar,
Liv-, Livranter- och Pensions-**

m. fl. forsakringar meddelas genom bolagets huvudkontor i Malmo
och genom dess agenter a alla storre platser i Sverige.

■ ■ ■

**Inbrotts-, Resgods-, Vattenskade-,
Glas-, Garanti-, och Ansvars-**

forsakringar meddelas av

Forsakringsaktiebolaget

MALMÖ

genom bolaget Skånes agenter.